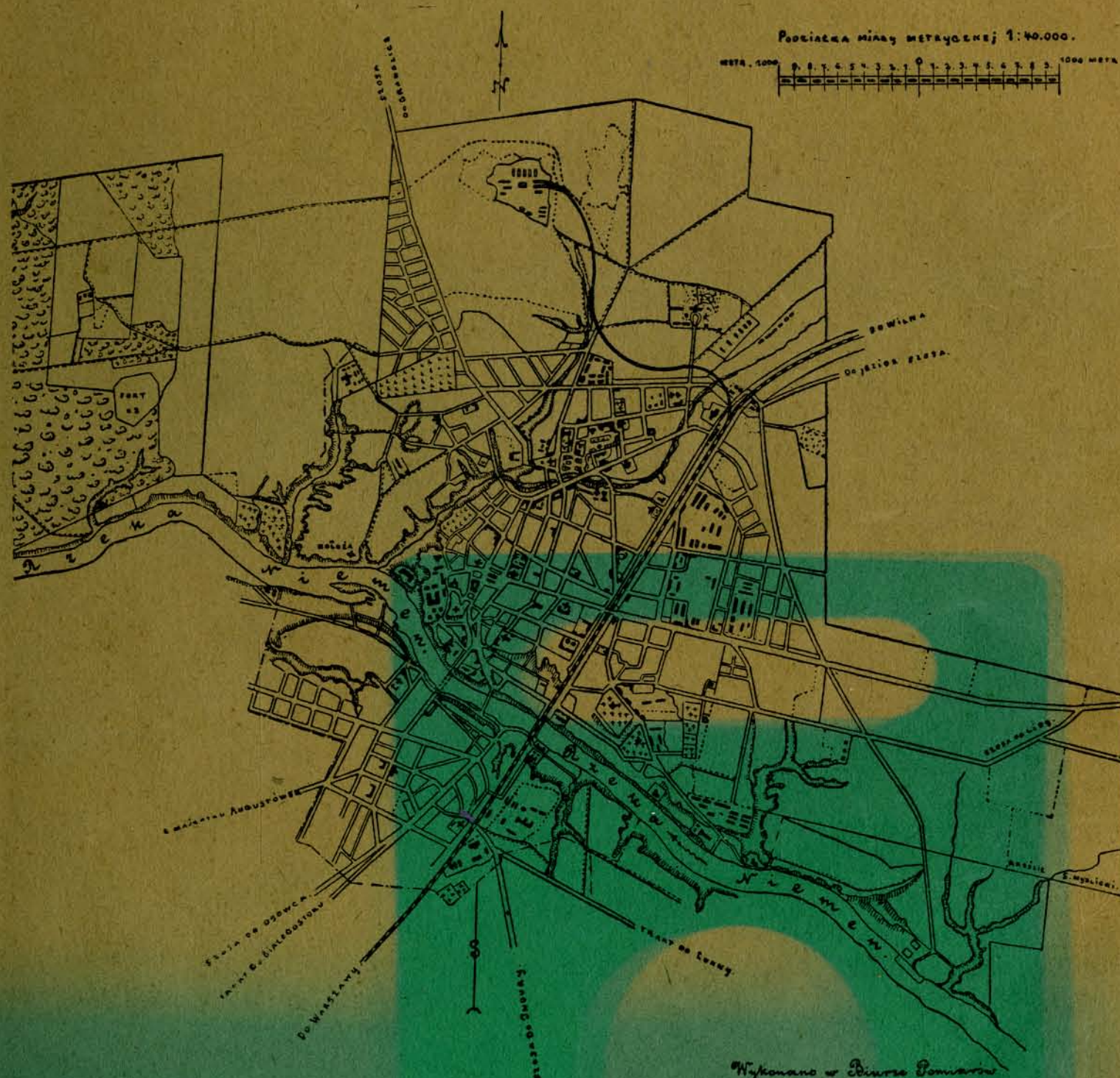

Plan miasta Grodna

Wykonano w Biuro Pomiarów
Magistratu m. Grodna w 1928 r.

KRONIKA M.GRODNA

ROK 1928

ZESZYT 2

WYDAWNICTWO MAGISTRATU M.GRODNA
POD REDAKCJĄ ROMANA SAWICKIEGO

KRONIKA M.GRODNA

ROK 1928

ZESZYT 2

WYDAWNICTWO MAGISTRATU M.GRODNA
POD REDAKCJĄ ROMANA SAWICKIEGO

jednakże uogólniać tego pojęcia i stosować go do miast starych, gdzie podobny sposób przeprowadzenia ulic może narazić miasto na straty wywłaszczeniowe. W nowych jednakże dzielnicach system ten winien być stosowany z uwzględnieniem przy rozwoju miasta połączeń pierścieniowych. Poza głównymi ulicami plan regulacyjny ma uwzględniać ulice o specjalnym przeznaczeniu: spacerowe, dla ruchu samochodów, dla przewożenia ciężarów i inne. Ważnym jest także dobór placów pod rynki, ogrody, parki i place komunikacyjne.

Plan regulacyjny ma przewidzieć przyszłą kanalizację i położenie głównego kolektora, które winno być niższe od najniższych ulic, i nie może przeszkadzać podziemnej sieci elektrycznej i wodociągowej. W tym celu plan ma zawierać warunki wysokościowe wyznaczone warstwicami.

Przewidzieć też należy komunikację tramwajową, autobusową, kolejki wąsko-torowe by w przyszłości nie należało wykonywać kosztownych i trudnych robót. Ulice mają przebiegać tak, by wszystkie posesje miały dojazd, by przy kasowaniu dróg istniejących, lub przełożeniu nowych nie stała się krzywda niektórym obywatelom z wyrażnym wyróżnieniem innych. Nie można też zaniedbać strony estetycznej: tu należy uwzględnić miejsca budowy pomników, budowli monumentalnych, zadrzewienie ulic, rozmieszczenie placów i parków.

Plan regulacyjny musi ustalić wytyczne przyszłych prac samorządowych, musi więc uwzględnić urządzenia i zakłady użyteczności publicznej, elektrownię, rzeźnię, wodociąg, hale targowe, młyny, piekarnie, urządzenia garażowe, remizy i t. d.

Ważniejszymi jednakże dla gospodarki miejskiej są plany szczegółowe. W tym celu miasto dzieli się na obszary odpowiedniej wielkości, i przeprowadzają się zdjęcia tych obszarów trygonometryczno-poligonowe. Przyczem przy zakładaniu triangulacji tam, gdzie już ona była przeprowadzona i gdzie na podstawie jej opiera się kataster gruntowy i hipoteka, należy przestrzegać, by nowa

tryangulacja oparta była na starych punktach, by nie nastąpiły powikłania publiczno-prawne. Sieć punktów musi być obrona dość gęsta, i poligony mają łączyć dwa najbliższe punkty triangulacyjne najbliższą drogą, przebiegając przez główne ulice i granice w ten sposób, by z nich można było zdjąć wszystko, co do zdjęcia jest konieczne bez zakładania poligonów pomocniczych.

Po zakończeniu prac tryangulacyjnych należy przystąpić do poligonizacji miasta. Tu należy starać się o założenie związku poligonowego tak, by przy najmniejszej ilości punktów i linii posiłkowych zdjąć największy obszar miasta. Dokładność pomiarów linii poligonowych w miastach winna być wielka i bardzo ścisła, jako pomiarów gruntów o wielkiej wartości. Po przygotowaniu sieci poligonowych sporządza się dokładną topografię punktów i przystępuje się do zdjęcia szczegółów. Tu należy przede wszystkim sporządzić zdjęcia tych wszystkich przedmiotów, które dla gospodarki miejskiej mają poważne znaczenie. Ponadto miasta wymagają zdjęć niwelacyjnych i sporządzenia profilów. Po dokonaniu wymienionych robót i na podstawie dat matematycznych i graficznych sporządza się pierworys w podziałce dla miast mniejszej wielkości 1:1000.

Na zakończenie należy powiedzieć, że chociaż wykonanie planu regulacyjnego całkowicie leży w ręku techniczem, niemniej jednakże posunięcia regulacyjne muszą być wynikiem głęboko przemyślanej polityki rozwoju miasta z uwzględnieniem w pierwszej linii stosunków gospodarczo-ekonomicznych, i udzielenie wskazówek, jak również dopilnowanie odpowiedniego wykonania jest istotnym obowiązkiem gospodarzy miasta.

W ostatniej chwili Prezydent miasta przystąpiło do konkretnego załatwienia tej pilnej sprawy; na dzień 15-go sierpnia b.r. wyznaczyło ostatni termin składania ofert. Należy przypuszczać, że do konkursu staną najlepsze siły fachowe które po objęciu w okresie 2-ch, 3-ch lat poważną tą pracę wykonają.

Z. CYBULSKI

O organizacji dozoru nad handlem produktami spożywczymi

Rozwój i ułatwienie komunikacji w ostatnich czasach zmieniły zasadniczo sposób bytowania społeczeństw ludzkich, a nawet całych narodów. Zmiany te z każdym dniem idą dalej i głębiej. Odbiło się to szczególnie na handlu; w zależności od podaży i popytu, zmiennych koniunktur handlowych,

towary teraz są przerzucane z łatwością z kraju do kraju. Tym prawom i zmianom podlega dziś i handel spożywczy.

Obecnie większość produktów używanych przez nas codziennie pochodzi ze stron czasem bardzo odległych, i to nawet takie produkta, które

Stacja badań artykułów spożywczych

możemy wytwarzać u siebie na miejscu. Dla przykładu możemy wskazać, że i teraz mamy na rynku swym mąkę, tłuszcz, słoninę z Ameryki, korzystaliśmy poprzednio z mięsa, cukru i masła z Rosji, konserwy i ryby sprowadzamy ze Szwajcarii, Holandji i Szwecji i t. d., nie mówiąc już o takich produktach jak śledzie, wina, kawa, herbata, pomarańcze, oleje, owoce i wszelkie towary kolonialne, które musimy sprowadzać z dalekich krajów. Teraz tylko dzięki ograniczeniom celnym w wielu wypadkach zadawaliśmy się produktami krajowymi, obecnie nieco jeszcze droższymi od zagranicznych.

W czasach nie tak dawnych praca wytwórcza obejmowała stosunkowo nieduży teren i polegała na zaopatrzeniu spożywców, ten teren zamieszkujących; mąkę, pieczywo, nabiał, tłuszcze, mięso, owoce, konsument otrzymywał bezpośrednio od producenta. To ułatwiała kontrolę i chroniło od większych nadużyć. Inaczej przedstawia się sprawa teraz, gdy handel stał się międzynarodowym. Pośrednik zupełnie oddzielił wytwórcę od spożywców. Wytwórca obecnie jest nieznany i musi on przede wszystkim dbać o taniość towarów, by podbić konkurentów, coraz liczniejszych. W tych warunkach dużo producentów nieopiera się pokusie i do bija się taniości kosztem jakości towaru.

Wytwarzają się w dużej ilości imitacje, podrabiania, albo wprost fałszerstwa, które przybierają czasami rozmiary kolosalne. Skomplikowany skład chemiczny artykułów spożywczych ułatwia rozmaite modyfikacje i zamiany produktu surogatem, co osta-

tecnie prowadzi do fałszerstwa. Bez wielkiego błędu można stwierdzić, że wszelkie tańsze gatunki wina, oliwy, masła, tłuszczów, miodu, kawy, herbaty, a w większych miastach mleka i jego przetworów są niemal bez wyjątku fałszowane.

Przytem same sposoby podrabiań obecnie są obmyślane i wykonywane bardzo umiejętnie i precyzyjnie, tak że poznać się na tem bez specjalnych badań zwykły konsument nie potrafi.

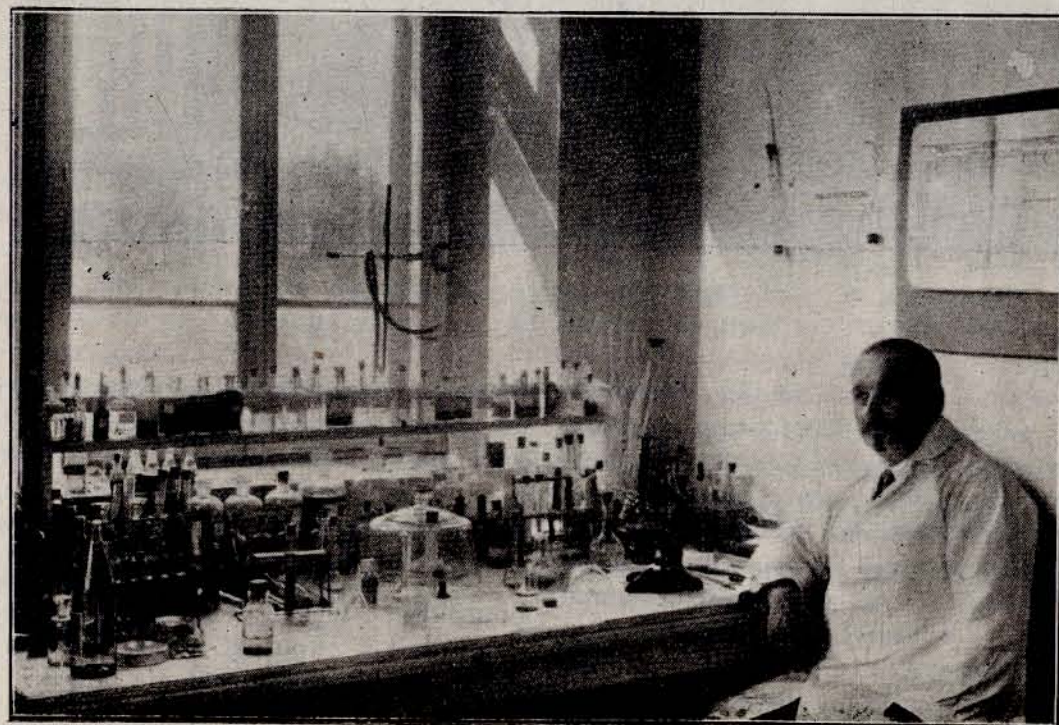
Dziś większy ogół spożywców już powszechnie sobie zaczyna uświadamiać, że nie można obejść się bez systematycznej kontroli całego handlu spożywczego. Od niej jest zawisła ogólna zdrowotność kraju. Przeważna część wszelkich chorób organów trawienia, nerek, wątroby, kataru żołądka i t. d. jest skutkiem spożywania produktów fałszowanych lub nadpsutych, a umiejętnie zamaskowanych.

Stwierdzono, że w Warszawie więcej niż 30% śmiertelności dzieci w pierwszych latach życia wywołane jest zgubnym działaniem fałszowanego mleka. Trudno się temu dziwić, jeżeli teraz, jak przekonaliśmy się, codziennie można w handlu spotkać produkta, nie mające oprócz nazwy nic wspólnego z towarem, za który mają uchodzić. Obecnie na rynku łatwo możemy znaleźć chociażby miód, który nie widział pszczoły, masło z margaryny, wino nie z winogron; wyroby masarskie z wołowiny lub koniny, jeżeli nie jeszcze gorzej, tłuszcze zmieszane ze smarami naftowymi, herbatę z rozmaitych liści krajowych, ziarna kawy robione sztucznie, cukierki

i słodczyce na patoce z sacharyną, mąkę nadpsutą, zmieszaną z surogatami, albo bieloną, nie mówiąc już o innych produktach w proszkach, jak kakao, cynamon, pieprz i t. d. które zawsze są podejrzone, jeżeli nie pochodzą naprawdę od firm poważnych. Naczynia, pudełka i opakowania tych produktów również są często robione z materiałów szkodliwych, lub z trującymi barwnikami. Nie mając sposobu kontroli, spożywca dziś polega przy kupnie tylko na rzetelności kupca detalisty, nie bardzo wiedząc, że ten detalista całkiem jest zależny od hurtownika, od rabatów jakich tamten mu udziela, i musi sprzedawać taki towar, jaki tamten mu zech-

ce dać. Od tego też zależą nie rzadko ciężkie warunki sprzedażne i drożyzna w spółdzielniach, ponieważ dotychczas w wielu wypadkach muszą one korzystać z pośredników prywatnych. Do tego dużo przyczynia się małe jeszcze uświadomienie i łatwo-wierność całego ogółu kupujących, którzy, ubiegając się za taniością, nie zwracają uwagi na to, że towar sprzedany niżej kosztów produkcji, z samej istoty rzeczy nie może zasługiwać na zaufanie.

W budżecie każdej rodziny przeciętnie do 55% wszystkich wydatków stanowią wydatki na żywność. Ogółem w całym kraju stanowi to sumy kolosalne. O ogromie tych sum możemy sądzić z obliczeń

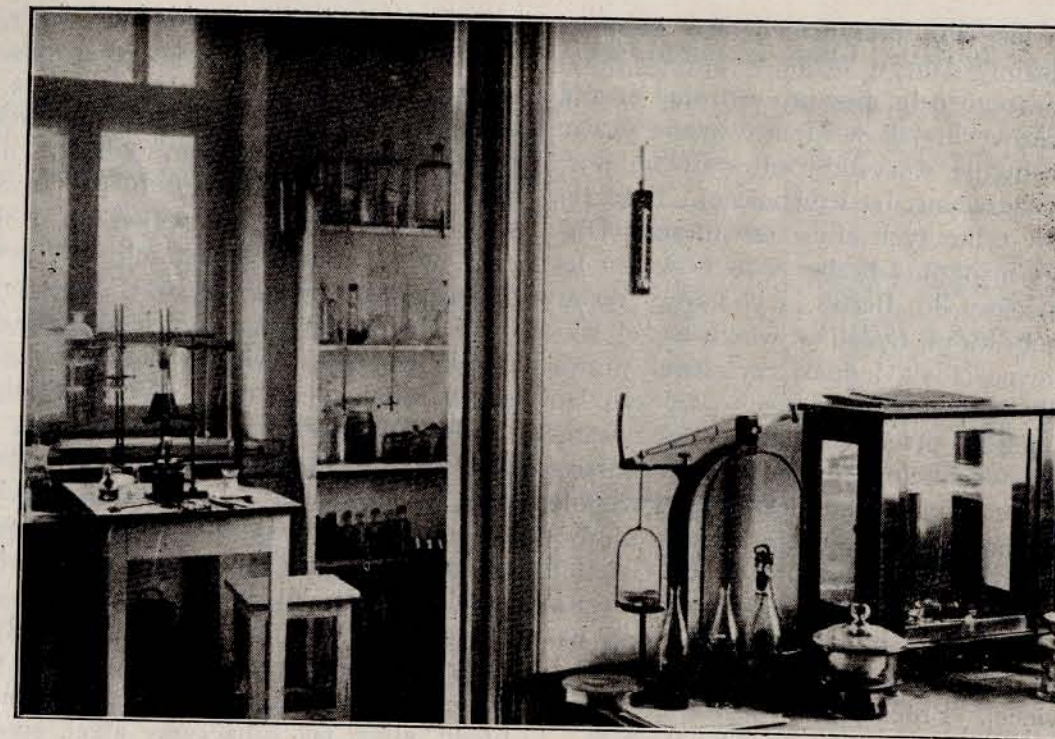

Laboratorium chemiczne badania produktów spożywczych

statystyki niemieckiej, która wykazuje, że wartość roczna jednego tylko mięsa spożytego w Niemczech stanowi 4,8 miliardów marek, to jest prawie o pół miljarda więcej od całej sumy wydanej rocznie na węgiel, żelazo i bawełnę razem wzięte. Przy takich obrotach drobne nawet straty na wartości i pożywności produktów dają w całości liczby ogromne. Obliczono, że w jednej Warszawie przed wojną ludność rocznie dopłacała za wodę dolewana do mleka przeszło milion rubli, a na innych przetworach mlecznych fałszowanych: masle, śmietanie, serach traciła do czterech milionów rubli. Razem więc na jednym nabiale przepłacano przeszło dwadzieścia pięć milionów złotych na naszą walutę. Przeważnie płaciła to ludność biedniejsza, z musu kupująca towar tańszy, fałszowany. Po wojnie, przy ogólnym braku żywności, straty konsumentów na

zafałszowaniach jeszcze się zwiększyły. Wiadomem jest, że powstały nawet specjalne fabryki do fałszowania: n. p. masła, win, środków farmaceutycznych, lekarstw, herbaty i t. d. Wywołane to zostało brakiem odpowiednich ograniczeń prawnych. W sąsiednich państwach ustawodawstwo sanitarne ma już wypracowane przepisy zapobiegawcze, normujące dozór nad handlem spożywczym. U nas dotychczas dorywcze ogólnikowe ustawy w tej dziedzinie starały się jako tako pogodzić różnorodność praw, działających w trzech zaborach. Dopiero w roku bieżącym ma wejść w życie ustawa już opracowana według wymagań nowoczesnych.

Zostało ustalonym, że skuteczny dozór ten powinien być: 1) stały i systematyczny, 2) jednolity i kompetentny i 3) dokonywany przez ludzi fachowych, wyszkolonych, gdyż dozór dorywczy

Sala przyrządów i aparatów używanych przy badaniu

praktykowany obecnie przez Urzędy Zdrowia, obejmujące najrozmaitsze zadania czysto lekarskie, nie byli nie mógł być wystarczający. Dozór ten powinien być wykonywany przez Państwo z udziałem ciał Samorządowych i, jak wykazała praktyka Państw Europy Zachodniej, tylko taki dozór jest celowy i racjonalny. Istnieje on już we wszystkich Państwach Zachodnich, za dozorem tym wypowiedziały się kongresy higieniczne już w latach 1907 i 1910, oraz międzynarodowe konferencje ostatnich lat.

Ze względów ekonomicznych dozór taki jest niezbędny jeszcze i dlatego, że wprowadzane do sprzedaży fałszowane produkty podrywają jako tańsze uczciwy handel i przemysł wytwórczy, który obecnie nie może wytrzymać konkurencji z towarem fałszowanym. W Polsce zaczątkiem organizacji dozoru są Państwowe Zakłady do Badania Żywności i Przedmiotów Użytku w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Łodzi, razem z zależnymi od nich

pracowniami miejskimi w innych miastach w liczbie kilkudziesięciu.

Przeprowadzone przez te Zakłady szczegółowe badania mleka w pierwszych latach istnienia wykazały w Warszawie w 32 052 próbach aż 66% zafałszowań. W ciągu kilku lat jednakże dzięki kontroli liczba zafałszowań spadła do 24% i stale się zmniejsza. W Grodnie od lat kilkunastu prowadzi się tylko kontrola nad handlem mięsnym i ubojem bydła. Sprawa systematycznego dozoru nad innymi produktami spożywczymi jest dopiero w stadium organizacji. Na razie utworzone laboratorium miejskie ma na celu kontrolę nad handlem nabiałem, lecz półroczna zaledwie działalność tej pracowni wykazała, że zakres pracy już teraz trzeba znacznie rozszerzyć, by być w stanie wykonywać rozmaite analizy zgłaszane przez szereg instytucji miejscowych.

JERZY HEINRICH

referent Głównego Urzędu Statystycznego

Ludność miasta Grodna w latach 1921—1927 w świetle analizy statystycznej

(dokończenie)

IV. Liczba ludności z dnia 1 września 1927 roku.

Za podstawę do obliczenia przez Gł. Urząd Statystyczny liczby ludności z dnia 1 września 1927 r. posłużyły przede wszystkim listy wyborców do Ra-

dy Miejskiej. Są one, jak już zaznaczyliśmy, wtórnym źródłem wiadomości o stanie ludności m. Grodna. Wtórne dlatego, że układanie ich nie miało, oczywiście, na celu dostarczenia danych statystycz-

ných. Dlatego też, aby otrzymać liczbę ludności m. Grodna, musimy dane o liczbie wyborców przystosować do naszego celu, przeprowadzając szereg obliczeń dodatkowych. Jak wiadomo czynne prawo wyborcze przysługuje wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej, liczącym lat 21 i więcej. Stąd też listy wyborców tylko tych obywateli dotyczą. Dlatego, aby otrzymać ogólną liczbę osób w wieku lat 21 i więcej, musimy do liczby wyborców dodać liczbę tych osób, które, będąc w wieku wyżej wymienionym, nie posiadają jednak czynnego prawa wyborczego dla jakichkolwiek innych przyczyn. Do tej kategorii należą przede wszystkim obywatele obcy, a pozatem: funkcjonariusze bezpieczeństwa publicznego, oficerowie, podoficerowie i wogóle wojskowi w czynnej służbie, osoby karane sądownie i nareszcie osoby zamieszkałe w m. Grodnie mniej niż 10 miesięcy. Podczas rejestracji w sprawie obywatelstwa, która odbyła się w r. 1926, naliczono w m. Grodnie 811 obywateli obcych w wieku lat 21 i więcej. Prócz tego z pośród obywateli polskich pominięto w listach wyborców:¹⁾

145 funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego
181 oficerów, zamieszkałych w Grodnie poza koszarami

328 podoficerów zamieszkałych w Grodnie poza koszarami

395 osób karanych sądownie

i pewną liczbę osób zamieszkałych w Grodnie mniej niż 10 miesięcy. Co do tej ostatniej, dokładnych danych nie posiadamy, możemy ją jednak obliczyć w przybliżeniu, przyjmując że przyrost napływowy ludności za ostatnie 10 miesięcy równa się liczbie osób przebywających w Grodnie mniej niż 10 miesięcy. Ponieważ wybory do Rady Miejskiej m. Grodna odbyły się na początku września 1927 roku, więc będzie tu chodziło o okres od r. XI 1926 roku do r. IX 1927 roku. Danych o ruchu migracyjnym ludności z podziałem według wieku dla tego okresu nie posiadamy. Możemy natomiast, co prawda w przybliżeniu tylko, obliczyć ogólną, bez różnicy wieku, liczbę osób przebywających w Grodnie mniej niż 10 miesięcy, którą, po jej obliczeniu w związku z rozpatrzeniem ruchu migracyjnego, dodamy do pozostałej liczby ludności, ustalonej na podstawie liczby osób liczących lat 21 i więcej.

Na listach wyborców uwzględniono tych osób ogółem 23916. Musimy zastanowić się nad tem, czy liczba ta nie została sztucznie zwiększona wskutek zapisania do list osób, które już w tym czasie w Grodnie nie mieszkaly, lub wskutek powtórnego zapisania osób, które już raz zostały do nich włączone.

¹⁾ Według danych, otrzymanych przez Magistrat m. Grodna od Komendy Policji Państwowej, władz wojskowych i sądowych.

Listy wyborców układane były oczywiście z zachowaniem formalności, przewidzianych przez ustawę, które już same przez się dają pewną, aczkolwiek niezupełną, gwarancję prawidłowego ich zestawienia. Nie polegając jednakże na tem, Oddział Statystyczny Magistratu m. Grodna zarządził sprawdzenie tych list z wykazami osób zestawionymi w związku z rejestracją w sprawie obywatelstwa, która odbyła się w r. 1926, przyczem żadnych błędów poważniejszych nie ujawniono, mimo, iż tak jedne, jak i drugie listy były ułożone w porządku alfabetycznym, a więc ułatwiającym sprawdzanie. Nareszcie należy zaznaczyć, że ządania wprowadzenia poprawek do list wyborców wpłynęły w liczbie nikłej (około 40), co również wskazuje do pewnego stopnia na prawidłowość ich sporządzenia, a przynajmniej na brak błędów o charakterze mniej lub więcej masowym. Lecz jeżeli przypuścimy, że pewne błędy były, i że liczba osób w wieku lat 21 i więcej została wskutek tego sztucznie zwiększona, to i wówczas nie popełnimy błędu, gdyż, jak zobaczymy niżej, ewentualny błąd ten został, przynajmniej w znacznej mierze, zrównoważony przy samem obliczeniu na podstawie tych list ogólnej liczby ludności. Przystąpimy więc do dalszych obliczeń.

Po dodaniu do liczby wyborców wymienionych wyżej liczb osób, w listach wyborców pominiętych, otrzymamy 25776 osób liczących lat 21 i więcej (prócz tych, które pominięto z powodu zbyt krótkiego czasu zamieszkania).

Aby na podstawie tej liczby określić odpowiadającą jej liczbę ludności wogóle, musimy określić, jaki procent wśród tej ostatniej stanowią osoby, liczące lat 21 i więcej. Wyniki rejestracji grodzieńskiej podają podział ludności według wieku, lecz na ich podstawie nie można obliczyć liczby osób, pełnoletnich, gdyż podana tu grupa 19—29 lat obejmuje również osoby 19-to i 20-to letnie. Wobec tego przywołamy na pomoc spis powszechny z 1921 roku. Według tego spisu wśród osób, liczących 19—29 lat było 19-to i 20-letnich—1617, a 21—29 letnich 6249, co stanowi 20,6% i 79,4% ludności w wieku od 19 do 29 lat. Przyjmując ten sam stosunek dla wyników rejestracji grodzieńskiej, otrzymamy, że wśród 9236 osób w wieku 19—29 lat było 1903 liczących 19 i 20 lat i 7333, liczących od 21 do 29 lat. Stąd już łatwo, korzystając z wyników rejestracji grodzieńskiej, obliczyć liczbę ludności w wieku lat 21 i więcej, która wyniosła: 7333 21—29 lat)+5568 (30—39 lat)+4091 (40—49 lat)+3547 (50—59 lat)+1858 (60—69 lat)+725 (70 i więcej lat)=23122, co w stosunku do

ogółu ludności wykazanej przez rejestrację grodzieńską wynosi 57%.

Ponieważ w 1927 r. osób liczących lat 21 i więcej (bez zamieszkałych mniej niż 10 miesięcy) było 25776, więc dzieląc tę liczbę przez 57 (%) i mnożąc przez 100 (%), otrzymamy 45221 osób całej ludności, bez zamieszkałych mniej niż 10 miesięcy.

Przy założeniu, że liczba osób w wieku lat 21 i więcej jest prawidłowa, musielibyśmy uznać obliczoną przez nas ogólną liczbę ludności za mniejszą od rzeczywistej z tego powodu, że przyjęty przez nas odsetek ludności w wieku lat 21 i więcej był wygórowany. Wszak obliczyliśmy go na podstawie danych z końca 1923 r. (rejestracja grodzieńska), w którym bezpośrednio po dwóch wojnach i wielkim ruchu repatriacyjnym musiało być w Grodnie stosunkowo szczególnie mało dzieci, jak na to wskazują nasze badania liczby urodzeń i ujemny bilans przyrostu naturalnego, notowany po wojnie w całej Polsce wogóle.

Wobec tego w r. 1927, po unormowaniu zjawisk ruchu naturalnego ludności, na jedną osobę dorosłą musiało przypadać niewątpliwie więcej dzieci niż w r. 1923, my zaś przyjęliśmy stosunki procentowe z tego ostatniego roku, niwelując w ten sposób te, ewentualne, błędy, które mogły być popełnione przy zestawianiu list wyborców w stronę zwiększenia ich liczby.

Celem sprawdzenia otrzymanej liczby ludności m. Grodna obliczymy ją również na podstawie wyników rejestracji grodzieńskiej i statystyki ruchu ludności.

Zacznijmy od statystyki ruchu naturalnego.

Dla lat 1924, 1925 i 1926 posiadamy dane o liczbie urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego z podziałem według wyznań, lecz bez podziału według płci (urodzeń i zgonów) i według wieku osób zmarłych.

Wobec tego, badania osobno liczby urodzeń i osobno liczby zgonów nie mogłyby być dokładne zwłaszcza jeśli chodzi o poszczególne wyznania, dla których nie mamy odpowiednich danych porównawczych.

Przyjmując pod uwagę powyższe trudności techniczne, a także tę okoliczność, że badanie przyrostu dla poszczególnych wyznań nie jest nam potrzebne wobec braku podziału według wyznań liczby ludności z dn. r. IX 1927 roku, w poniższej tabliczce podamy tylko liczby dotyczące urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego całej ludności, bez rozróżniania poszczególnych wyznań.

Tablica 21. Przyrost naturalny, urodzenia i zgony w latach 1924, 1925 i 1926 w m. Grodnie i niektórych innych miastach polskich

Wyszczególnienie	w m. Grodnie	w m.st. Warszawy	w m. Łodzi	w m. Sosnowcu	w m. Lublinie	w m. Krakowie	w m. Lwowie	w m. Poznaniu
	w liczb. bezwzględ.	Na 1000,0 mieszkańców a						
Urodzenia żywe:								
1923	1 424	36,1	23,9	28,3	32,5	26,0	26,5	23,5
1924	1 250	30,7	21,4	25,5	28,8	23,2	24,8	23,4
1925	1 292	30,0	22,9	27,3	29,3	25,1	27,1	22,4
1926	1 211	26,6	21,3	22,7	24,3	21,8	24,9	20,8
Zgony:								
1923	657	16,7	14,1	16,8	18,0	16,0	20,5	18,1
1924	693	17,0	14,7	16,0	18,0	15,8	21,2	17,4
1925	677	15,7	14,1	14,4	14,6	15,5	18,5	16,1
1926	824	18,1	14,3	14,3	14,8	17,2	20,4	17,7
Przyrost naturalny:								
1923	767	19,4	9,8	11,5	14,5	10,0	6,0	5,4
1924	557	13,7	6,7	9,5	10,8	7,4	3,6	6,0
1925	615	14,3	8,8	12,9	14,7	9,6	8,6	6,3
1926	387	8,5	7,0	8,4	9,5	4,6	4,5	3,1

a Ogólne liczby ludności z dni r. I poszczególnych lat obliczone są niżej, na str. 16.

Z porównania przyrostu naturalnego z poszczególnych lat dla m. Grodna i innych miast wynika, że tendencje w rozwoju liczb urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego we wszystkich tych miastach są niemal identyczne.

Widzimy, że w r. 1923 mamy maksymalną dla lat omawianych liczbę urodzeń zarówno w Grodnie, jak i w miastach pozostałych za wyjątkiem Poznania. Minimalna liczba urodzeń przypada we wszystkich miastach na r. 1926, i jedynie w roku 1925 widzimy tylko w dwóch miastach: Grodnie i Lwowie, mniejszą liczbę urodzeń niż w r. 1924, lecz w latach tych różnice w liczbie urodzeń wogóle nie są wielkie.

Tak samo co do liczby zgonów widzimy, że rok 1926 jest rokiem większej śmiertelności niż rok 1925 (z wyjątkiem miast Łodzi i Poznania), że rok 1925 wykazuje mniejszą śmiertelność niż 1924 we wszystkich miastach przytoczonych i jedynie rok 1923 wykazuje mniejszą niż 1924 śmiertelność tylko w dwóch miastach, a mianowicie: w Warszawie i Grodnie.

Jeżeli przejdziemy teraz do liczb przyrostu naturalnego to i tu zobaczymy podobne zjawisko. Lata 1923 i 1925 wykazują większy przyrost naturalny, niż dwa lata pozostałe, przyczem rok 1925 wykazuje przyrost większy, niż r. 1923 w 5 wypadkach, mniejszy zaś w 3-ech.

Z pośród zaś dwóch lat pozostałych widzimy w r. 1926 we wszystkich miastach, za wyjątkiem Warszawy i Krakowa mniejszy przyrost niż w roku 1924.

Taka zgodność w rozwoju ruchu naturalnego ludności w Grodnie z jednej strony, a w innych miastach z drugiej wskazuje już sama przez się na wiarygodność danych dotyczących m. Grodna.

Lecz również wielkość przyrostu naturalnego w m. Grodnie nie wychodzi poza te granice, w jakich waha się przyrost naturalny innych miast, za wyjątkiem roku 1923, o który nam obecnie nie chodzi, gdyż dane z tego roku omawialiśmy osobno.

Stąd wyprowadzamy wniosek, że przyrost naturalny wykazany przez Oddział Statystyczny m. Grodna dla lat 1924, 1925 i 1926 można przyjąć za wiarogodny.

Brak nam jednakże przyrostu naturalnego za 8 miesięcy 1927 roku. Ponieważ, jak przypuszczamy, zmniejszenie przyrostu naturalnego w r. 1926 tłumaczy się ówczesnym kryzysem gospodarczym i ponieważ poprawa nastąpiła od września 1926 roku, więc należy sądzić, że liczba urodzeń mogła zwiększyć się w połowie 1927 roku, liczba zgonów zaś zaczęła zmniejszać się zapewne już w końcu r. 1926. Stąd przyrost naturalny w r. 1927 był, prawdopodobnie, większy niż w r. 1926. Jednakże, nie mając zupełnie pewnych dowodów tego zwiększenia, brać go pod uwagę nie będziemy. Zato możemy z całą pewnością przyjąć dla r. 1927 taki sam przyrost naturalny, jaki wykazuje, gorszy od niego pod względem gospodarczym, rok 1926.

Ponieważ w całym roku 1926 przyrost naturalny wyniósł 387 osób, więc dla 8-iu miesięcy 1927 roku przyrost wyniesie $\frac{387 \cdot 8}{12} = 258$ osób.

Dla całego zatem okresu od dnia 1. I 1924 roku do dnia 1. IX 1927 przyrost naturalny wyniesie: $557 + 615 + 387 + 258 = 1817$ osób.

Omówimy teraz przyrost napływowy.

Sądzić o nim możemy na podstawie statystyki meldunków z lat 1924, 1925 i 1926, opracowanej przez Oddział Statystyczny Magistratu m. Grodna.

Statystyka ta podaje liczby osób zameldowanych i wymeldowanych w każdym poszczególnym roku, z podziałem ich według wyznań i wieku (na osoby liczące powyżej i poniżej lat 14). Podział według wyznań pominiemy tu tak samo, jak to uczyniliśmy przy omawianiu ruchu naturalnego ludności.

Rozpatrzmy, natomiast, podział osób zameldowanych i wymeldowanych według wieku.

Według wymienionych danych statystyki meldunków	Ogółem	osób powyżej lat 14	osób poniżej lat 14
w r. 1924: zameldowano . . .	14 009	12 373	1 636
wymeldowano . . .	12 639	11 221	1 418
przyrost meldunkowy wyniósł . . .	+ 1 370	+ 1 152	+ 218
w r. 1925: zameldowano . . .	15 135	13 245	1 890
wymeldowano . . .	13 488	12 455	1 033
przyrost meldunkowy wyniósł . . .	+ 1 647	+ 790	+ 857
w r. 1926: zameldowano . . .	13 396	11 632	1 764
wymeldowano . . .	12 789	11 612	1 177
przyrost meldunkowy wyniósł . . .	+ 607	+ 20	+ 587

Z zestawienia powyższego widzimy, że statystyka meldunków w latach omawianych wykazuje w przyroście meldunkowym wielkie różnice w ustunkowaniu obu grup wieku względem siebie.

Na 100 osób przyrostu meldunkowego przypada:

	osób w wieku powyżej lat 14	osób poniżej lat 14
w r. 1924	84,1	15,9
w r. 1925	48,0	52,0
w r. 1926	3,3	96,7

Widzimy, że w roku 1924 osoby powyżej lat 14-tu stanowią 84,1% całego przyrostu meldunkowego, a w r. 1926 zaledwie 3,3% takiegoż przyrostu. Oczywiście nie jest to stan rzeczy ani zgodny z rzeczywistością, ani możliwy do przyjęcia.

Jeszcze ciekawsze jest zestawienie według wieku osobno osób zameldowanych i wymeldowanych.

Na 100 osób w wieku powyżej lat 14 przypadało dzieci w wieku poniżej lat 14:

	wśród zameldowanych	wśród wymeldowanych
w 1923 r.	14,3	12,5
" 1924 r.	13,2	12,6
" 1925 r.	14,3	8,3
" 1926 r.	15,2	10,1

Ażeby zorientować się, co te liczby oznaczają, należy przede wszystkim zaznaczyć, że u osób wyjeżdżających, jak to już nieraz zauważono, więcej bywa zaniedbań meldunkowych niż u przyjeżdżających. Jest to, zresztą, zupełnie zrozumiałe, gdyż osobie, która wyjechała, nie zależy natem, czy została ona wymeldowana, czy nie, nie potrzebuje ona również obawiać się skutków karnych swego niedbalstwa. Natomiast osobie, która przybyła do miasta często potrzebne bywają wyciągi z ksiąg meldunkowych, dowody osobiste i t. p., które można uzyskać dopiero po zameldowaniu się. Również mogą taką osobę spotkać przykre skutki zaniedbania obowiązku meldunkowego w razie, jeżeli to zaniedbanie zostanie wykryte przez władze administracyjne.

Również dzieci częściej, niż osoby dorosłe nie bywają meldowane. Pochodzi to zwłaszcza stąd, że z jednej strony władze administracyjne mniejszą przywiązują wagę do meldowania dzieci, a z drugiej ludność daleko rzadziej ma potrzebę, o ile chodzi o dzieci, uzyskiwania tych dokumentów, o których była mowa. Ponieważ w wypadku wyjazdu dziecka zbiegają się obie powyższe przyczyny więc będzie zupełnie naturalnem, jeżeli okresy zaniedbania obowiązku meldunkowego, o których zaraz będzie mowa, odbijają się szczególnie silnie na liczbie wymeldowanych dzieci.

W latach 1923 i 1924, w których przeprowadzana była rejestracja grodzieńska, związana jak wspominaliśmy, z okazywaniem dowodów oso-

bistych, widzimy jednakowy niemal procent dzieci wśród osób wymeldowanych.

Rok następny 1925 — w których żadnej rejestracji nie było, zaznaczył się odrazu spadkiem tego odsetka i to bardzo znacznym, dochodzącym do 35% odsetka z roku poprzedniego.

W roku 1926, w którym przeprowadzona była w m. Grodnie rejestracja ludności w wieku powyżej lat 18-u w związku z ustaleniem obywatelstwa, odsetek ten znowu nieco się podnosi, nie dosięga jednak tych rozmiarów, jakie widzieliśmy w latach 1923 i 1924. Tłumaczy się to tem, że rejestrację grodzieńską przeprowadzano na miejscu, w domu u każdego mieszkańca, natomiast, rejestracja w sprawie obywatelstwa odbywała się w magistracie, dokąd każdy musiał zgłosić się sam. Wprawdzie i przy tej drugiej rejestracji przeprowadzana była po domach kontrola dorywcza, mająca na celu sprawdzenie, czy wszystkie osoby w wieku powyżej lat 18 zgłosiły się do magistratu, lecz w tym wypadku sprawdzanie, oczywiście, nie mogło dotyczyć całej ludności, jak to było podczas rejestracji grodzieńskiej i dlatego nie mogło wywoływać takiego silnego wpływu na dokładne wykonywanie obowiązku meldunkowego, jaki wywołała rejestracja grodzieńska.

Jeśli do tego dodamy, że na liczbę osób wymeldowanych w danym okresie czasu nie wpływają wcale, lub w bardzo małym tylko stopniu, zaległości z okresów poprzednich (osoby, które już wyjechały znajdują się poza sferą wpływów wypadków późniejszych), jeśli zaznaczymy również, że wpływ uwzględnionego w statystyce meldunków ruchu naturalnego ludności w mniejszym daleko stopniu odbija się na liczbie dzieci wymeldowanych, niż zameldowanych z powodu daleko mniejszej liczby zgonów niż urodzeń, jeżeli skonstatujemy, że zmiany w składzie ludności odpływającej z miasta, aczkolwiek możliwe, nie mogą z roku na rok zmieniać się zasadniczo, to dojdziemy do wniosku, że odsetek dzieci wśród osób wymeldowanych może być do pewnego stopnia miarą zaniedbania przez ludność obowiązku meldunkowego.

Na tej podstawie możemy określić lata 1923 i 1924, jako najlepsze pod względem meldunkowym, rok 1926, jako gorszy od nich, a r. 1925, jako najgorszy.

Jednocześnie wahania odsetka dzieci widzimy również wśród osób zameldowanych, aczkolwiek daleko mniejsze, gdyż różnica pomiędzy najwyższym odsetkiem, a najniższym wynosi tu nie 35%, lecz tylko 13% odsetka najwyższego (1926 r.).

Pozatem zmniejszenie odsetka dzieci wśród osób zameldowanych przypada na r. 1924, jeden z najlepszych pod względem dokładności meldun-

kowej. Dlatego też zmniejszenia tego odsetka nie możemy w tym wypadku tłumaczyć gorszą jakością danych i musimy poszukać innej tego zmniejszenia przyczyny.

Odsetek dzieci mógł się zmniejszyć nie tylko wskutek zmniejszenia się liczby dzieci, przybywających do Grodna, lecz także wskutek zwiększenia się ilości osób dorosłych, przybywających bez rodzin. Ponieważ chodzi tu o ludność przybywającą do miasta na mniej lub więcej stały pobyt, więc były to osoby, które przybyły do Grodna w poszukiwaniu zarobku i to takiego, przy którym rodzina mogła być przeszkodą, gdyż w przeciwnym wypadku przybyłyby z niemi ich rodziny.

Na pytanie, czy mogła istnieć w r. 1924 kategoria ludzi przybywających do Grodna, a posiadających wyżej podane cechy musimy dać odpowiedź twierdzącą. Do kategorii tej należały przede wszystkim służące domowe, które dążyły do miasta na zarobki wskutek obniżenia siły nabywczej rolnika.

Do kwestji tej jeszcze powrócimy, a teraz rozpatrzmy odsetki dzieci wśród osób zameldowanych w latach 1925 i 1926.

Rok 1925 wykazuje taki sam odsetek dzieci wśród osób zameldowanych, jaki wykazał r. 1923. Zwiększenie się tego odsetka w porównaniu z rokiem 1924 tłumaczy po części zmienione warunki ekonomiczne (patrz niżej), wywołując zmniejszenie napływu samotnych osób dorosłych, które w wielu wypadkach opuszczają nawet Grodno, co znowu pospołu z zaniedbaniami obowiązku meldunkowego wywołuje zmniejszenie odsetka dzieci wśród osób w tym czasie z Grodna wymeldowanych. Ta ostatnia przyczyna, jednakże, może wywoływać zmniejszenie odsetka dzieci wśród osób wymeldowanych tylko w takim mniej więcej stopniu, jakim poprzednio wywołała go w odniesieniu do osób zameldowanych, a więc w przybliżeniu o 6,5% odsetka z roku poprzedniego. Pozostałą część tego zmniejszenia można wytłumaczyć jedynie zaniedbaniami obowiązku wymeldowania.

W roku 1926 widzimy dalsze zwiększenie się odsetka dzieci wśród osób zameldowanych. Liczba urodzeń (1211) w tym roku, w porównaniu z poprzednim uległa zmniejszeniu (o 6%), nie może więc tłumaczyć zwiększenia odsetka dzieci bezpośrednio, lecz jeśli zważymy, że liczba osób dorosłych, zameldowanych w tym roku, uległa jeszcze znacznijemu zmniejszeniu (o 13%), niż liczba urodzeń, to tę przyczynę musimy uznać jako usprawiedliwiającą zwiększenie odsetka dzieci wśród osób zameldowanych.

Ważniejszą jednakże przyczyną zwiększenia tego odsetka była niewątpliwie rejestracja w spra-

wie obywatelstwa, która oddziaływała na wypełnianie przez ludność tych luk w meldunkach, które powstały w latach poprzednich, a ponieważ w tych latach zaniedbywano, jak zwykle, meldunków dzieci w większym stopniu, niż meldunków dorosłych, więc teraz dla wypełnienia, jeśli można się tak wyrazić, salda ujemnego meldunków trzeba było zameldować więcej stosunkowo dzieci, niż osób dorosłych, co też odbiło się na odsetku dzieci wśród osób zameldowanych w r. 1926.

Z powyższych rozważań można wyprowadzić następujące wnioski: 1) lata 1923 i 1924 zarówno po stronie zameldowań, jak wymeldowań braków, dających się zauważyć i ująć liczbowo nie wykazują, 2) rok 1925 nie wykazuje błędów w liczbie osób zameldowanych, natomiast liczba osób wymeldowanych w tym roku jest za mała w porównaniu z liczbą rzeczywistych wyjazdów, 3) w r. 1926 wśród osób zameldowanych widzimy pewien procent zameldowań, dotyczących lat poprzednich, wśród osób zaś wymeldowanych w tym roku widzimy braki dość poważne, aczkolwiek mniejsze niż w r. 1925.

Błędy zauważone postaramy się skorygować, przynajmniej w stosunku do dzieci.

W roku 1925 widzimy ogólne zmniejszenie odsetka dzieci wśród osób wymeldowanych o 35% odsetka z roku poprzedniego w tem 6,5% usprawiedliwiają zmienione warunki ekonomiczne. Przyjmując ten ostatni odsetek za podstawę określamy, że usprawiedliwiony odsetek dzieci wśród osób wymeldowanych mógł wynieść $\frac{12,6 \cdot 6,5}{100} = 11,4$. Dalsze zmniejszenie tego odsetka należy uważać za nieusprawiedliwione i podlegające skorygowaniu, co też uczynimy, zwiększając liczbę dzieci wymeldowanych o tyle ażeby stanowiła ona 11,4% liczby wymeldowanych osób dorosłych. Liczba dzieci wymeldowanych w roku 1925 wyniesie zatem po skorygowaniu $\frac{12455 \cdot 11,4}{100} = 1420$.

W roku 1926 liczby osób zameldowanych korygować nie będziemy, gdyż zwiększenie odsetka dzieci wśród osób zameldowanych jest po części usprawiedliwione, po części zaś tłumaczy się zaniedbaniami z lat poprzednich, dla których jednak poprawek w liczbie osób zameldowanych nie wprowadziliśmy.

Natomiast zmniejszenie liczby dzieci wymeldowanych w r. 1926, niczem nie usprawiedliwione, skorygujemy, zwiększając liczbę dzieci o tyle, aby stanowiły one 12,6% liczby wymeldowanych osób dorosłych, podobnie, jak to było w latach 1923 i 1924, najlepszych pod względem statystyki meldunkowej. Liczba ich wyniesie zatem $\frac{11,612 \times 12,6}{100} = 1463$.

Na tem jednakże korygowanie statystyki meldunków nie kończy się, gdyż trzeba jeszcze wyłączyć z niej liczby, dotyczące ruchu naturalnego ludności, co też uczynimy w ten sam sposób, jak to zrobiliśmy dla r. 1923.

Niestety dla lat obecnie omawianych nie posiadamy danych co do podziału liczby zgonów według wieku, co utrudnia zastosowanie tej metody, którą przyjęliśmy przy rozpatrywaniu przyrostu napływowego (migracyjnego) za rok 1923. Jednakże w przybliżeniu i tu można obliczyć tę część meldunków, która dotyczyła zjawisk naturalnego ruchu ludności.

Na podstawie tablic 77 i 78, umieszczonych w *Przeglądzie Statystycznym m. Grodna* obliczamy, że: w r. 1922 z pośród 693 zgonów ogółem było zgonów osób w wieku do lat 14-tu—292, co w stosunku do ogółu zgonów stanowi 42,0%, a w r. 1923 z pośród 570 zgonów ogółem było 239 zgonów dzieci do lat 14-tu, która to liczba stanowi 41,9% ogółu zgonów zanotowanych.

W rzeczywistości wśród ogółu zgonów powinno być nieco więcej (do 50%) zgonów dzieci do lat 14-tu. Jednakże zgony dzieci częściej były pomijane w statystyce, niż zgony osób dorosłych, jak to zresztą wykazaliśmy dla r. 1923, wskutek czego wśród zgonów w niej uwzględnionych przypada na zgony dzieci do lat 14-tu tylko około 42%.

Ponieważ procent ten zależny jest od przyczyn o charakterze mniej, lub więcej stałym—liczba zgonów, braki systemu notowania liczby zgonów—więc ten sam odsetek możemy przyjąć również dla omawianych lat 1924, 1925 i 1926. W ten sposób obliczymy, że liczby zgonów wyniosą:

R o k	Ogółem	osób w wieku	
		powyżej lat 14-u	poniżej lat 14-u
w r. 1924	693	403	290
" 1925	677	393	284
" 1926	824	478	346

Stąd liczby osób wymeldowanych po odjęciu powyższych liczb zgonów wyniosą:

R o k	Ogółem	osób w wieku	
		powyżej lat 14-u	poniżej lat 14-u
w r. 1924	11 946	10 818	1 128 (10,4%)
" 1925	13 198	12 062	1 136 (9,4%)
" 1926	12 251	11 134	1 117 (10,0%)

Procenty, podane w powyższym zestawieniu w nawiasach oznaczają stosunek liczb dzieci do lat 14-tu, do liczb osób liczących ponad lat 14-cie.

Przyjmując te same odsetki dzieci dla obliczenia liczby osób zameldowanych, z innych przyczyn niż urodzenie popełnimy błąd w stronę zmniejszenia liczby tych ostatnich, gdyż w roku 1925, jak wiemy, zmniejszył się odsetek dzieci tylko wśród osób wymeldowanych, my zaś zmniejszymy go również dla osób zameldowanych.

Jednakże błąd ten popełnić musimy, gdyż innego wyjścia nie mamy, wobec czego dla osób zameldowanych musimy przyjąć te same odsetki dzieci jakie ustaliliśmy wyżej dla ludności wymeldowanej z innych przyczyn niż śmierć.

Obliczone na tej podstawie liczby osób zameldowanych z powodu przyjazdu do miasta Grodna, lub zmiany mieszkania wyniosą:

R o k	Ogółem	osób w wieku	
		powyżej lat 14	poniżej lat 14
w r. 1924	13 660	12 373	1 287
" 1925	14 490	13 245	1 245
" 1926	12 795	11 632	1 163

Po odjęciu od tych liczb obliczonych poprzednio liczb osób wymeldowanych z innych przyczyn, niż śmierć, otrzymamy przyrost migracyjny (napływowy), który wyniesie:

R o k	Ogółem	osób w wieku	
		powyżej lat 14	poniżej lat 14
w r. 1924	1 714	1 555	159
" 1925	1 292	1 183	109
" 1926	544	498	46

Obraz rozwoju przyrostu napływowego w porównaniu z poprzednim (przyrostem meldunkowym) zmienił się dość znacznie. Otrzymaliśmy teraz w 1924 większy przyrost niż w r. 1925 podczas gdy poprzednio stosunek był odwrotny.

Gdy do tych danych dodamy jeszcze dane z r. 1923 to otrzymamy przyrost napływowy

w r. 1923 —	526 osób
" 1924 —	1 714 "
" 1925 —	1 292 "
" 1926 —	544 "

Ogromne zwiększenie przyrostu napływowego w latach 1924 i 1925 na pierwszy rzut oka wydaje się wprost nieprawdopodobnem. Należy więc wyjaśnić czy nie jest ono skutkiem zaniedbania meldunków, na które wskazywaliśmy wyżej i którego skutki mogliśmy usunąć tylko częściowo, tembardziej, iż wiadomo, że wymeldowania częściej się zaniedbuje, niż zameldowania, co mogłoby wpłynąć na sztuczne zwiększenie przyrostu.

Tablica 22. Obliczenie przyrostu napływowego w niektórych miastach Polski.

Wyszczególnienie	Łódź	Sosnowiec	Lublin	Kraków	Poznań	Bydgoszcz	Grodno
Ludność 30. IX 1921	451 974	86 497	94 412	183 706	169 422	87 643	34 694
" 1. I 1923	505 944	95 882	98 948	183 391	178 229	95 078	39 463
1924	514 979	99 719	101 250	185 385	185 521	100 888	40 756
1925	527 242	101 677	103 206	186 920	193 288	104 477	43 027
1926	553 649	101 940	108 531	189 376	220 023	105 672	45 478
1927	578 069	101 997	111 589	191 385	226 827	108 065	.
Przyrost							
Ogółem w r. 1921 (od 1. X) i 1922 .	53 970	9 385 (108,5)	4 536	— 315	8 807	7 435	.
1923	9 035	3 837 (40,0)	2 302	1 994	7 292	5 810	.
1924	12 263	1 958 (19,6)	1 956	1 535	7 767	3 589	.
1925	26 407	263 (2,6)	5 325	2 456	26 735 ¹⁾	1 195	.
1926	24 420	57 (0,6)	3 058	2 009	6 804	2 393	.

¹⁾ W tem wskutek zmiany granic miasta około 17 000.

Zaniedbanie meldunków niewątpliwie było do pewnego stopnia przyczyną zwiększenia przyrostu, zwłaszcza w latach 1925 i 1926. Jednakże w tym ostatnim roku widzimy przyrost o wiele mniejszy, niż w roku 1925. Natomiast r. 1924, w którym zaniedbanie meldunków były mniejsze niż w 1925 i 1926, daje większy od obu tych lat przyrost napływowy. Przyrost ten większy jest również od przyrostu napływowego z r. 1923, jakkolwiek obydwa te lata pod względem zaniedbania meldunków różnią się od siebie stosunkowo nieznacznie: w obu tych latach była przeprowadzona rejestracja grodzieńska i oba te lata dają prawie jednakowy procent dzieci wśród ogółu osób wymeldowanych.

Stąd wynika, że zwiększenia przyrostu napływowego w latach 1924 i 1925 nie można uważać wyłącznie za skutek braków systemu meldunkowego.

Ponieważ tak wielki błąd rachunkowy przy stwierdzonej przez nas dokładności prowadzenia prac w Oddziale Statystycznym m. Grodna wydaje się zgóry wykluczonym więc pozostaje tylko jedno przypuszczenie: że przyrost napływowy w latach 1924 i 1925 był rzeczywiście o wiele większy od takiegoż przyrostu z lat 1923 i 1926.

Ze tak wielkie wahania przyrostu napływowego nie są czemś niezwykłym, spotykanem wyłącznie w Grodnie, wykazuje poniższa tabliczka, opracowana na podstawie danych, ogłoszonych w Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, z lat 1927 i 1925/26.

W tabliczce tej uwzględniliśmy tylko te miasta, dla których mieliśmy dane ze wszystkich lat w niej uwzględnionych. Dlatego odrzuciliśmy niekompletne dane dla Wilna i Lwowa. Katowic nie mogliśmy uwzględnić dlatego, że w r. 1925 zostały zmienione granice tego miasta, przyczem ludność wzrosła w tym roku prawie dwukrotnie, lecz, ile z tego zwiększenia przypada na zmianę granic, a ile na przyrost napływowy, niewiadomo. M. st. Warszawę pominęliśmy z tego względu, że dane dotyczące tego miasta obejmują tylko ludność stałą, przynajmniej dla r. 1926. Pozostałe miasta zostały w poniższej tabliczce uwzględnione.

(dok.)

Wyszczególnienie	Łódź	Sosnowiec	Lublin	Kraków	Poznań	Bydgoszcz	Grodno
Przyrost naturalny							
1921—1922 ¹	8 317	(17,2)	759	2 080	3 317	1 854	.
1923	5 831	(14,5)	743	1 507	2 487	1 552	.
1924	4 903	(10,8)	444	869	2 224	1 509	.
1925	6 786	(14,7)	771	1 870	3 135	1 819	.
1926	4 685	(9,5)	497	858	2 633	1 221	.
Przyrost napływowy							
1921 (od r. X) i 1922	45 653	.	3 777	— 2 395	5 490	5 581	4 204
1923	3 204	.	1 559	487	4 805	4 258	526
1924	7 360	.	1 512	666	5 543	2 080	1 714
1925	19 621	.	4 554	586	6 600 ²	— 624	1 292
1926	19 735	.	2 561	1 151	4 171	1 172	544
Przyrost napływowy na 1000 ludności: r. 1921 (od r. X) i 1922	101,0	91,3	40,0	— 13,0	32,4	63,7	121,2
1923	6,3	25,5	15,8	2,7	27,0	44,8	13,3
1924	14,3	8,8	14,9	3,6	29,9	20,6	42,1
1925	37,2	— 12,1	44,1	3,1	34,1	— 6,0	30,0
1926	35,6	— 8,9	23,6	6,1	19,0	11,1	12,0

U w a g a: Liczby w nawiasach dla m. Sosnowca oznaczają przyrost na 1000 ludności. Nie mając pod ręką liczb bezwzględnych obliczyliśmy przyrost napływowy na podstawie liczb względnych.

¹) Przyrost naturalny w ostatnim kwartale 1921 roku przyjęto = $\frac{1}{4}$ przyrostu z r. 1922.

²) Po odrzuceniu przyrostu wskutek zmiany granic miasta Poznania.

W tabliczce tej umieściliśmy dla porównania również dane dla m. Grodna, którego ludność na dzień 1. I 1923 roku obliczyliśmy w sposób następujący:

Tablica 23. Ludność m. Grodna z dnia 1. I 1923 r.

	Ogółem	W tem wyznania ¹⁾			
		rz.-katol.	prawosl.	moż.	inne
Liczba ludności według rejestracji grodzieńskiej	40 561	14 594	5 252	20 335	380
Przyrost między 1. I. 1923 a rejestracją grodzieńską:					
w 1924 roku:					
a) naturalny	+ 44	+ 23	+ 3	+ 18	—
b) napływowy	+ 135	+ 54	+ 9	+ 68	+ 4
w 1923 roku:					
a) naturalny	+ 561	+ 250	+ 27	+ 281	+ 3
b) napływowy	+ 358	+ 469	+ 22	+ 174	+ 41
Liczba ludności z dnia 1. I. 1923 r.	39 463	13 798	5 191	20 142	332

¹) Obliczenia poszczególnych pozycji dotyczących wyznań przeprowadziliśmy w ten sam sposób jak dla całego r. 1923, wobec czego uważaliśmy za zbyteczne szczególne ich przytaczanie.

Dla lat następnych do powyższej liczby dodawaliśmy przyrost naturalny i napływowy za każdy rok z osobna, skąd otrzymaliśmy:

ludność z dn. 1. I. 1923 r.	39 463
przyrost naturalny 1923 r.	767
„ napływowy 1923 r.	526
ludność z dn. 1. I. 1924 r.	40 756
przyrost naturalny 1924 r.	557
„ napływowy 1924 r.	1 714
ludność z dn. 1. I. 1925 r.	43 027
przyrost naturalny 1925 r.	615
„ napływowy 1925 r.	1 292
przyrost wskutek zmiany granic miasta	544
ludność z dn. 1. I. 1926 r.	45 478 ²

²) Liczba powyższa jest prawdopodobnie większa od rzeczywistej o czem patrz wyżej str. 8, tu podano ją jedynie dla umożliwienia obliczeń przyrostu przypadającego na 1000 ludności.

Jak widzimy z tabliczki 23 wahania przyrostu napływowego we wszystkich miastach, co do których posiadamy dane, są dość wielkie. Pomijając już przyrost z przed stycznia 1923 r. jako będący jeszcze skutkiem przeobrażeń wojennych, widzimy, że w latach następnych przyrost napływowy waha się w granicach wynoszących:

dla m. Łodzi 37,2‰ do 6,3‰ = 30,9‰ dla m. Krakowa od 2,7‰ do 6,1‰ = 3,4‰ dla m. Sosnowca od 25,5‰ do 12,8‰ = 38,3‰ dla m. Poznania od 19‰ do 34,1‰ = 15,1‰ dla m. Lublina od 44,1‰ do 14,9‰ = 29,2‰ dla m. Bydgoszczy od 6,0‰ do 44,8‰ = 50,8‰ dla m. Grodna od 42,1‰ do 12,0‰ = 30,1‰ ogółu ludności.

Widzimy więc, że skala rozpiętości odsetków przyrostu napływowego jest w połowie wypadków (Łódź, Sosnowiec, Bydgoszcz) większa niż w Grodnie, w połowie zaś (Lublin, Kraków, Poznań) mniejsza, wobec czego z punktu widzenia zbyt wielkiej jak się zdawało, skali wahań przyrostu napływowego w Grodnie, nie możemy odmawiać zaufania danym Oddziału Statystycznego grodzieńskiego Magistratu.

Lecz i wielkość przyrostu napływowego, obliczona na 1000 ludności, nie wydaje się niemożliwą, gdy zważymy, że większy od największego w Grodnie (42,1‰) przyrost wykazany został w dwóch wypadkach (Bydgoszcz 1923 r. i Lublin 1925 r.) niewiele zaś mniejszy w trzech (Łódź 1925 i 1926, Poznań 1925 r.)

Jednakże należy przyznać, że odsetki przyrostu przekraczające 40‰ należą już do rzadkich i mogą być uważane za usprawiedliwione tylko przez szczególnie sprzyjające ich zwiększeniu okoliczności.

Rozpatrzmy więc, czy takie szczególne okoliczności zachodziły w Grodnie.

Na ruch emigracyjny ludności działają niewątpliwie bardzo silnie warunki gospodarcze: rozwój lub upadek przemysłu, rolnictwa, komunikacji i t. p. może wywoływać to wzrost, to znowu spadek liczby ludności danego miasta.

Aby zorientować się, na jakie objawy życia gospodarczego należy zwracać szczególną uwagę, omawiając zmiany w liczbie ludności m. Grodna, musimy rozpatrzyć skład ludności tego miasta pod względem zawodowym.

Spis ludności z 1921 roku podaje dane zawodowe dla wszystkich miast powiatu Grodzieńskiego razem ¹⁾.

W miastach tych wykazany został następujący podział ludności według zawodu obiektywnego.

Z a w ó d	Ogółem czynni i bierni zawodowo razem		Czynni zawodowo	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach ogółu ludności	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach ogółu czynnych
Ludności ogółem	46 119	100,0	19 508	100,0
Rolnictwo i leśnictwo wraz z hodowlą ogrodnictwem i rybactwem	3 335	7,2	1 803	9,3
Górnictwo i przemysł	16 534	35,8	6 152	31,5
Handel i ubezpieczenia	8 363	18,1	2 823	14,5
Komunikacja i transport	3 498	7,6	1 119	5,7
Służba publiczna, wolne zawody i prace pomocnicze przy wolnych zawodach	3 959	8,6	1 816	9,3
Armja, marynarka i lotnictwo wojskowe	870	1,9	529	2,7
Służba domowa i usługi osobiste	1 459	3,2	1 176	6,0
Bezrobotni i osoby niewykonujące pracy zawodowej	3 766	8,2	2 260	11,6
Bez bliższego określenia i bez podania zawodu	4 335	9,4	1 830	9,4

Widzimy więc, że już w r. 1921 i przytem we wszystkich miastach powiatu grodzieńskiego ludność, której źródłem utrzymania był przemysł stanowiła 35,8% ogółu ludności tych miast. Ludność zaś żyjąca z handlu i przemysłu razem stanowiła 53,9% ogółu ludności.

Wśród czynnych zawodowo zatrudnieni w przemyśle stanowili 31,5% ogółu czynnych.

Ten ostatni stosunek w roku 1923 jeszcze się powiększył gdyż, jak czytamy na str. 279 *Przeglądu Statystycznego miasta Grodna*, w tym roku było ogółem czynnych zawodowo 25 663 robotników i rzemieślników razem . 7 909, co

¹) W powiecie Grodna spis 1921 r. wykazuje pięć miast o łącznej liczbie ludności 46 119 osób, w tem w m. Grodnie 34 694 osoby. Patrz: *Statystyka Polski, tom XIX, woj. białostockie*.

²) bierni zawodowo = utrzymywani członkowie rodzin.

stanowi 30,8% ogółu czynnych. Jednakże robotnicy (w znaczeniu potocznym) i rzemieślnicy razem nie stanowią całej ludności zatrudnionej w przemyśle, gdyż aby otrzymać tę ostatnią musielibyśmy dodać do liczby robotników i rzemieślników jeszcze personel nadzorczy i właścicieli większych zakładów przemysłowych, którzy do rzemieślników zaliczeni być nie mogli. Sam personel pracowniczy i nadzorczy w r. 1921 przy znacznie mniejszej liczbie robotników składał się ze 192 osób, w roku zaś 1923 musiał być znacznie większy. Lecz nawet, przyjmując tę tylko liczbę i nie biorąc pod uwagę liczby właścicieli zakładów przemysłowych, już otrzymamy procent zatrudnionych w przemyśle większy, niż w r. 1921. W rzeczywistości procent ten był prawdopodobnie bliski 35 dla czynnych zawodowo, a bliski 40 dla ogółu ludności (czynnych i biernych zawodowo ²) razem).

Stąd wniosek, że jednym z najważniejszych czynników, które wpływały na rozwój ludności m. Grodna w latach 1924—1927, powinna być konjunktura gospodarcza w ogóle, a szczególnie przemysłowa.

Rok 1923 w całej Rzeczypospolitej przeszedł pod znakiem inflacji. Zmniejszanie się gwałtowne siły nabywczej marki polskiej wytworzyło świetną, aczkolwiek niezdrową, konjunkturę dla przemysłu i handlu. Konjunktura ta oczywiście musiała przejawiać się i w Grodnie. Przemysł grodzieński rozwijał się również w tempie nadzwyczaj szybkim, a potrzebne mu siły robocze czerpał z tego zapasu sił ludzkich, jaki wytworzyła repatriacja w latach poprzednich. Dlatego w roku tym niema wielkiego napływu ludności do Grodna. Przemysł potrzebuje tylko sił wykwalifikowanych i te właśnie łącznie z przybyłymi wraz z nimi rodzinami i pewnym dopływem urzędników stanowią wykazany przez nas przyrost napływowy w 1923 r. w liczbie 526 osób.

To samo zjawisko widzimy również w innych miastach b. dzielnicy rosyjskiej, które jedynie mogą być brane pod uwagę, gdyż w nich tylko odgrywała tak wielką rolę powojenna repatriacja z Rosji.

Repatriacja zasilila przemysł w r. 1923 nie tylko w Grodnie lecz również w Łodzi, Sosnowcu i Lublinie, wskutek czego we wszystkich tych miastach przyrost napływowy w r. 1923 nie jest wielki mimo nadzwyczajnego rozwoju przemysłu. W Łodzi jest on nawet przeszło dwukrotnie mniejszy niż w roku następnym; w Lublinie przyrost za r. 1923 jest taki sam mniej więcej jak w roku 1924 i jedynie w Sosnowcu jest on większy, niż w roku następnym.

Co do m. Grodna, nasze wywody potwierdza w zupełności rejestracja grodzieńska, która w porównaniu z r. 1921 wykazuje w Grodnie znacznie większą liczbę zakładów przemysłowych i robotników.

Dla lat następnych, po rejestracji grodzieńskiej nie mamy niestety żadnych danych, dotyczących rozwoju koniunktury gospodarczej w m. Grodnie. Dla tych lat posiadamy jedynie dane, dotyczące koniunktury gospodarczej w całym Państwie¹⁾, które mogłyby być zastosowane do m. Grodna tylko w tym wypadku, gdyby rozwój koniunktury w całym Państwie i w m. Grodnie był jednakowy.

Czy i o ile koniunktura grodzieńska różniła się od ogólnopolskiej nie wiemy i dlatego nie możemy korzystać z wiadomości o tej ostatniej dla wyjaśnienia przyczyn, warunkujących zwiększanie się lub zmniejszanie przyrostu napływowego w m. Grodnie.

Dlatego też poniższe nasze rozważania będą miały na celu nie wyjaśnienie przyczyn, lecz tylko wskazanie i oświetlenie tych czynników, które mogły wpłynąć na rozwój omawianego przez nas przyrostu napływowego.

Z tem zastrzeżeniem przystąpimy do dalszych rozważań.

Rozpoczynając się od jesieni 1923 roku faza recesji w koniunkturze gospodarczej odbija się w sposób odmienny na różnych gałęziach przemysłu. Górnictwo i hutnictwo żelazne odczuwa najsilniej niekorzystne dla tych przemysłów ustosunkowanie się cen. Stąd widzimy gwałtowne zmniejszanie się w r. 1924 napływu ludności do m. Sosnowca (25,5‰ do 8,9‰). Przemysł włókienniczy w mniejszym stopniu odczuwa zmianę koniunktury gospodarczej wskutek rozszerzenia rynku krajowego dzięki wzrostowi płac realnych. Dlatego w Łodzi widzimy w r. 1924 wzrost napływu ludności z 6‰ do 14‰. Ta sama przyczyna oddziaływała oczywiście na przemysł odzieżowy i galanterijny oraz na przemysł spożywczy, które to gałęzie razem wzięte stanowią prawie połowę całego przemysłu grodzieńskiego. Przemysł budowlany, który zatrudnia w Grodnie około 12% ogółu zatrudnionych w przemyśle również w tym czasie prosperuje świetnie. Liczba rozpoczętych w Grodnie budowli z 30 w roku 1923 wzrasta do 65 w roku 1924, a liczba budowli zakończonych z 4 do 23. Jest to wzrost stosunkowo większy, niż w jakimkolwiek innym mieście Rzeczypospolitej²⁾. Stan przemysłu budowlanego prawdopodobnie odbił się również na przemyśle

drzewnym, zatrudniającym około 9% ogółu osób zatrudnionych w przemyśle. Co do stanu rzeczy w innych gałęziach przemysłu grodzieńskiego w r. 1924 brak nam danych statystycznych. Możemy jednak stwierdzić, że składają się na nie gałęzie przemysłu przetwórczego (drobny metalowy 66 zakładów i 225 robotników, papierniczy 5 zakładów i 115 robotników i poligraficzny 13 zakładów i 99 robotników) obliczonego w głównej mierze na rynek krajowy, wskutek czego i w tych gałęziach musiał się odbić dobroczynny wpływ wyższej wartości płac w złocie, który działał do maja—czerwca r. 1924. Jedynie przemysł chemiczny, być może silniej odczuł pogorszenie koniunktury w pierwszej połowie 1924 roku, lecz wskutek niewielkich jego rozmiarów w Grodnie, nie mogło się to odbić na ogólnej liczbie ludności.

W następnym okresie „depresji“ od sierpnia r. 1924 przemysł przetwórczy wykazuje silny wzrost który trwa do października—listopada.

Widzimy więc, że na przemyśle grodzieńskim pogorszenie ogólnej koniunktury gospodarczej w r. 1924 prawdopodobnie nie odbiło się prawie wcale: w pierwszej połowie roku w przemysłach odzieżowym, spożywczym i innych gałęziach przemysłu grodzieńskiego mającego charakter przetwórczy działał wzrost płac, w drugiej zaś połowie tego roku wogóle następuje polepszenie koniunktury dla przemysłu przetwórczego, które trwa już prawie do końca roku.

Należy również zaznaczyć, że zmiana strukturalna w postaci nadzwyczajnego wzrostu ludności musiała również wywierać swój wpływ na koniunkturę miejscową, tembardziej, że głód towarowy właśnie wśród repatriantów z Rosji musiał być szczególnie wielki. Jeżeli do tego dodamy, że m. Grodno znajdowało się w roku 1924 w lepszych warunkach od wielu innych miast Rzeczypospolitej, posiadających przemysł górniczy lub hutniczy t. j. taki, na którym w sposób ujemny odbiły się zmiany koniunktury gospodarczej, jeżeli przyjmiemy również pod uwagę, że w okresie recesji koniunktury gospodarczej „siła nabywcza ludności rolniczej uległa zmniejszeniu“, że zły urodzaj 1924 również działał w tym samym kierunku, zmuszając ludność wiejską do szukania zarobku w mieście, to dojdziemy do przekonania, że przyrost napływowy ludności do miasta Grodna musiał być w r. 1924 szczególnie wielki, a w każdym razie o wiele większy niż w r. 1923.

W roku 1925 (do czerwca) trwa nadal okres depresji w życiu gospodarczym wogóle, który jednak w przemyśle przetwórczym wielkich zmian nie wywołuje „przyczem w ciągu całego pierwszego półrocza 1925 r. zaznacza się (w tym przemyśle) lekka tendencja zwykła“. Przypuszczalnie więc w pierwszej połowie roku 1925, przyrost napływowy ludności do m. Grodna jest nadal dość wielki.

Lecz w lipcu 1925 roku rozpoczyna się kryzys gospodarczy. „Bardzo silnie kurczy się w tym okresie produkcja przemysłu przetwórczego“, przyczem wskaźnik przepracowanych w tym przemyśle (prócz gałęzi typowo-sezonowych) robotniko-godzin spada ze 115,0 w czerwcu do 80,8 w grudniu 1925. Jednocześnie wysoki urodzaj 1925 r. powstrzymuje ludność rolniczą od szukania zarobku w mieście. Wszystko to wywołuje prawdopodobnie w drugiej połowie roku silny i stały spadek napływu lub nawet odpływ ludności z miasta Grodna, który trwa już do końca r. 1925, a raczej do stycznia 1926 r. włącznie.

Stąd w całym roku 1925 mamy w Grodnie mniejszy przyrost napływowy niż w r. 1924.

Od lutego 1926 koniunktura gospodarcza znowu wchodzi w okres depresji. „Przemysł przetwórczy wykazuje w ciągu tego okresu (do sierpnia 1926 r. włącznie), wzrost, pozostając jednak ciągle poniżej poziomu pierwszego półrocza 1925 roku“. Jeśli chodzi o poszczególne rodzaje przemysłu reprezentowane w Grodnie, to przemysł spożywczy wykazuje w tym okresie spadek do maja, poczem następuje powolna poprawa. Wskaźnik przepracowanych w tym przemyśle robotniko-godzin z 93,5 w styczniu spada do 71,2 w maju, poczem wzrasta do 76,6 w sierpniu 1926 roku. Przemysł budowlany po wyeliminowaniu sezonowości nie wykazuje prawie zmian, wahając się stale na poziomie około 90, a więc na poziomie znacznie niższym od pierwszej połowy 1925 roku.

Objawy poprawy dają się odczuć dopiero począwszy od września 1926 roku, lecz poprawa ta jest dość powolna, choć stała.

Takie położenie przemysłu oczywiście może usprawiedliwić tylko bardzo niewielki przyrost napływowy za cały rok 1926.

Widzimy więc, że silny wzrost przyrostu napływowego w roku 1924 w pierwszej połowie r. 1925 był nie tylko możliwy, jak to wynika z porównania wahań tego przyrostu w innych miastach, lecz jest również usprawiedliwiony przez wahania koniunktury przemysłowej o ile oczywiście były one takie same w m. Grodnie, jak w całym Państwie.

Ponieważ przytem dane statystyki meldunków za rok 1924, na których oparliśmy się przy obli-

czaniu liczby przyrostu napływowego okazały się wiarygodnymi, a w każdym razie daleko wiarygodniejszymi od danych z lat późniejszych, więc nie stoi na przeszkodzie do uznania wiarygodności liczb przyrostu za rok 1924.

Nie możemy, niestety, tego samego powiedzieć o przyroście napływowym z r. 1925.

Spadek tego przyrostu w porównaniu z rokiem poprzednim jest niewątpliwy, lecz rozmiarów tego spadku dokładnie określić nie możemy. Statystyka meldunków z tego roku wykazała tak wielkie zaniedbanie obowiązku meldunkowego przez ludność, że liczby przyrostu napływowego za ten rok, obliczonego na podstawie statystyki meldunków, mogą być przez nas uznane tylko, jako maksymalne.

To samo, aczkolwiek w mniejszym stopniu, dotyczy przyrostu napływowego za rok 1926.

Teraz moglibyśmy przystąpić do obliczenia, maksymalnej niestety, liczby ludności z dnia 1.IX.1927 t. j. z tego dnia do którego odnosi się liczba ludności obliczona przez nas na podstawie liczby osób liczących lat 21 i więcej (głównie liczb wyborców).

Brak nam jednakże przyrostu napływowego za pierwsze osiem miesięcy roku 1927. Postaramy się ten przyrost obliczyć w przybliżeniu.

W roku 1927, trwała nadal faza poprawy koniunktury gospodarczej, której początek odnosi się do września 1926 roku.

W tym czasie „produkcja przemysłu przetwórczego wzrastała, stale, prawie bez przerw“, a bezrobocie „spada podczas poprawy do poziomu już niższego stosunkowo niż w pierwszej połowie 1925 roku“.

Stąd możnaby wyprowadzić wniosek, że w r. 1927 przyrost napływowy do miast, posiadających duży procent ludności, żyjącej z przemysłu przetwórczego powinien być zwiększyć się.

Jednak zupełnie pewnych dowodów tego wzrostu nie posiadamy, gdyż nie mamy dla r. 1927 żadnych danych statystycznych. Tem niemniej błędu wielkiego nie popełnimy, jeżeli dla pierwszych ośmiu miesięcy (do 1.IX.1927 r.) przyjmiemy taki przyrost napływowy, jaki przypada przeciętnie na 8 miesięcy roku 1926. Przyrost ten wyniesie zatem $\frac{539.8}{12} = 359$ osób.

Ponieważ maksymalną liczbę ludności m. Grodna z dn. 1.I.1926 już obliczyliśmy (p. str. 12), więc, po dodaniu do niej przyrostu naturalnego i napływowego za rok 1926 i pierwsze osiem miesięcy r. 1927, otrzymamy

¹⁾ Wiadomości o stanie koniunktury gospodarczej czerpiemy z opracowanej przez Edwarda Lipińskiego, Stanisława Pszczółkowskiego, Ludwika Landau i Jerzego Wiśniewskiego „Koniunktury Gospodarczej w Polsce 1924—1927“, Warszawa 1928.

²⁾ Patrz *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* r. 1924 str. 64.

Liczba ludności z dn. 1. I. 1926 . . .	45 478 osób
Przyrost za r. 1926 a) naturalny . . .	387 „
b) napływowy . . .	544 „
Przyrost za r. 1927 (do 1. IX)	
a) naturalny . . .	258 „
b) napływowy . . .	359 „
ludność z dn. 1. IX. 1927 r.	47 026 osób

Tymczasem liczba ludności m. Grodna z tej samej daty obliczona poprzednio (na podstawie list wyborców) wyniosła 45 221 osób, bez przebywających w Grodnie mniej, niż 10 miesięcy.

Liczbę tych ostatnich możemy określić w przybliżeniu, jako równą przyrostowi napływowemu za ostatnie 10 miesięcy, co do których posiadamy dane o ruchu napływowym. Stąd liczba ta wyniesie $\frac{544 \cdot 10}{12} = 453$ osoby.

Razem, więc ludność z dnia 1. IX. 1927 roku, obliczona na podstawie liczby osób liczących lat 21 i więcej wyniesie $45 221 + 453 = 45 674$ osoby¹⁾.

Różnica między obydwiema liczbami, wynosząca $47 026 - 45 674 = 1 352$ osoby, na pierwszy rzut oka wydaje się bardzo dużą, spróbujmy, zatem, określić jej przyczyny.

Pierwszą przyczyną jest, jak zaznaczyliśmy, zbyt wielki, w porównaniu z rzeczywistością, przyrost napływowy obliczony przez nas dla lat 1925—1926. Rozmiary tego błędu jednak nie mogły być zbyt wielkie.

W roku 1926, roku kryzysu gospodarczego, który dotknął wszystkie rodzaje przemysłu, napływ ludności do miast istniał we wszystkich miastach wykazanych w tablicze 22—iej. Jedynie Sosnowiec wykazuje odpływ ludności, azkolwiek mniejszy niż w r. 1925, lecz tu wpływało wyjątkowe położenie sosnowieckiego przemysłu. Natomiast wszystkie pozostałe miasta przyrost napływowy wykazały: Łódź i Lublin mniejszy niż w roku poprzednim (tak samo jak Grodno) inne zaś miasta większy. Nie należy więc przypuszczać żeby Grodno miało stanowić wyjątek i odznaczać się ubytkiem migracyjnym ludności.

Najmniejszy przyrost za ten rok, jak i za lata poprzednie, wykazało m. Kraków—6% ogółu ludności.

Przyjmując ten sam prawdopodobnie za mały stosunek dla m. Grodna zmniejszyśmy przyrost o połowę t. j. do 272 osób za cały rok 1926.

Ponieważ w roku 1925 stwierdziliśmy jeszcze większe niż w następnym zaniedbanie meldunków i ponieważ z drugiej strony przyrost napływowy w tym roku musiał być o wiele większy niż w r. następnym więc przyjąć możemy, jako minimalną

jego liczbę podwójny przyrost za r. 1926, czyli 544 osoby, która to liczba stanowi już nie 50, lecz tylko 42% przyrostu przez nas obliczonego.

Wskutek tych restrykcji liczba ludności m. Grodna z dn. 1. IX 1927 roku zmniejszy się o $(1292 - 544) = 748 + 277 + 138$ (r. 1927) osób i wyniesie zatem $47 026 - 1 163 = 45 863$ osób.

Dalej w kierunku zmniejszania tej liczby, jak się zdaje, pojsć nie możemy.

O pozostałą różnicę 189 osób—powinna być raczej zwiększona liczba ludności, obliczona na podstawie list wyborców.

Przemawia za tem ta okoliczność, że przy jej obliczaniu przyjęliśmy wśród ogółu ludności odsetek osób dorosłych z r. 1923, aczkolwiek w latach poprzedzających go stosunkowa liczba urodzeń była bardzo mała wskutek wojen i repatriacji z Rosji. W latach następnych zaś 1924, 1925 i 1926 liczba urodzeń była znacznie większa niż w 1922—1915, wskutek czego jest bardzo prawdopodobnem, że odsetek dzieci zwiększył się, a odsetek osób dorosłych zmniejszył się w latach następnych. Dokładnych obliczeń w tym względzie przeprowadzić nie możemy wskutek braku danych o podziale ludności z tych lat według wieku, zaznamy tylko, że dla pokrycia różnicy, wynoszącej 189 osób wystarczyłoby bardzo niewielkie zmniejszenie odsetka dorosłych, gdyż już przy 56,6% (za miast 57%, z roku 1923) wypadłoby nam 46 000 ludności ogółem.

Stąd przychodzimy do wniosku, że liczba ludności m. Grodna z dn. 1. IX. 1927 roku, wynosiła około 46 000 osób, przyczem błąd w jedną lub w drugą stronę nie przekracza kilkuset osób.

Ustalenie tej liczby z tą nawet dokładnością okazało się możliwe jedynie dzięki bardzo skrupulatnemu i sumiennemu prowadzeniu prac w Oddziale Statystycznym Magistratu m. Grodna.

Również tylko dzięki pracom Oddziału Statystycznego Magistratu m. Grodna może być omówiony

V. Rozwój ludności m. Grodna w latach 1921—1927.

Na podstawie tych prac oraz wyników powszechnego spisu ludności z dn. 30. IX 1921 r. możemy ustalić, że m. Grodno liczyło:

dnia 30. IX 1921 r.	34 694 mieszkańców
„ 1. I 1923 r.	39 463 „
„ 1. I 1924 r.	40 756 „
„ 1. I 1925 r.	43 027 „
„ 1. IX 1927 r.	45 740 „

przyczem tę ostatnią liczbę należy uważać za minimalną.

Przyrost ludności za cały okres omawiany wynosi zatem 11 046 osób, czyli 31,8% w stosunku do liczby ludności z dn. 30. IX 1921 r.

Przyrost ten dzieli się nierównomiernie pomiędzy poszczególne lata.

W ciągu pierwszych 15 miesięcy wynosi on 4 769 osób, w roku 1923—1 293 osoby, w r. 1924—2 271 osób i w ciągu pozostałych 32 miesięcy minimum 2 713 osób, w tem 544 wskutek rozszerzenia granic miasta w roku 1925, a bez tych ostatnich 2 169 osób.

Przeciętnie rocznie przypada na 100,0 ludności z początku każdego okresu

w r. 1921-22	11,0 osób przyrostu
„ 1923	3,3 „ „
„ 1924	5,6 „ „
w latach 1925-27	2,4 „ „

Co do tego ostatniego okresu należy zaznaczyć, że gdyby można było dokładnie obliczyć przyrost za r. 1925 osobno od reszty tego okresu, to okazałoby się, że w roku tym, przyrost był znacznie silniejszy, niż w latach następnych, nie mówiąc już o tem, że włączenie do miasta obszarów Drucka i Stanisławowa nastąpiło również w tym roku.

Wielki przyrost w r. 1921—22 tłumaczy się wielkim napływem repatriantów, których liczba ogólna przekroczyła zapewne 3500 osób.

Cały przyrost napływowy w tym czasie stanowiły 4 204 osoby, lecz około 700 osób z tej liczby, czyli więcej stosunkowo, niż w roku 1923, kładziemy na karb przyrostu poza repatriacją.

Liczba repatriantów, zarejestrowanych przez Magistrat przy okazji wydawania im dowodów osobistych, jest co prawda mniejsza, wynosi mianowicie dla okresu od 1. X. 1921 do 31. XII. 1922 r. tylko 2 610 osób, a dla okresu od 10. V. 1921 r. do 31. XII. 1922 roku 3 371 osób, lecz liczba ta, jak już zaznaczyliśmy i jak zaraz zobaczymy, jest znacznie mniejsza od ogólnej liczby repatriantów przybyłych w tym czasie do m. Grodna.

Wśród ogółu repatriantów, zarejestrowanych przez Magistrat m. Grodna od 10. V. 1921 r. do 31. XII. 1922 r. repatrianci wyznania mojżeszowego stanowili 30,8%.

Jeżeli przypuścimy, że stosunek ten nie różnił się zbyt od podobnego stosunku w innych miastach wschodnich Rzeczypospolitej, to przy okazji omawiania liczby repatriantów w Grodnie, będziemy mogli również wprowadzić pewną korektywę do twierdzenia prof. L. Krzywickiego¹⁾, że „mie-

szkańcy miast nie mogli stanowić znacznego odsetku (wśród ogółu repatriantów), wobec tego chociażby, iż starozakonni, właśnie uchodzący wyłącznie miejscy, tworzą wśród repatriantów ledwie 2,9%—5,5%“.

Wśród repatriantów, którzy przeszli przez wschodnie etapy w czasie od 1. VI. 21 r. do 31. XII 22 roku²⁾ starozakonni stanowili 3,5%. Otóż, jeżeli ci sami starozakonni wśród repatriantów do miast stanowili 30,8%, to do miast musiało przybyć około $\left(\frac{3,5 \times 100}{30,8}\right) = 11,4\%$ ogółu repatriantów, procent dość znaczny, zwłaszcza jeśli się przyjmie pod uwagę, że ludność miejska według spisu 1921 roku stanowiła zaledwie 13% ogółu ludności województw wschodnich.

Jeżeli zaś do miast wschodnich, w których ludność miejska stanowi 13% ogółu ludności przybyło 11,4% ogółu repatriantów, to do miast powiatu grodzieńskiego, których ludność stanowiła w 1921 r. 30,7% ogółu ludności powiatu powinno być przybyć około $\frac{30,7 \cdot 11,4}{13,0} = 26,9\%$ ogółu tych repatriantów, którzy przybyli do całego powiatu grodzieńskiego, czyli $\frac{28 006 \cdot 26,9}{100} = 7 532$ osoby.

Na same m. Grodno przypadnie z tej liczby 5 670 repatriantów przybyłych w czasie od 1. VI. 1921 r. do 31. XII. 1921. Natomiast Magistrat m. Grodna zarejestrował w tym czasie, jak zaznaczyliśmy wyżej, tylko 3 371 osób.

Nie twierdzimy, oczywiście, że obliczyliśmy dokładną liczbę repatriantów, którzy przybyli do m. Grodna, przypuszczamy jednak, że liczba przez nas obliczona może służyć do pewnego stopnia za dowód, że Magistrat zarejestrował tylko część repatriantów i, że liczba ich podana przez nas, jako przypuszczalna jest bliższą rzeczywistości niż ta, którą podał Magistrat. Na tem też opieramy się, twierdząc, że w okresie od 1. X. 21 r. do 31. XII. 22 r. przybyło do Grodna około 3 500 repatriantów.

Tak znaczny napływ repatriantów musiał oczywiście na czas długi pokryć zapotrzebowanie sił ludzkich w przemyśle, nawet tak silne, jakie było w r. 1923, okresie najwyższego natężenia koniunktury inflacyjnej.

Jeżeli do tego dodamy, że siła nabywcza ludności wiejskiej była w tym czasie jeszcze na poziomie wyższym niż w roku następnym, to stanie się zupełnie zrozumiałem, dlaczego przyrost napływowy w roku 1923 wyniósł, mimo pomyślnej koniunktury gospodarczej, zaledwie 13,2% ogółu ludności, wobec 121,2% w r. 1922—21 (15 miesięcy).

¹⁾ Liczba ludności zatwierdzona przez Główny Urząd Statystyczny w związku z wyborami do Rady Miejskiej, wyniosła prawie tyleż, a mianowicie 45 663 osób.

¹⁾ Patrz wstęp do tomu XI zesz. 3 *Statystyki Polskiej*.

²⁾ Patrz *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* za r. 1923 str. 28 i *Miesięcznik Statystyczny* za r. 1922 str.

³⁾ Patrz *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* za r. 1923 str. 29.

Tłumaczy to nam również, zaobserwowany w tym czasie w Grodnie brak służby domowej, rekrutującej się przeważnie z pośród ludności wiejskiej, która wobec dobrego stanu materialnego nie potrzebowała szukać zarobków w mieście.

Natomiast w następnym roku 1924, kiedy siła nabywczą ludności wiejskiej spadła dość znacznie i kiedy przemysł grodzieński pochłoniął utworzony przez repatriację zapas sił ludzkich, napływ ludności do miasta musiał wzmocnić się znacznie.

Między innymi przybyły w znacznej liczbie służące domowe oraz ludność wiejska szukająca w mieście zarobku dla przetrwania nieurodzajnego roku 1924. Ponieważ obie te kategorie osób przybywały oczywiście bez rodzin więc odbija się to na odsetku dzieci wśród ogółu osób w tym roku zameldowanych, który z 14,3 w roku poprzednim spada do 13,2 w roku 1924.

W wyniku przyrostu napływowy w tym roku, wynosi 1714 osób, czyli 42,1‰ ogółu ludności, wobec 13,3‰ w r. 1923.

Na początku r. 1925 trwa w Grodnie nadal względnie pomyślna konjunktura gospodarcza, która załamuje się poważnie dopiero od połowy tego roku.

Załamanie się konjunktury gospodarczej w połączeniu z dobrym urodzajem tego roku wywołuje odpływ na wieś części ludności przybyłej w roku 1924 i pierwszej połowie 1925, wskutek czego przyrost napływowy w całym roku 1925 wynosi (pomijając przyrost wskutek rozszerzenia granic miasta) maksimum 1292 osób, co stanowi już 30‰ ogółu ludności, wobec 42,1‰ w roku poprzednim.

W roku 1926 (do września) kryzys gospodarczy nadal hamuje napływ ludności do m. Grodna. Pomaga mu w tym urodzaj, który aczkolwiek nie tak dobry, jak w roku poprzednim, nie jest również tak zły, aby miał zmuszać ludność wiejską do szukania zarobków w mieście za wszelką cenę.

Przyrost napływowy w tym roku wynosi maksimum 544 osoby czyli 12,0‰ ogółu ludności wobec 30‰ w roku 1925.

W roku 1927 trwała nadal faza poprawy konjunktury gospodarczej, co prawdopodobnie wywołało zwiększenie przyrostu napływowego, danych statystycznych jednakże dla tego roku nie posiadamy.

Pozostałą część przyrostu ogólnego, wykazanego na str. 16, po odjęciu przyrostu napływowego stanowi oczywiście przyrost ludności naturalny.

Przyrost ten wynosi:

w r. 1922	467 osób	= 13,1‰	ogółu ludności
" " 1923	767 "	= 19,4‰	" "
" " 1924	557 "	= 13,7‰	" "
" " 1925	615 "	= 14,3‰	" "
" " 1926	387 "	= 8,5‰	" "

Rok 1922 (a zapewne i 1921) dał jak widzimy niewielki przyrost naturalny. Przyczyną tego, jak wiemy, była repatriacja. Repatrianci dawali największy odsetek liczby zgonów i najmniejszy urodzeń.

Następny rok 1923, w którym repatriacja odbijała się jeszcze tylko na liczbie urodzeń wśród stanowiącej zaledwie około 12% ogółu mieszkańców ludności prawosławnej, nie odbijając się już wcale na liczbie zgonów, rok, w którym konjunktura gospodarcza również sprzyjała zwiększeniu się przyrostu naturalnego, dał najwyższy z pośród lat omawianych przyrost naturalny stanowiący 19,4‰ ogółu ludności.

Rok 1924 daje w Grodnie, jak i w całej Polsce zmniejszenie przyrostu naturalnego zapewne wskutek tego, że był to okres przejściowy, okres chwilowego załamania się konjunktury gospodarczej wskutek stabilizacji waluty.

Rok 1925, a zapewne szczególnie pierwsza jego połowa, okres względnej stabilizacji cen poprzedzonej zwyżką płac realnych i względnie pomyślnej przynajmniej w Grodnie, konjunktury gospodarczej, daje znowu pewien wzrost przyrostu naturalnego, który następnie spada katastroficznie w r. 1926 prawdopodobnie wskutek kryzysu gospodarczego, poprzedzonego okresem silnej depresji konjunktury przemysłowej w m. Grodnie.

W roku 1927, a szczególnie w drugiej jego połowie, zapewne zwiększył się znowu przyrost naturalny, jednakże pewności co do tego nie mamy wobec braku danych statystycznych.

Jeśli chodzi o próbę prognozy na przyszłość, to, jak się zdaje r. 1928 wskutek trwania fazy poprawy konjunktury przemysłowej powinien dać zwiększenie przyrostu ludności tak napływowego, jak naturalnego.

W każdym razie widzimy, że przyrost ten, zależny jest w znacznej mierze od konjunktury przemysłowej i rolnej i od tego położenia, mniej lub więcej wyjątkowego, w którym specjalnie znajduje się lub znajdzie się m. Grodno.

W warunkach obecnych należy przypuszczać, że m. Grodno osiągnie liczbę 50 000 mieszkańców najdalej w końcu roku 1930, a więc przed drugim powszechnym spisem ludności.

W razie zmiany położenia na lepsze, np. wskutek nawiązania normalnych stosunków z Litwą, może to nastąpić znacznie wcześniej.

W warunkach gorszych, na które jednakże wcale nie zanosi się, mielibyśmy oczywiście pewne zwolnienie tempa wzrostu ludności miasta Grodna.

* * *

Podział według płci, wieku, wyznań religijnych i narodowości nie mógł być przez nas omówiony w związku z rozwojem ludności m. Grodna w latach 1921—1927, gdyż ostatnią jej liczbę z podziałem według tych cech podają wyniki rejestracji grodzieńskiej, która odbyła się w latach 1923—1924.

Rozwój ludności z uwzględnieniem tych cech możemy zatem omówić tylko dla dwuletniego mniej więcej okresu, jaki dzieli spis powszechny 1921 roku od rejestracji grodzieńskiej.

Rejestracja grodzieńska, prócz cech wyżej wymienionych, uwzględniła jeszcze podział ludności według zawodu i według przynależności państwowej.

Podział według zawodów nie może być przez nas omawiany z powodu zupełnie odmiennej, i mówiąc nawiasem, niezupełnie trafnej klasyfikacji zawodów w wynikach rejestracji grodzieńskiej, która to okoliczność pozbawia nas możliwości zestawienia tych wyników z podziałem ludności według zawodów, uwidocznionym w wynikach spisu powszechnego 1921 roku.

Podział ludności według przynależności państwowej uwzględniony w wynikach rejestracji

grodzieńskiej, nie może być również poddany rozważaniu z punktu widzenia rozwoju ludności m. Grodna wskutek nieuwzględnienia go w wynikach spisu powszechnego.

Co do tej ostatniej kwestji, należy tylko zaznaczyć, że opracowanie jej w r. 1923, tak samo jak w 1921, okazało się przedwczesnem z powodu niestalenia jeszcze i w tym czasie przynależności państwowej dla wielu mieszkańców m. Grodna. Dowodzi tego chociażby ta okoliczność, że podczas rejestracji w sprawie obywatelstwa w r. 1926 naliczono w Grodnie samych tylko dorosłych obywateli obcych i wątpliwych prawie 1 000 podczas gdy w r. 1923 wszystkich przynależnych do państw obcych naliczono zaledwie 160.

Widzimy więc, że te dwie cechy ludności do omawiania w związku z rozwojem ludności nie nadają się.

Omawianie cech pozostałych rozpoczniemy od wieku.

W poniższej tablicy podajemy podział ludności m. Grodna według wieku w roku 1921 i 1923 oraz przyrost każdej grupy wieku w odsetkach liczby ludności tej grupy z roku 1921.

Tablica 24. Rozwój ludności m. Grodna z uwzględnieniem wieku

Wyszczególnienie	L u d n o ś ć m. G r o d n a										
	Ogółem	W t e m w w i e k u l a t								60 i więcej	niewiadomym
		0—7	8—14	15—18	19—29	30—39	40—49	50—59			
A. Według spisu powszechnego											
a) w liczbach bezwzględnych:											
razem	34 694	4 577	5 712	3 467	7 866	4 288	3 617	2 903	2 243	21	
mężczyźni	16 296	2 351	2 882	1 584	3 267	2 114	1 665	1 384	1 041	8	
kobiety	18 398	2 226	2 830	1 883	4 599	2 174	1 952	1 519	1 202	13	
b) w odsetkach ogółu ludności											
razem	100,0	13,2	16,5	10,0	22,6	12,4	10,4	8,4	6,5	0,1	
mężczyźni	100,0	14,4	17,7	9,7	20,0	13,0	10,2	8,5	6,4	0,0	
kobiety	100,0	12,1	15,4	10,2	25,0	11,8	10,6	8,3	6,5	0,1	
B. Według rejestracji grodzieńskiej											
a) w liczbach bezwzględnych											
razem	40 561	5 767	5 970	3 799	9 236	5 568	4 091	3 547	2 583	—	
mężczyźni	18 421	2 927	2 985	1 708	3 495	2 654	1 799	1 680	1 173	—	
kobiety	22 140	2 840	2 985	2 091	5 741	2 914	2 292	1 867	1 410	—	
b) w odsetkach											
razem	100,0	14,2	14,7	9,4	22,7	13,7	10,1	8,7	6,4	—	
mężczyźni	100,0	15,9	16,2	9,3	19,0	14,4	9,8	9,1	6,4	—	
kobiety	100,0	12,8	13,5	9,4	25,9	13,2	10,4	8,4	6,4	—	
Przyrost (A—B)											
a) w liczbach bezwzględnych											
razem	5 867	1 190	258	332	1 370	1 280	474	644	340	—21	
mężczyźni	2 125	576	103	124	228	540	134	296	132	—8	
kobiety	3 742	614	155	208	1 142	740	340	348	208	—13	
b) w odsetkach ludności 1921 r.											
razem	16,9	26,0	4,5	9,6	17,4	29,9	13,1	22,2	15,2	—	
mężczyźni	13,0	24,5	3,6	7,8	17,0	25,5	8,0	21,4	12,7	—	
kobiety	20,4	27,6	5,5	11,0	24,8	34,0	17,4	22,9	17,3	—	

Z tablicy tej widzimy, że skład ludności m. Grodna według wieku zmienił się w omawianym okresie dwuletnim dość znacznie.

W stosunku do ogółu ludności stanowiły większy jej odsetek w 1923 r., niż w 1921 grupy 0—7 lat, 19—29 lat, 30—39 lat i 50—59 lat.

Pozostałe grupy stanowiły w r. 1923 mniejszy odsetek ogółu ludności niż w r. 1921.

Tłumaczy nam to zjawisko zwiększenie się liczb poszczególnych grup wieku w stosunku do ludności tychże grup w r. 1921.

Najwięcej (o 29,9%) wzrosła grupa 30—39 lat, pozatem zaś w większym stopniu, niż cała ludność przeciętnie, wzrosły grupy 0—7 lat (26,0%), 50—59 lat (o 22,2%) i 19—29 lat (o 17,4%), przy przeciętnym wzroście liczby całej ludności o 16,9%.

Pozostałe grupy wieku wzrosły w mniejszym stopniu niż cała ludność przeciętnie.

Jeśli chodzi o płeć, to widzimy we wszystkich grupach wieku i przeciętnie dla całej ludności silniejszy wzrost liczby kobiet niż liczby mężczyzn.

Najbardziej, jakśmy zaznaczyli zwiększyła się liczba osób w sile wieku, liczących 30—39 lat. Potwierdza to nasze przypuszczenia co do tego, że właśnie rozwój przemysłu był jedną z przyczyn jeśli nie wzrostu, to przynajmniej zatrzymania ludności w m. Grodnie, albowiem bezpośrednią przyczyną wzrostu, jak wiemy, była repatriacja, lecz gdyby repatrianci nie znaleźli zatrudnienia w przemyśle, to musieliby, po krótkim pobyciu w Grodnie, przenieść się do innych miast lub na wieś. Większy w tej grupie wzrost liczby kobiet w porównaniu z liczbą mężczyzn tłumaczy się prawdopodobnie tem, że kobiety prócz przemysłu znalazły także zatrudnienie w domach prywatnych, w charakterze służby domowej. Wielce pomocnym byłby dla ustalenia niewątpliwych przyczyn tego wzrostu podział ludności według działów zawodu z uwzględnieniem wieku, podziału tego jednakże nie posiadamy.

Jeszcze większą różnicę we wzroście liczb kobiet i mężczyzn widzimy w grupie 19—29 lat. Tu mały (mniejszy niż w poprzedniej grupie) wzrost liczby mężczyzn tłumaczy się sprawniejszym funkcjonowaniem władz pociągających ludność płci męskiej do odbywania powinności wojskowej w r. 1923 niż w r. 1921, co zresztą jest zupełnie zrozumiałe. Silny wzrost liczby kobiet w tej grupie tłumaczy się temi samymi przyczynami, co w grupie wieku 30—39 lat, z tą tylko różnicą, że wśród kobiet młodszych był, być może, większy odsetek służących domowych.

W grupie 40—49 lat mały stosunkowo wzrost liczby mężczyzn wynika zapewne z tego, że grupa ta dała największy odsetek zdolnych do noszenia

broni podczas wojny europejskiej, mężczyźni bowiem tej grupy wieku liczyli w r. 1914 od 31—40 lat włącznie. Ta okoliczność tłumaczy nam również zjawisko większego w tej grupie wieku wzrostu liczby kobiet, niż mężczyzn, wzrostu, którego przyczyny są zapewne takie same, jak dla grupy lat 19—29.

W następnej grupie 50—59 lat—widzimy już zupełnie nieznaczną różnicę między wzrostem liczby kobiet (o 22,9%) i liczby mężczyzn (o 21,4%). Jeżeli uprzytomnimy sobie, że ludność tej grupy wieku liczyła na początku wojny 41 do 50 lat, i że mężczyźni tej grupy należeli przeważnie już do pospolitego ruszenia i albo wcale nie byli powołani do wojska, albo pełnili służbę poza linią ognia, to stanie się dla nas zrozumiałem, dlaczego repatrianci mężczyźni, należący do tej grupy wieku mogli przybywać do Grodna stosunkowo liczniej, niż należący do poprzedniej grupy wieku. Większy w tej grupie, niż w poprzedniej, wzrost liczby kobiet tłumaczy zapewne te same przyczyny, gdyż pozbawione opory wskutek śmierci mężów, albo ginęły one w większym stopniu niż kobiety od nich starsze i młodsze, albo wychodziły powtórnie za mąż na wygnaniu, w Rosji i tam zostawały, przerzedzając w ten sposób szeregi repatriantek.

Nareszcie w ostatniej grupie—60 lat i więcej większy wzrost liczby kobiet, niż mężczyzn tłumaczy się prosto większą długowiecznością kobiet.

Mniejszy w tej grupie, niż w poprzedniej, wzrost ogólnej liczby ludności tłumaczy się tem, że począwszy od lat 60-ciu śmiertelność wzrasta bardzo szybko, daleko szybciej, niż w latach poprzednich.

Zupełnie inne kategorie przyczyn odgrywały rolę we wzroście liczby ludności młodszej, do lat 18 włącznie.

Silny wzrost grupy najmłodszej—0—7 lat jest oczywiście skutkiem uwzględnienia w tej grupie liczby urodzeń, która szczególnie wzrosła w r. 1923. Większy wzrost w tej grupie liczby dziewcząt, niż chłopców wynika prawdopodobnie z tego, że przed rokiem 1921 liczba urodzeń chłopców przewyższała liczbę urodzeń dziewcząt w stopniu większym, niż w latach następnych.

W grupie wieku 8—14 lat widzimy najmniejszy wzrost: zaledwie 4,5% ludności tego wieku z 1921 roku. Są to dzieci, które rodziły się między 1909 a 1916 rokiem.

Liczba dzieci urodzonych w latach 1915 i 1916 była wogóle bardzo mała wskutek spadku liczby urodzeń w czasie wojny. Lecz liczba ta została przerzedzona jeszcze bardziej w następnych latach wojny wskutek pogorszenia się warunków zdrowotnych, a w pierwszym rzędzie materialnych. Ta ostatnia przyczyna zdziesiątkowała również

liczbę dzieci urodzonych w latach—1909 1914 tembardziej, że w dniu rozpoczęcia wojny europejskiej miały one najwięcej lat 5, a więc były w wieku najmniej odpornym na pogorszone warunki zewnętrzne, wywołane przez wojnę.

W daleko mniejszym stopniu odbiły się te warunki na dzieciach starszej grupy—15—18 lat, które na początku wojny liczyły już 6 do 9 lat, i których mocniejsze organizmy mogły skuteczniej walczyć z przeciwnościami losu.

Różnicy we wzroście liczby chłopców i dziewcząt dwóch ostatnich grup wieku omówić nie możemy, gdyż zależy ona prawdopodobnie, od liczby urodzeń i zgonów dzieci w latach wojny względnie przedwojennych, z których potrzebnych tu szczegółowych danych statystycznych nie posiadamy.

W każdym razie widzimy, że i tu, jak w pozostałych grupach wieku, wzrost liczb, dotyczących płci żeńskiej jest znaczniejszy, niż liczb, dotyczących płci męskiej.

Znaczniejszy wzrost liczby kobiet, niż liczby mężczyzn odbił się, oczywiście na składzie ludności m. Grodna według płci, jak to wynika z poniższego zestawienia:

W i e k	Według spisu powszechnego			Według rejestracji grodzieńskiej		
	męż- czyzn	kobiet	na 100 męż- czyzn przy- padało kobiet	męż- czyzn	kobiet	na 100 męż- czyzn przy- padało kobiet
Ogółem	16 296	18 398	112,9	18 421	22 140	120,2
0—7 lat	2 351	2 226	94,7	2 927	2 840	97,0
8—14 "	2 882	2 830	98,2	2 985	2 985	100,0
15—18 "	1 584	1 883	118,9	1 708	2 091	122,4
19—29 "	3 267	4 599	140,8	3 495	5 741	164,3
30—39 "	2 114	2 174	102,8	2 654	2 914	109,8
40—49 "	1 665	1 952	117,2	1 799	2 292	127,4
50—59 "	1 384	1 519	109,8	1 680	1 867	111,1
60 i więcej	1 041	1 202	115,5	1 173	1 410	120,0
Niewiadomy	8	13	—	—	—	—

Zatrzymywać się dłużej nad tem zestawieniem nie będziemy, gdyż przyczyny zmian w podziale ludności m. Grodna według płci zostały przez nas, o ile to było możliwem, wyjaśnione w związku z podziałem według wieku.

Zaznaczymy tylko, że wzrost liczby kobiet w latach powojennych nie oznacza bynajmniej wzrostu nieprodukcyjnej części społeczeństwa, albowiem po

wojnie praca kobiet znalazła daleko większe zastosowanie w produkcji wszelkiego rodzaju, niż to przed wojną.

Płynie stąd nawet pewna korzyść na przyszłość, gdyż siła produkcyjna żeńskiej połowy społeczeństwa zapewne nigdy już nie spadnie do tego poziomu na jakim była przed rokiem 1914.

W rozstrząsanie tej kwestji zagłębiać się nie będziemy, gdyż należy ona do zakresu nauk ekonomicznych lub socjalnych i niema bezpośredniego związku z naszym zadaniem.

Przejdziemy natomiast do omówienia tych różnic, jakie zaszły w omawianym okresie w podziale ludności m. Grodna według wyznań

Podział ten w roku 1921 i 1923 ilustruje następująca

Tablica 25. Zmiany w składzie ludności m. Grodna według wyznań

Wyszczególnienie	Ogółem	W tem wyznania					
		rz.-ka- tolickie	prawo- sławne	ewan- gelick.	mojże- szowe	ma- hom.	inne
Ludność z 1921 r. według spisu powszechnego	34 694	12 053	3 649	230	18 697	38	27
W odsetkach	100,0	34,7	10,5	0,7	53,9	0,1	0,1
Ludność 1923 roku według rejestr.	40 561	14 594	5 252	286	20 335	69	25
W odsetkach	100,0	36,0	12,9	0,7	50,1	0,2	0,1

Jak widzimy w omawianym okresie zmniejszała się tylko procentowa liczba osób wyznania mojżeszowego. Przyczyna tego zjawiska kryje się w składzie wyznaniowym repatriantów, wśród których ludność wyznania mojżeszowego, jak już zaznaczyliśmy, stanowiła zaledwie 32,2%, wobec 53,9% w stosunku do ogółu ludności obecnej, wykazanych przez spis powszechny 1921 roku. Z tej samej przyczyny procentowa liczba prawosławnych wzrosła w 1923 roku w porównaniu z r. 1921 daleko silniej niż liczba osób wyznania rzymskokatolickiego.

Pozostałe wyznania, reprezentowane zresztą w Grodnie bardzo słabo, utrzymały w r. 1923 swój stan posiadania z r. 1921.

Przechodzimy do ostatniej kwestji, którą mamy omówić do zmian w składzie ludności m. Grodna według narodowości, które wykazuje poniższa

Tablica 26. Zmiany w składzie ludności m. Grodna według narodowości

Wyszczególnienie	Ogółem	W tem narodowości						U w a g i
		polskiej	żydowskiej	rosyjskiej	białoru- skiej	niemieckiej	innej	
Ludność 1921 r. w liczbach bezwzględnych	34 694	17 303	15 056	706	1 488	91	50 ^a	^a W tem litwinów 18
W odsetkach	100,0	49,9	43,4	2,0	4,3	0,3	0,1	
Ludność 1923 r. w liczbach bezwzględnych	40 561	15 806	20 257	530	3 738	105	125	
W odsetkach	100,0	39,0	49,9	1,3	9,2	0,3	0,3	

Zmiany w składzie narodowościowym ludności m. Grodna wykazane w tej tabliczce są bardzo duże, zwłaszcza bije w oczy zmniejszenie się liczby Polaków kosztem wzrostu liczby innych narodowości, nie znajdujące swego odpowiednika w zmianie składu ludności według wyznań

	w 1921 r.	w 1923 r.
Na 100 rz.-katolików przypadało Polaków	143,5	108,3
Na 100 starozakonych przypadało Żydów	80,5	99,6
Na 100 prawosławnych przypadało razem Rosjan i Białorusinów .	60,1	81,3
Na 100 ewangelików przypadało Niemców	39,6	36,7

Gdyby te zmiany uznać za rzeczywiste, to przyczyna ich mogłaby polegać jedynie na zmianie przekonań narodowościowych ludności, czyli na wzroście nacjonalizmu żydowskiego względnie białoruskiego lub rosyjskiego.

Oczywiście w zasadzie wzrost lub spadek nacjonalizmu jest zupełnie możliwy, lecz trudno jest przypuścić aby wzrost ten był tak wielki w ciągu dwóch lat, tembardziej, że dotknął on tylko ludność, należącą do narodowości mniej wyrobionych, a mianowicie Żydów i Białorusinów, nie dotknął zaś Niemców, którzy w r. 1923 tylko utrzymali swój stan posiadania z r. 1921.

Spadek liczby Niemców przypadającej na 100 ewangelików może w zupełności tłumaczyć przybycie do Grodna pewnej, nieznacznej zresztą, liczby Polaków—ewangelików. Podobne tłumaczenie wzrostu liczby Żydów nie wytrzymuje jednak krytyki. Przyrost ludności wyznania mojżeszowego między spisem powszechnym, a rejestracją grodzieńską wyniósł zaledwie 8,8% ludności z 1921 r., gdy tymczasem na 100 osób wyznania mojżeszowego przypadło w r. 1923 o 19 Żydów więcej niż w r. 1921.

Stąd wynika, że znaczna część rdzennej ludności żydowskiej m. Grodna musiałaby gwałtownie, w ciągu dwóch lat, zmienić swoje przekonania narodowościowe, co prawdopodobnem wydać się nie może.

Nie potwierdza możliwości tych zmian również spis dzieci w wieku szkolnym, przeprowadzony przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w r. 1926, którego wyniki¹⁾ wskazują raczej na zmniejszenie liczby mniejszości narodowych w Polsce, niż na ich zwiększenie.

Z tego wszystkiego, jak się zdaje, należy wysnuć tylko wniosek, że różnice w składzie narodowościowym ludności m. Grodna wynikają jedynie z różnicy metod zbierania danych, dotyczących narodowości podczas spisu powszechnego i rejestracji grodzieńskiej.

Wiadomo powszechnie, że w b. cesarstwie Rosyjskiem wyznanie bardzo często zastępowało narodowość. Jako przykład może służyć wyznanie prawosławne, które było, według pojęć ówczesnej władzy administracyjnej, nieomylną oznaką przynależności do narodowości rosyjskiej, mimo, iż było ono częstokroć przemocą narzucone przez ustawę (w wypadkach małżeństw mieszanych). Również wyznanie mojżeszowe, a także i inne przesądzały zgóry narodowościową przynależność osób, do tych wyznań należących.

Stąd ludność, w tej liczbie i urzędnicy przeprowadzający rejestrację grodzieńską, być może w mniejszym stopniu zdawali sobie sprawę z różnicy między wyznaniem, a narodowością, niż komisarze spisu powszechnego, których poziom intelektualny był zapewne wyższy, gdyż byli to ludzie wybierani z pośród inteligencji miejscowej lub innych miast.

Można przypuścić, że wyjaśnienie przez nich podczas odwiedzania poszczególnych mieszkań różnicy między pojęciem wyznania i narodowości mogło spowodować bardziej przemyślane odpowiedzi osób spisywanych, które w tym wypadku częściej podawały narodowość inną niż wyznanie, co też być może odbiło się na wynikach spisu powszechnego.

Są to jednakże tylko przypuszczenia, których definitywne potwierdzenie lub obalenie w chwili obecnej nie jest możliwe.

Rozstrzygnięcie tej kwestji, jak i wielu innych, związanych liczbą i składem ludności zwłaszcza na wschodnich rubieżach Polski przyniesie dopiero drugi powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej.

Dla m. Grodna wątpliwości tych będzie mniej, gdyż mamy tu sporą garść wymienionych w niniejszej pracy wiadomości, obejmujących okres po spisie powszechnym, a zebranych tylko dzięki sumienności, dokładności i staranności Oddziału Statystycznego Magistratu m. Grodna. Prace tego Oddziału, mimo pewnych usterek w szczegółach, dostarczyły nam szereg wiarogodnych i zasługujących na zupełne zaufanie danych, wykorzystanych w niniejszej analizie liczby ludności m. Grodna.

Kanalizacja miasta Grodna

Odprowadzenie wszelkiego rodzaju brudnych wód i innych nieczystości z miasta jest tak samo rzeczą pierwszorzędnej wagi, jak i zaopatrzenie miasta w czystą i dobrą wodę. Szczególnie ważną rzeczą jest usuwanie ekskrementów ludzkich z obrębu osiedla. Rozkładają się one łatwo, zatruwają powietrze i ziemię, sprzyjają rozwojowi bakterji zwłaszcza tyfusu i cholery. Usuwanie ich w stanie świeżym możliwe jest li tylko przy pomocy kanalizacji.

Czystość powietrza również jest w ścisłym związku z kanalizacją, która, usuwając nieczystości z domu, nie pozwala im rozkładać się i żywić bakterje, które pozatem z kurzem dostają się do ust i organów oddechowych—w szczególności bakterje tuberkulozy, dzisiaj tak bardzo rozmnożone. Ilość kurzu w rozmaitych porach roku jest rozmaita: latem największa, zimą mniejsza. Badania wykazują, że w miastach w m.³ powietrza znajduje się 40 mmgr. kurzu i około 4000 różnych bakterji, więc, jeżeli człowiek na godzinę zużywa do 0,5 m.³ powietrza, zrozumiałem będzie jaką ilość kurzu i bakterji on wdycha.

Statystyka Kas Chorych, szpitali wykazuje, że z chwilą wprowadzenia kanalizacji ilość zachorzeń zmniejsza się do 30%. Śmiertelność, która u nas stanowi do 30 osób na 1000, w krajach gdzie w większości miast kanalizacja została przeprowadzona spadła do 15—20 osób na 1000.

To też miasta Zachodniej Europy, wykorzystując stosunkową taniość kredytu w ostatnich dziesięcioleciach ubiegłego stulecia, przeprowadziły kanalizację, dobrze rozumiejąc korzyści z niej wypływające. Bo jeżeli przyjąć pod uwagę teoretyczne obliczenia korzyści powstałych wskutek zmniejszenia chorób, jako wartość pracy, to sięgają one kolosalnych sum. Prawda zyski te nie będą realnie ujawnione, jasnem jednakże jest, że całe społeczeństwo na tem zyska.

Czas jest, by idąc za przykładem zagranicy i innych miast polskich, miasto Grodno również pomyślało o przeprowadzeniu kanalizacji. Albowiem wprowadzenie kanalizacji przynosi nietylko te nieuchwytnie zyski wypływające z ulepszeń higienicznych, lecz daje też i korzyści realne.

Rozpatrzmy kosztą oczyszczenia miasta sposobem obecnie prowadzonym, przy pomocy beczkowiezów. Przyjmijmy minimalną ilość wody na potrzeby jednej osoby 8 litrów na dobę, do tego dodajmy odchody ludzkie, które stanowią 1,2 kg. na osobę dziennie, co razem będzie stanowiło 9,2 kg. nieczystości od jednej osoby, potrzebnych do usunięcia, czyli miasto, posiadające 50000 mieszkań-

ców, dziennie musiałoby usunąć 450 tonn nieczystości, a rocznie 164 250 tonn. Jedna duża beczka Tallarda może wywieźć jedną tonnę i, gdyby przyjąć, że w najlepszym wypadku mogłaby nawrócić trzy razy, to należałoby utrzymać tabor 300 koni i 150 ludzi. Przy obecnie istniejących cenach na wywóz nieczystości oczystka całego miasta kosztowałaby rocznie 821 000 złotych. Są to tak ogromne sumy, że niema mowy żeby taki tabor utrzymać, i oczywiście żadne miasto tego nie dokonuje. Wywozi się więc w najlepszym wypadku 25% całych nieczystości, co jednakże kosztuje obywateli miasta około 300 000 złotych rocznie. Reszta zaś nieczystości ginie na terenach miasta, zakażając grunt i powietrze. Wszystko to przemawia za tem, że jedynym tanim i radykalnym sposobem oczyszczenia miasta jest kanalizacja.

Wykonanie jej byłoby niezbędnem, gdyby nie trudności natury finansowej. Należy więc przed zrealizowaniem planu dokładnie rozpatrzyć możliwości finansowe.

W roku 1925 Zarząd miasta przeprowadził prowizoryczne studia terenowe i obliczenia kosztów budowy kanalizacji. Z obliczeń dokonanych przez specjalistę robót kanalizacyjnych p. inżyniera W. Knake, koszt skanalizowania całego miasta wynosiłby 8 546 570 złotych. Dodając do tego, conajmniej 30% na roboty wstępne i wydatki administracyjne związane z budową dojdziemy do cyfry 11 000 000 złotych.

Według tego projektu w centralnej części miasta miał być stosowany system spławowy na przedmieściach zaś niepełny, podziałowy, odprowadzenia ścieków domowych. Wobec skłonu terenu miasta do Niemna i Horodniczanki wszystkie kanały miały być włączone do dwóch głównych kolektorów, z których jeden przełożony byłby równolegle do koryta Horodniczanki, drugi zaś biegłby prawym brzegiem Niemna od mostu kolejowego do ujścia rzeczki bez nazwy za Kołozą i przy ujściu Horodniczanki przyjąłby ścieki pierwszego kolektora. Prawy brzeg Niemna miał być uregulowany, i na całej przestrzeni biegu kolektora „Niemen” miał być założony szeroki spacerowy bulwar powyżej maksymalnego poziomu wody w Niemnie. Przy ujściu głównego kolektora „Niemen” miała być wybudowana stacja oczyszczalna, poza którą ścieki byłyby wypuszczone do rzeki. Opisany w grubych zarysach projekt byłby doskonałym rozwiązaniem sprawy kanalizacji w Grodnie, gdyby nie jego wysokie koszty. Suma 11 000 000 złotych jest tak wielką, że przy dzisiejszym finansowym stanie obywateli, miasto nie będzie mogło wywiązać się ze swych zobowiązań. Widzimy

¹⁾ Marjan Falski. *Wyniki spisu dzieci z czerwca 1926 r.* Warszawa 1928.

to już w tych miastach, które bardzo pochopnie skorzystały w swoim czasie z pożyczki Ulenowskiej, udzielonej na bardzo ciężkich warunkach, i kanalizację u siebie przeprowadziły. Miasta te w obecnej chwili są tak obciążone spłatą rat i procentów, że jeszcze długi czas nie będą mogły dojść do równowagi budżetowej.

Przy najlepszych warunkach można teraz zaciągnąć pożyczkę w obligacjach 7% na 21½ lat. Amortyzacja jej, biorąc pod uwagę straty na kursie, wydatki administracyjne i inne, będzie wynosiła 12% od sumy otrzymanej w gotówce, co od 11 000 000 złotych wyniesie rocznie 1 320 000 złotych.

Jeżeli nawet od tej sumy odjąć 300 000 złotych wpłacanych rocznie przez właścicieli nieruchomości, jako równoważnik obecnych wydatków na oczyszczenie, to pozostanie 1 000 000 złotych, które muszą być pokryte z budżetu miasta.

Uskutecznienie tych spłat przy normalnym budżecie około 2 500 000 zł. nie tylko zatamowałoby całkowicie rozwój innych dziedzin gospodarki miejskiej, lecz mogłoby zagrozić nawet egzystencji obecnych. Wychodząc z tych cyfr, należy uznać, że całkowite skanalizowanie miasta w obecnych warunkach jest niemożliwe i należałoby szukać rozwiązania, któreby nie naraziło miasta na wstrząsy finansowe. Jednym z takich rozwiązań mogłoby być uważane połowiczne wykonanie robót w następujący sposób.

Wykorzystując naturalny spad terenu największej zaludnionej części miasta do Horodniczanki, należałoby wybudować na razie jeden główny kolektor „Horodniczanka“, i do niego doprowadzić kanały wszystkich ulic północnej i północno-zachodniej części miasta:

Linja Lewo-wileńska z przyległemi ul. m. b.	4 165
„ Magistracka „ „ „ „ „	2 080
„ Bankowa „ „ „ „ „	1 120
„ Orzeszkowej z dopływem od Pionierskiej	3 367
„ Telegraficzna z przyległemi ul. „ „	4 500
„ Grandzicka „ „ „ „ „	3 416
„ Prawa-Wileńska „ „ „ „ „	1 690
Razem . . . m. b.	20 338

Przyjmując koszt wykonania jednego metra robót z uwzględnieniem studzien kaskadowych, re-wizyjnych, wentylacyjnych około 120 złotych, koszt skanalizowania tej części miasta wyniosły 2 440 560 złotych. Do tego należałoby dodać koszt ujęcia Horodniczanki z jej przykryciem i wyprowadze-niem ulicy do mostu przy ulicy Orzeszkowej 650 000 złotych, co stanowiłoby razem 3 090 560 złotych. Pod względem dochodowym skanalizowa-

nie tej części miasta, jako terenu zaludnionego do 250 osób na ha. o posesjach zamieszkałych przez ludność zamożniejszą i finansowo mocniejszą przyniosłoby największe wpływy.

Sprawę ujścia ścieków można narazie pozostawić otwartą aż do szczegółowego zbadania sposobu oddzielenia części stałych i zawartości chemicznych, szkodliwych celem wpuszczenia ich do Niemna przy ujściu Horodniczanki.

Wogóle określenie warunków przy których można kanały wpuszczać do rzek jest zadaniem bardzo trudnem, i rozmaite państwa mają w tym przedmiocie najrozmaitsze przepisy. W Anglii, gdzie sprawa zanieczyszczenia rzek stała się bardzo groźna, w roku 1876 zostało uchwalone prawo, wzbraniające wpuszczanie kanałów do rzek. Po upływie jednakże kilku lat, ze względu na trudności kanalizowania miast, zostało ono zniesione. We Francji stosuje się zasada każdorazowego badania w zależności od miejscowych warunków. W Szwajcarii wprowadzono pewne ograniczenia co do zawartości szkodliwych składników, poza przekroczeniem których wpuszczanie ścieków do rzek jest wzbronione. Jednakże wszystkie komisje naukowe na czele z wybitnemi fachowcami, które w ostatnich czasach zajmowały się badaniami tej sprawy doszły do wniosku, że wpuszczanie kanałów do rzek jest dopuszczalne tam, gdzie samooczyszczanie rzeki jest wystarczające.

Wielkość naszej rzeki i szybkość jej prądu dają możność przypuszczać, że wpuszczenie kanałów do niej byłoby możliwe.

W wypadku nawet ujemnej decyzji ogólny koszt wzrósł by o koszt wybudowania stacji oczyszczalnej i przedłużenia kolektora, co ostatecznie wyniosłoby około 3 500 000 złotych.

W podanych cyfrach uwzględnione już jest dołączenie posesji do kanałów, co od razu zabezpieczyłoby wpływy z eksploatacji. Zaciągnięta na ten cel, na warunkach poprzednio omówionych, pożyczka wymagałaby na amortyzację 420 000 rocznie. Część tej sumy około 200 000 byłaby pokryta przez właścicieli, korzystających z kanalizacji posesji, i tylko około 220 000 zł. obciążałoby budżet miasta, która to suma przy pewnym wysiłku mogłaby być bez wielkiej krzywdy dla działów gospodarki miejskiej spłacaną. Stwierdzonem jest że wprowadzenie kanalizacji powiększa o 100% zapotrzebowanie na wodę, w tem mniej więcej stosunku wzrosłyby i zyski wodociagu, które doszłyby do 250 000 zł.

Z tej sumy co najmniej połowę należałoby przeznaczyć na amortyzację pożyczki kanalizacyjnej.

Ponadto byłoby słusznem, gdyby i właściciele nieruchomości przy zapoczątkowaniu robót okazali

pewną pomoc finansową jednorazową. Kanalizacja bowiem podnosi wartość budynków, podnosi wartość parceli budowlanych, można byłoby więc wprowadzić jednorazową opłatę od 1 metra frontu, uwzględniając różne stopnie wartości gruntu i tą drogą zebrać dość poważny kapitał, zmniejszając znacznie sumę pożyczki.

Po wykonaniu tych głównych robót, można byłoby rok rocznie wprowadzać do budżetu miasta pewną sumę na budowę kolektora „Niemen“, i po wykonaniu jego przystąpić do skanalizowania pozostałych dzielnic miasta.

Tym sposobem w ciągu kilkunastu lat, miasto całkowicie zostałoby skanalizowane.

Nie przesądzając jednakże samej sprawy budowy, należałoby już obecnie przystąpić do szczegółowych studjów kanalizacyjnych, które w przy-

ANDRZEJ DERSZEN.

Kasa Stefczyka w Grodnie

Kasa Stefczyka w Grodnie, spółdzielnia kredytowa z nieograniczoną odpowiedzialnością, założona została przez grono osadników i drobnych rolników powiatu Grodzieńskiego w marcu 1923 roku. Początkowo też teren działalności kasy obejmował prawie cały powiat Grodzieński. Stopniowo w miarę wzmagającego się ruchu w dziedzinie spółdzielczości rolniczej i w miarę zakładania nowych na terenie powiatu kas, Kasa Stefczyka w Grodnie wycofywała się z objętych nowymi kasami terenów, zważając tem samem własny teren działalności, wzmagając, natomiast, działalność swą w poszczególnych wsiach, pozostałych na terenie działalności kasy.

Od samego początku swego istnienia Kasa Stefczyka w Grodnie jest członkiem Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Warszawie i Związku Rewizyjnego Polskich Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, ostatnio z tą jedynie różnicą, że dla ułatwienia kasie współpracy z Państwowym Bankiem Rolnym-Oddział w Wilnie, (do terenu działalności którego należy między innymi powiat Grodno), kasa została przydzielona do Oddziałów Wileńskich: Centralnej Kasy Spółek Rolniczych i Związku Rewizyjnego Polskich Spółdzielni Rolniczych.

Obok swych zadań czysto materialnych, Kasa w działalności swej uwypukliła silnie swe cele moralne, wytknięte w statucie, czem zdobyła sobie popularność i ogromne zaufanie w szerokich sferach ludności, a w szczególności w sferach drobnego i średniego rolnictwa. Stosunek członków Kasy oraz zdrowa gospodarka, jak również realna,

szłości będą niezbędnymi i mogą w znacznym stopniu przyczynić się do zmniejszenia wydatków. W tym celu należy ściśle określić obszar zlewni, założyć stację ombrograficzną, by określić wielkość opadów atmosferycznych i natężenie deszczów; przeprowadzić badanie gruntów, wysokości wody gruntowej, głębokości piwnic, by nie popełnić błędów przy określeniu głębokości kanałów. Badania te mają bardzo wielkie znaczenie przy ustaleniu przekrojów kanałów i kolektorów, a co zatem idzie i wysokości kosztów.

Zapoczątkowanie tych robót da możność ścisłego obliczenia wydatków, co być może wykaże, że koszt budowy nieprzekroczy finansowych możliwości miasta, a pilna i niezbędna sprawa kanalizacji przy wysiłku obywateli i Zarządu miasta doprowadzi się do pomyślnego rozwiązania...

a szczerą polityką naczelnych władz Kasy w dużym stopniu przyczyniły się do tego, że Kasa, względnie lekko, przeżyła, tak groźny dla innych instytucji finansowych—kryzys inflacyjny.

Głównym zadaniem Kasy jest krzewienie oszczędności i zasilanie gospodarstw rolnych dogodnym i tanim kredytem we wszelkich jego formach. Rozpoczynając działalność swą kredytową najwyższą dla członka kasy sumą Zł. 800, obecnie kasa udziela kredytu dla członków osób fizycznych do sumy Zł. 1200, zaś dla członków osób prawnych (inne spółdzielnie, instytucje i stowarzyszenia społeczne i t. d.) do Zł. 8000.

Stosunek procentowy członków w/g. zawodów
jest następujący:

Rolnicy, posiadający do 50 ha . . .	79,81%
„ „ „ powyżej 50 ha . . .	3,75„
Właściciele przedsiębiorstw wytwórczych i handlowych	3,52„
Rzemieślnicy	0,94„
Spółdzielnie i instytucje społeczne . . .	0,94„
Instruktorzy rolni i oświatowi	0,47„
Urzędnicy państwowi, samorządowi i prywatni	7,27„
Wolne zawody (lekarze, adwokaci, inżynierowie)	2,36„
Inni (wyżej nie podani)	0,47„
Razem . . .	100 0/0

Za operacje, działalność i całość wkładów i depozytów Kasy odpowiadają wszyscy członkowie kasy całym swoim majątkiem (ziemia, lasy, budynki, żywy i martwy inwentarz), wartość któ-

rego obecnie przekracza Zł. 5000000 (zł. pięć milionów). Pozycja ta, oraz kapitały własne kasy udziałowy, zasobowy i rezerwy, jak również przyznane kasie specjalne kredyty na zabezpieczenie wkładów i płynności operacji wkładowych służą gwarancją złożonych w kasie oszczędności i wkładów. Powyższe, oraz wysokie (względnie) płacone przez kasę odsetki i inne czynione różne dogodności dla wszystkich oszczędzających przyciąga do kasy coraz to nowych klientów-wkładców z najrozmaitszych sfer mieszkańców miasta i wsi, co wraz z uzyskanymi przez Centralę z Państwowego Banku Rolnego kredytami i kapitałami własnymi stanowi fundusze obrotowe kasy, obracane przeważnie na zasilanie kredytem gospodarstw rolnych.

Współpraca Kasy Stefczyka w Grodnie z prywatnymi bankami i innymi instytucjami finansowymi wyraża się w załatwianiu zleceń bankowych w zakres działalności spółdzielni kredytowych wchodzących. Obroty z prywatnymi bankami,

dzięki punktualnemu i precyzyjnemu załatwianiu stale wzrastają, co wpływa na ogólne zaufanie do kasy, jak również i na gospodarcze wyniki pracy.

Zamknięty znacznym zyskiem rok operacyjny 1927, oraz wzmagające się w dalszym ciągu obroty ogólne kasy, które w miesiącu grudniu przekroczyły sumę Zł. 500000 świadczą, iż Kasa Stefczyka w Grodnie normalnie się rozwija, wiernie służy swym celom, ułatwiając rozwój i dobrobyt gospodarstw rolnych, a instytucjom finansowym państwowym ułatwia i gwarantuje celowość użycia przez kasę i jej członków kredytów.

Kasa Stefczyka w Grodnie, wraz z innemi spółdzielniami rolniczymi, licznie na terytorjum Państwa rozsianymi jest wypróbowanym narzędziem zwalczania lichwy na wsi i o Kasę Stefczyka coraz więcej opierają się z jednej strony gospodarstwa rolne, z drugiej zaś Instytucje Państwowe, w rozwoju i dobrobycie tych gospodarstw bezpośrednio zainteresowane.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE M. GRODNA

Rok I.

Zeszyt 2.

Październik 1928.

PRZEDSIĘBIORSTWA MIEJSKIE.

Elektrownia

Rok 1927.

Miesiące	Wytworzono energii	Sprzedano										% zużytej energii		Wpływ od sprzedanej energii		Straty na sieci	
		Ogółem	Do silników	Dla własnych potrzeb elektrycznych	Do oświetlenia						Razem do oświetlenia	Do silników	Do oświetlenia	Zł.	gr.	Kłw.	%
					Instytucji miejskich	Instytucji rządowych i prywatnych	Do świątyn i inst. kult. oświat.	Ulic i placów	Abonentom bezliczników.								
Kilowat godzin																	
Razem . .	1 061 717	923 667	187 402	37 746	37 591	501 102	82 121	75 906	1 804	698 519	—	—	680 548	24	138 050	—	—
Styczeń . .	112 015	100 419	12 842	3 180	2 982	64 105	9 073	8 061	176	84 397	16	84	75 968	89	11 596	10	8
Luty . .	97 670	89 884	18 328	2 825	1 260	50 374	8 246	8 675	176	68 731	23,54	76,46	66 954	76	7 786	19	8
Marzec . .	96 628	77 385	16 734	3 313	1 794	39 894	6 948	8 552	150	57 338	25,9	74,1	56 160	90	19 243	12	13
Kwiecień . .	78 049	68 781	14 459	2 136	3 112	35 642	6 365	6 917	150	52 186	32,57	67,43	52 036	79	9 268	13	9
Maj . .	70 256	60 847	16 834	3 084	2 811	27 297	5 361	5 335	125	40 929	32,74	67,26	42 199	29	9 409	14	7
Czerwiec . .	56 895	52 035	15 013	2 560	2 224	22 828	5 272	4 013	125	34 462	33,78	66,22	30 573	63	4 860	15	9
Lipiec . .	52 216	44 960	13 048	2 798	1 410	19 748	3 478	4 353	125	29 114	35,25	64,75	36 290	09	7 256	16	7
Sierpień . .	59 320	54 930	15 271	3 263	2 033	23 630	4 785	5 823	125	36 396	33,74	66,26	38 883	53	4 390	17	7
Wrzesień . .	83 003	72 202	16 071	3 110	4 364	37 359	6 286	4 862	150	53 021	28,56	71,44	52 062	03	10 801	18	10
Październik . .	102 875	91 999	13 144	3 749	6 101	54 681	8 640	5 534	150	75 106	18,37	81,63	70 441	78	10 876	19	10
Listopad . .	120 595	95 870	18 351	3 805	3 737	54 969	8 136	6 696	176	73 714	23,11	76,89	71 057	74	24 725	20	20
Grudzień . .	132 195	114 355	17 307	3 923	5 763	70 575	9 531	7 080	176	93 125	18,57	81,43	87 919	54	17 840	21	13

Zestawienie ilości żarówek w mieście niepokrytych licznikami

Rok	Liczba żarówek o sile świec									
	Razem	10	16	25	32	50	60	75	100	200
1927	36	25	9	2	—	—	—	—	—	—

Ceny pobierane za prąd elektryczny od 1 kwg.

Mie- siące	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	Zł.	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90
1927	36	25	9	2	—	—	—	—	—	—	—	—

Elektrownia

Rok	Ilość abonentów			
	licznikowych		bezlicznik.	
	było na 1 stycznia	przy- było w ciągu roku	było na 1 stycznia	ubyło w ciągu roku
1927	2 672	197	24	2

Za lampkę oliczbie świec	Styczeń	Luty	Marzec	Kwie- cień	Maj	Czer- wiec	Lipiec	Sier- pień	Wrze- sień	Paź- dziernik	Listo- pad	Gru- dzień
	Z ł o t e											
10	360	360	360	180	180	180	180	180	180	360	360	360
16	540	540	540	270	270	270	270	270	270	540	540	540
25	720	720	720	360	360	360	360	360	360	720	720	720
50	1 200	1 200	1 200	600	600	600	600	600	600	1 200	1 200	1 200
32	900	900	900	450	450	450	450	450	450	900	900	900

Ceny za światło od lampek

Rok 1927.

Rok 1927.

W o d o c i ą g

Mie- siące	Ilość do- starzonej wody przez stację pomp	Ilość sprzedanej wody w m³	Daty oczyszczenia filtrów				Cena za m³		Wpływy od sprzedanej wody		Zużycie na pożary, polewanie ulic, abo- nentom bez- licznik. i straty	%	Ilość abonentów			
													licznikowych		bezlicznik.	
			№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	zł.	gr.	zł.	gr.			było na 1 stycz- nia	przy- było w ciągu roku	było na 1 stycz- nia	przy- było w ciąg roku
Razem	573 122	424 978	—	—	—	—	—	248 612	—	148 144	—		1 108	18	114	—
I	41 845	30 996	10,25	12,26	4,18	5,21	—	58,5	18 132	66	10 849	26	Przekopanie filtrów № 1, 2 Podsyp. filtrów piaskiem № 2, Podsypywanie filtra № 3 Podsyp. filtra piaskiem № 1			
II	42 264	31 751	8,22	9,23	1,16	4	—	58,5	18 574	33	10 513	25				
III	45 795	33 922	8,22	9,23	3,16	2,30	—	58,5	19 844	97	11 873	25				
IV	50 401	37 334	5,19	8,21	12,27	14,30	—	58,5	21 840	39	13 067	26				
V	45 653	33 817	3,17	5,18	11,27	13,23	—	58,5	19 782	94	11 836	26				
VI	50 487	37 398	15,28	1,18	8,22	11,25	—	58,5	21 877	83	13 089	26				
VII	40 283	29 839	11,1	1,28	8,19	7,21	—	58,5	17 455	81	10 444	26				
VIII	65 007	48 153	1,9,23	11,24	2,16	4,31	—	58,5	28 169	50	16 854	26				
IX	57 933	42 913	6,19	7,24	1,14	13,28	—	58,5	25 104	10	15 020	26				
X	43 695	32 367	18	5,19	1,13,25	11	—	58,5	18 934	69	11 328	26				
XI	42 707	31 635	13,27	14,28	6,20	9,21	—	58,5	18 506	47	11 072	25				
XII	47 052	34 853	13,27	14,28	6,20	9,21	—	58,5	20 389	00	12 199	26				

L o m b a r d

Rok 1927

Mie- siące	Z a s t a w y p r z y j ę t e									Zastawy wykupione		
	Liczba zastawów		Ogólna liczba zastawów (klientów)	Wartość szacunkowa zastawów		Ogólna wartość szacunkowa zastawów	Suma pożyczek wyda- nych pod zastawy		Ogólna suma poży- czek wyda- nych pod zastawy	Liczba wykupio- nych zastawów	Suma pożyczkowa wykupio- nych zastawów	Ogólna wartość szacunkowa wykupio- nych zastawów
	w kruszczach szlachet- nych i dro- gich kamieniach	w odzieży i innych przedmio- tach		w kruszczach szlachet- nych i dro- gich kamieniach	w odzieży i innych przedmio- tach		w kruszczach szlachet- nych i dro- gich kamieniach	w odzieży i innych przedmio- tach				
z	l	o	t	e								
Ogółem	2 185	3 171	5 356	111 896	130 029	241 925	64 823	64 802	129 625	4 704	111 104	205 671
I	101	183	284	4 968	6 584	11 552	2 893	3 294	6 187	172	4 254	8 162
II	145	237	382	5 712	9 337	15 049	3 484	4 689	8 173	261	6 375	11 985
III	141	228	369	6 229	8 912	15 141	3 604	4 483	8 087	279	6 055	11 471
IV	196	312	508	8 084	13 310	21 394	4 781	6 566	11 347	412	9 941	18 330
V	198	326	524	10 913	13 160	24 073	6 245	6 588	12 833	426	9 910	17 439
VI	185	283	468	7 632	11 859	19 491	4 754	5 780	10 534	393	8 393	14 774
VII	191	300	491	10 285	11 486	21 771	5 439	5 508	10 947	428	9 214	16 580
VIII	214	260	474	10 948	11 282	22 230	6 203	5 648	11 851	469	10 617	19 943
IX	179	236	415	9 134	10 779	19 913	5 347	5 393	10 740	517	11 271	21 267
X	195	248	443	11 764	10 177	21 941	6 998	5 088	12 086	508	12 381	23 793
XI	191	308	499	12 109	12 469	24 578	7 236	6 181	13 417	409	10 652	20 150
XII	249	250	499	14 118	10 674	24 792	7 839	5 584	13 423	430	12 041	21 774

R z e ź n i a

Ubój na rzeźni w roku 1927

Mie- siące	B y d ł o				C i e ł ę t a		B a r a n y		W i e p r z e		Razem sztuk	Należność		
	Kl. I wyżej 330 kg b. wagi	Kl. II od 250—330 kg b. wagi	Kl. III od 145—250 kg b. wagi	Kl. IV do 145 kg b. wagi	Kl. I wyżej 40 kg b. wagi	Kl. II do 40 kg b. wagi	Kl. I wyżej 30 kg b. wagi	Kl. II do 30 kg b. wagi	Kl. I wyżej 100 kg b. wagi	Kl. II do 100 kg b. wagi		zł.	gr.	
	S z t u k													
Razem	495	3 374	1 437	1 822	4 134	7 298	541	2 107	881	435	22 524	75 400	50	
I	66	353	154	153	233	546	10	40	45	44	1 644	5 872	50	
II	44	252	108	97	470	1 095	9	20	65	40	2 200	5 366	00	
III	25	283	100	115	703	1 520	18	20	86	40	2 910	6 268	00	
IV	29	280	101	120	900	1 034	18	21	90	20	2 613	5 932	00	
V	27	162	100	155	993	1 000	11	20	71	40	2 579	5 483	00	
VI	28	200	49	130	400	1 042	15	30	80	24	1 998	6 032	00	
VII	24	219	100	158	213	400	50	75	76	40	1 355	5 645	50	
VIII	47	340	109	272	9	60	21	200	60	44	1 162	6 778	50	
IX	44	317	100	190	14	40	100	421	75	30	1 331	6 327	00	
X	53	348	200	181	20	57	114	400	100	47	1 520	7 856	50	
XI	48	360	207	149	79	200	106	760	73	30	2 012	8 153	50	
XII	60	260	109	102	100	304	69	100	60	36	1 200	5 686	00	

Dozór weterynaryjny. Sprawozdanie dozoru weterynaryjnego nad rzeźnią za rok 1927

Liczba zwierząt zabitych: wołów i krów 5306, jałówek 1822, cieląt 11 432, owiec i kóz 2 648, świń 1 316 — razem 22 524 sztuk

Wyszczególnienie stwierdzonych chorób	Liczba wy- padków	Zniszczono sztuk							Poddano ogranicze- niu przy sprzedaży sztuk całych
		całych	połó- wek	ówierci	innych części	narzą- dów wewnę- trznych	innych narzą- dów	kóz	
Razem	4 203	5	—	—	35	4 191	—	—	71
Gruźlica ogólna	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Gruźlica	75	1	—	—	22	59	—	—	—
Motylica	3 793	—	—	—	—	3 871	—	—	—
Wzrosty	88	—	—	—	—	87	—	—	—
Bąblowce	128	—	—	—	—	128	—	—	—
Zapalenie płuc	7	—	—	—	—	7	—	—	—
Zapalenie osierdzia	2	—	—	—	—	4	—	—	—
Wagry	71	—	—	—	1	—	—	—	70
Promienica	8	—	—	—	8	—	—	—	—
Zapalenie wątroby	13	—	—	—	—	13	—	—	—
Żółtaczk	2	1	—	—	—	—	—	—	1
Zapalenie mięśni sercowych	7	—	—	—	—	16	—	—	—
Trychyna	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Zaraza płucna	2	—	—	—	—	6	—	—	—
Zapalenie wymion	1	—	—	—	1	—	—	—	—
Wyporek	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Złamanie nogi	3	—	—	—	3	—	—	—	—

Ruch targowy zwierzętami domowymi w roku 1927

Miesiące	Ilość zwierząt przypędzonych na targ									Pobrano za ogłędziny		Ujawniono zakaźne choroby u koni	
	Koni	Bydła rogatego				żrebiąt	owiec	kóz	świń				
		wołów	krów	jało- wizny	cieląt								
Razem	1 842	23	1 806	257	954	493	463	—	4 311	8 336	40	4	2
I	179	4	133	43	70	52	6	—	265	600	30	—	—
II	174	2	161	32	119	32	1	—	191	578	90	1	—
III	287	2	195	34	105	54	—	—	226	816	—	—	—
IV	119	1	111	17	52	25	—	—	134	394	50	2	—
V	160	3	181	29	108	34	2	—	498	767	90	—	—
VI	103	4	181	20	93	23	4	—	394	667	85	—	—
VII	93	2	162	17	59	26	23	—	388	614	25	—	1
VIII	140	1	81	18	63	33	78	—	281	607	70	—	—
IX	139	1	131	9	20	32	24	—	480	708	25	1	—
X	119	—	157	10	35	94	145	—	771	921	40	—	—
XI	226	2	227	21	139	68	166	—	466	1 159	85	—	—
XII	103	1	86	7	91	20	14	—	217	499	50	—	1

Sprawozdanie z działalności Stacji Sanitarno-Mikroskopijnej za rok 1927.

Ilość dostarczonego mięsa w kg.: wieprz. 529 836, słoniny 42 897, wołowiny 262 196, cielęciny 47 003, baraniny 16 477, razem 898 409 kg.

Wyszczególnienie ujawnionych chorób	Zniszczono w kg.							Poddano ograniczeniom przy sprzedaży						
	woło- winy	cielę- ciny	bara- niny	wie- przo- winy	wę- dliny	słoni- ny	narzą- dów wewnę- trznych	woło- winy	cielę- ciny	bara- niny	wie- przo- winy	wę- dliny	słoni- ny	narzą- dów wewnę- trznych
Ogółem	970	162	17	534	—	226	—	360	130	50	34 804	—	110	—
Wagry	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Trychyna	—	—	—	322	—	96	—	—	—	—	—	—	—	—
Gruźlica	48	—	—	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Chudizna	—	90	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Podległe rozkładowi i suchnące	419	34	17	34	—	—	—	360	130	50	—	—	110	—
Przekrwienie	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zapalenie płuc	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wyporek	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dorżnięto w gorączce	236	—	—	154	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Żółtaczk	—	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zapalenie wątroby	86	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ropnica	65	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Anemia złośliwa	92	—	—	—	—	130	—	—	—	—	—	—	—	—

Rok 1927

Wykaz zwierząt i surowych produktów pochodzenia zwierzęcego, wywiezionych z Grodna

Rodzaj i ilość zwierząt										Rodzaj i ilość produkt. zwierzęcych w kg					Skóry w sztukach				Inne produkty w kg
koni, osłów i mułów	bydła roga- tego	cieląt	owiec	kóz	świń	dro- biu	rodzaj i liczba zwierząt, u któ- rych stwierdzo- no choroby zaraźliwe Wyszczególnie- nie tych chorób	woło- wina	cielę- cina	bara- nina	wie- przo- wina	wę- dliny	słoni- na	kiszki	koń- skie	by- dłe- ce	cie- jące	owcze	
—	31	—	—	—	—	—	—	4 739	382	15	—	—	1 870	1 405	441	1 483	3 582	1 642	146 600 kości 1 320 szcze- ciny 3 310 koń- skiego włosa

Ruch chorych

Ilościowe zestawienie ruchu chorych w szpitalu miejskim w r. 1927

Miesiące	Pozostało z poprzedniego miesiąca	Przyjęto w ciągu miesiąca	Razem leczonych	Wypisano	Zmarło	Liczba dni szpitalnych	W ogólnej liczbie leczonych w szpitalu było chorych		Z ogólnej liczby leczonych w szpitalu zmarło	
							miejscowych	zamięscowych	miejscowych	zamięscowych
Ogółem . . .	—	1 132	1 182	1 023	86	19 058	688	494	36	50
I	50	90	140	83	7	1 445	96	44	4	3
II	50	94	144	93	5	1 417	47	47	1	4
III	46	97	143	69	6	1 900	58	39	4	2
IV	68	81	149	96	8	1 276	40	41	3	5
V	45	115	160	93	9	1 905	81	34	4	5
VI	58	96	154	102	10	1 702	48	48	5	5
VII	42	99	141	92	4	1 478	64	35	—	4
VIII	45	97	142	91	11	1 494	44	53	3	8
IX	40	96	136	75	7	1 343	59	37	3	4
X	54	89	143	88	6	1 855	50	39	3	3
XI	49	80	129	74	7	1 482	43	37	3	4
XII	48	98	146	67	6	1 761	58	40	3	3

Jakościowe zestawienie ruchu chorych w szpitalu miejskim w roku 1927

Miesiące	Liczba chorych leczonych na choroby					Dzieci i chronicy		Zmarło na choroby						
	wewnętrzne i chirurgiczne	plucne	weneryczne i skórne	położnicze	choroby oczu	dzieci	chronicy	wewnętrzne i chirurgiczne	plucne	weneryczne i skórne	położnicze	choroby oczu	dzieci	chronicy
Ogółem . . .	903	89	159	412	1	115	48	50	15	1	10	—	9	1
I	63	10	15	38	—	10	4	3	1	1	2	—	—	—
II	65	8	9	43	—	13	6	5	—	—	—	—	—	—
III	74	10	11	36	—	8	4	3	2	—	1	—	—	—
IV	76	9	15	39	—	7	3	3	3	—	1	—	1	—
V	91	9	15	35	—	8	2	7	2	—	—	—	—	—
VI	87	8	14	30	—	12	3	8	1	—	—	—	1	—
VII	69	7	12	39	—	12	2	2	1	—	—	—	1	—
VIII	71	5	9	41	1	10	5	6	1	—	2	—	1	1
IX	70	8	13	31	—	10	4	3	—	—	—	—	4	—
X	79	6	12	27	—	13	6	3	2	—	1	—	—	—
XI	69	3	16	28	—	8	5	4	—	—	2	—	1	—
XII	89	6	18	25	—	4	4	3	2	—	1	—	—	—

Zachorowania na choroby zakaźne (zgłoszone policyjnie) w roku 1927

L. p.	Choroba	Ogółem	Sty-czeń	Luty	Marzec	Kwie-cień	Maj	Czer-wiec	Lipiec	Sier-pień	Wrze-sień	Paź-dzier-nik	Listo-pad	Gru-dzień
	Ogółem	765	24	17	11	10	29	74	45	40	41	81	264	129
1	Ospa	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Choroba azjatycka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Dur brzuszny	31	4	4	1	—	1	—	1	4	6	5	2	3
4	Dur plamisty	5	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
5	Dur powrotny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Czerwonka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Plonica	95	6	5	4	6	4	1	—	12	14	13	15	14
8	Blonica	57	10	2	5	—	4	2	6	4	2	8	7	8
9	Zapalenie opon mózgowych	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Odra	490	—	1	1	1	15	62	35	9	8	43	225	90
11	Róża	14	1	—	—	2	—	2	1	—	1	2	2	3
12	Grypa	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Pokąsanie przez wściekle zwierzęta	28	—	3	—	1	3	1	—	10	5	2	2	1
14	Jaglica	25	—	—	—	—	1	4	1	1	—	7	9	2
15	Zimnica	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
16	Gruźlica otwarta	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
17	Krzusiec	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—
18	Angina	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—
19	Świnka	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
20	Zakażenie płożowe	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—

Choroby zakaźne

Rok 1927

Mie-siące	Pozo-stało z po-przed-niego mie-siąca	Przy-jęto w ciągu mie-siąca	Razem leczo-nych	Wypi-sano	Zmar-ło	Liczba dni szpital-nych	W ogólnej liczbie le-czonych w szpitalu by-ło chorych		Z ogólnej liczby le-czonych w szpitalu zmarło	
							m	p.	m.	p.
Ogółem	—	211	230	191	24	4 308	180	50	14	10
I	19	41	60	41	2	825	56	4	2	—
II	17	15	32	13	1	443	13	2	1	—
III	18	6	24	11	—	247	6	—	—	—
IV	13	6	19	10	1	187	3	3	1	—
V	8	16	24	10	2	263	9	7	—	2
VI	12	8	20	14	1	93	5	3	1	—
VII	4	8	12	9	1	102	5	3	1	1
VIII	2	12	14	5	2	152	11	1	1	1
IX	7	19	26	9	1	337	13	6	—	1
X	16	29	45	21	7	535	17	12	4	3
XI	17	30	47	24	3	505	23	7	2	1
XII	20	21	41	24	3	619	19	2	2	1

Oddział Szpitala Miejskiego dla umysłowo chorych

Rok 1927

Mie-siące	Pozo-stało z po-przed-niego mie-siąca	Przy-jęto w ciągu mie-siąca	Razem leczo-nych	Wypi-sano	Zmar-ło	Liczba dni szpital-nych	W ogólnej liczbie le-czonych w szpitalu by-ło chorych		Z ogólnej liczby le-czonych w szpitalu zmarło	
							m.	p.	m.	p.
Ogółem	—	32	55	17	10	9 012	43	11	8	2
I	22	3	25	1	1	725	22	3	1	—
II	23	3	26	—	—	697	3	—	—	—
III	26	—	26	1	—	802	—	—	—	—
IV	25	3	28	2	1	747	1	2	1	—
V	25	2	27	3	2	762	2	—	2	—
VI	22	5	27	2	1	707	3	2	—	1
VII	24	2	26	—	1	770	2	—	—	1
VIII	25	4	29	4	1	739	1	3	1	—
IX	24	2	26	—	—	733	2	—	—	—
X	26	2	28	2	2	765	1	1	2	—
XI	24	3	27	1	—	760	3	—	—	—
XII	26	3	29	1	1	805	3	—	1	—

Rok 1927.

Ambulatorjum miejskie

Mie-siące	Udzielono pomocy			W t e m:				Z chorobami (liczba zabiegów i porad)										
	ogółem	chrześ-cija-nom	staro-zakon-nym	męż-czyz-nom	kobie-tom	chłop-com	dziew-czętom	wę-wnętrz-nemi	gruźli-cznymi	nosa, gardła i dróg odde-cho-wych	oczu	skór-nemi	chirur-gicznymi	wsku-tek wy-cięcze-nia	zakaż-nemi	zębów	kobie-cemi	innymi
Ogółem	2 435	1 745	690	600	1 130	334	371	1 036	71	267	107	109	80	257	124	53	196	125
I	240	160	80	38	82	70	50	90	5	20	10	10	5	25	12	11	30	22
II	245	180	65	75	90	35	45	100	—	45	15	5	10	35	10	5	15	5
III	408	300	108	125	215	30	38	228	10	56	12	21	3	24	8	12	24	10
IV	210	132	78	80	105	15	10	80	3	19	6	8	4	23	10	9	28	20
V	180	140	40	25	75	32	48	75	1	14	8	17	3	27	9	—	14	12
VI	133	101	32	12	88	16	17	55	1	12	5	4	12	10	7	—	18	9
VII	120	95	25	31	69	12	8	54	4	11	3	3	15	9	6	—	7	8
VIII	154	112	42	19	81	20	34	64	8	15	7	6	3	19	7	8	8	9
IX	230	160	70	85	115	11	19	94	12	25	11	12	11	22	18	—	12	13
X	160	140	20	23	77	36	24	65	9	16	8	7	4	17	17	—	9	8
XI	200	125	75	38	82	32	48	76	11	18	16	9	6	28	15	6	13	2
XII	155	100	55	49	51	25	30	65	7	16	6	7	4	18	5	2	18	7

Ambulatorjum szpitala żydowskiego w Grodnie

Ambulatorjum Szpitala Żydowskiego w Grodnie																				
Ogółem	1	222	53	1	168	752	324	68	58	43	5	12	4	60	926	—	—	—	—	—
I	59	—	59	44	14	1	—	12	—	—	—	1	4	42	—	—	—	—	—	—
II	52	1	51	41	8	2	1	8	—	—	—	—	3	38	—	—	—	—	—	—
III	82	1	81	50	19	5	8	26	—	1	2	—	10	43	—	—	—	—	—	—
IV	27	—	27	22	5	—	—	7	—	—	—	—	2	18	—	—	—	—	—	—
V	121	2	118	82	33	2	4	15	—	—	—	—	2	96	—	—	—	—	—	—
VI	161	15	146	118	31	7	5	25	—	1	1	—	7	127	—	—	—	—	—	—
VII	184	12	172	80	83	3	6	—	—	—	—	—	3	175	—	—	—	—	—	—
VIII	164	16	148	96	48	8	4	19	—	2	1	—	5	136	—	—	—	—	—	—
IX	138	2	136	96	22	15	5	60	—	2	3	—	15	58	—	—	—	—	—	—
X	89	—	89	32	21	20	16	12	—	—	—	—	2	75	—	—	—	—	—	—
XI	85	4	81	61	20	1	3	13	—	—	1	—	1	70	—	—	—	—	—	—
XII	60	—	60	30	20	4	6	10	—	—	1	—	2	47	—	—	—	—	—	—

(dok.)

Rok szkolny 1926/27

Nazwa szkoły	Liczba szkół				Ilość oddziałów	Ogólna liczba kompletów	W lokalach	
	ogółem	męskich	żeńskich	koedukacyjnych			własnych	odnajmowanych
Prywatne:								
a) utrzymywane przez inst. społ. dobr. i relig.								
Szkoła powsz. przy Klasztorze Sióstr Nazaretanek	1	—	—	1	3	5	1	—
Szkoła powsz. Midrasza „Tarbut“	1	—	—	1	7	11	—	1
„Talmud Tora I	1	—	—	1	5	8	1	—
„Talmud Tora II	1	—	—	1	3	3	1	—
„Jabne	1	1	—	—	6	7	—	1
Zjednoczenie Szkół Żydowskich	1	—	—	1	—	—	—	1
b) inne								
Szkoła powsz. Torat-Chaim	1	1	—	—	3	3	—	1
„Torat-Emes	1	1	—	—	3	4	1	—
„Tuszyja	1	1	—	—	3	3	—	—

Nazwa szkoły	Ogółem	Liczba wykładowczych				
		w tém		z wykształceniem		
		mężczyzn	kobiet	wyższem	średniem	niższem
Publiczne:						
Szkoła powszechna № 1 im. A. Mickiewicza	9	4	5	2	7	—
„ „ № 2 St. Batorego	8	4	4	—	8	—
„ „ № 3 Bernardyńska	11	1	10	1	10	—
„ „ № 4 Białoruska	8	5	3	1	7	—
„ „ № 6 im. Kr. Jadwigi	11	—	11	—	11	—
„ „ № 7 Zaniemeńska	3	1	2	—	2	—
Prywatne:						
Szkoła powszechna przy Klasztorze Sióstr Nazaretanek . .	4	—	4	—	4	—
„ „ Midrasza „Tarbut“	21	13	8	2	12	7
„ „ Talmud Tora I	12	8	4	—	9	3
„ „ Tora II	3	2	1	—	1	2
„ „ Torat Chaim	6	4	2	—	2	4
„ „ Toras Emes	7	5	2	—	3	4
„ „ „Jabne“	10	7	3	—	4	5
„ „ „Tuszja“	4	3	1	—	1	3

Nazwa szkoły		Liczba szkół	Liczba dzieci urodzonych w roku							
			Ogółem	do roku	1912	1913	1914	1915	1916	po 1916
Ogółem		14	3 593	160	227	446	604	483	428	1 245
Publiczne:										
Szkoła powszechna	Nr 1 im. A. Mickiewicza	1	337	24	36	53	64	56	42	62
"	" Nr 2 im. St. Batorego	1	343	50	48	52	57	48	26	62
"	" Nr 3 Bernardyńska	1	430	46	33	63	86	55	41	106
"	" Nr 4 Białoruska	1	258	9	20	39	47	41	38	64
"	" Nr 6 im. Kr. Jadwigi	1	487	27	54	91	100	56	55	104
"	" Nr 7 Zaniemeńska	1	132	—	—	1	12	15	21	83
Prywatne:										
a) utrzym. przez instyt. społ., dobroczyn. i religijne										
Szkoła powszechna	przy Klasztorze Sióstr Nazaretanek . .	1	149	—	—	—	3	14	37	95
"	" Midrasza „Tarbut“	1	487	—	4	41	75	66	50	251
"	" Talmud Tora I	1	307	2	8	39	64	57	44	93
"	" Tora II	1	80	—	1	3	10	3	8	55
"	" „Jabne“	1	260	1	8	27	41	28	16	139
b) inne										
Szkoła powszechna	Torat Chaim	1	76	—	—	3	14	10	13	36
"	" Torat Emes	1	172	1	15	33	25	22	20	56
"	" Tuszyja	1	75	—	—	1	6	12	17	39

Nazwa szkoły	Liczba szkół	Liczba dzieci w klasach								
		Ogółem	wstępna	I	II	III	IV	V	VI	VII
Ogółem	14	3 593	28	900	669	722	546	425	214	89
Publiczne:										
Szkoła powszechna № 1 im. A. Mickiewicza	1	337	—	47	52	87	75	50	26	—
„ „ № 2 im. St. Batorego	1	343	—	40	40	56	92	51	28	36
„ „ № 3 Bernardyńska	1	430	—	54	50	100	86	81	35	24
„ „ № 4 Białoruska	1	258	—	49	64	62	44	31	8	—
„ „ № 6 im. Kr. Jadwigi	1	487	—	78	76	92	98	87	56	—
„ „ № 7 Zaniemeńska	1	132	—	71	61	—	—	—	—	—

(dok.)

Rok szkolny 1926/27

Nazwa szkoły	Liczba szkół	Liczba dzieci w klasach								
		Ogółem	wstępna	I	II	III	IV	V	VI	VII
Prywatne:										
a) utrzym. przez inst. społ., dobr. i relig.										
Szkoła powszechna przy Kl. Sióstr Nazaretanek . . .	1	149	—	59	50	40	—	—	—	—
„ „ Midrasza „Tarbut“	1	487	—	125	69	84	66	71	43	29
„ „ Talmud Tora I	1	307	—	86	75	75	44	27	—	—
„ „ Tora II	1	80	28	21	—	31	—	—	—	—
b) „inne „ „Jabne“	1	260	—	100	30	44	41	27	18	—
Szkoła powszechna Torat Chaim	1	76	—	39	37	—	—	—	—	—
„ „ Torat Emes	1	172	—	103	36	33	—	—	—	—
„ „ Tuszyja	1	75	—	28	29	18	—	—	—	—

Nazwa szkoły	Liczba szkół	Liczba dzieci												
		Ogółem dzieci	według płci		według wyznań									
			chłopców	dziewcząt	Rz.-kat.		Ewang.		Prawosl.		Mojżesz.		Inne	
					chl.	dz.	chl.	dz.	chl.	dz.	chl.	dz.	chl.	dz.
Ogółem	14	3 593	1 891	1 702	680	737	9	10	274	279	923	674	5	2
Publiczne														
Szkoła powszechna № 1 im. A. Mickiewicza . .	1	337	337	—	257	—	6	—	67	—	2	—	5	—
" " № 2 St. Batorego	1	343	343	—	284	—	3	—	54	—	2	—	—	—
" " № 3 Bernardyńska	1	430	—	430	—	370	—	2	—	55	—	3	—	—
" " № 4 Białoruska	1	258	138	120	2	—	—	—	136	120	—	—	—	—
" " № 6 im. Kr. Jadwigi	1	487	—	487	—	271	—	8	—	77	—	129	—	2
" " № 7 Zaniemeńska	1	132	71	61	54	38	—	—	14	22	3	1	—	—
Prywatne														
a) utrzym. przez inst. społ. dobr. i relig.														
Szkoła powszechna przy Klasztorze Nazaretanek	1	149	86	63	83	58	—	—	3	5	—	—	—	—
" " Midrasza „Tarbut“	1	487	205	282	—	—	—	—	—	—	205	282	—	—
" " Talmud Tora I	1	307	95	212	—	—	—	—	—	—	95	212	—	—
" " „Tora II	1	80	53	27	—	—	—	—	—	—	53	27	—	—
" " „Jabne“	1	260	240	20	—	—	—	—	—	—	240	20	—	—
b) Inne														
Szkoła powszechna Torat Chaim	1	76	76	—	—	—	—	—	—	—	76	—	—	—
" " Torat Emes	1	172	172	—	—	—	—	—	—	—	172	—	—	—
" " Tuszyja	1	75	75	—	—	—	—	—	—	—	75	—	—	—

Nazwa szkoły	Język wykładowy											
	Polski			Hebrajski			Żydowski			Mieszany		
	szkół	komp. tów	dzieci	szkół	komp. tów	dzieci	szkół	komp. tów	dzieci	szkół	komp. tów	dzieci
Ogółem												
Publiczne												
Szkoła powszechna № 1 im. A. Mickiewicza	1	8	337	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„№ 2 St. Batorego	1	8	343	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„№ 3 Bernardyńska	1	10	430	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„№ 4 Białoruska	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	258
„№ 6 im. Kr. Jadwigi	1	11	487	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„№ 7 Zaniemeńska	1	3	132	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Prywatne												
a) utrzym. przez inst. społ. dobr. i religijne												
Szkoła powszechna przy Kl. Sióstr Nazaretanek	1	5	149	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„Midrasza „Tarbut“	—	—	—	1	11	487	—	—	—	—	—	—
„Talmud Tora I	—	—	—	—	—	—	1	8	307	—	—	—
„Talmud Tora II	—	—	—	—	—	—	1	3	80	—	—	—
„Jabne“	1	7	260	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) inne												
Szkoła Powszechna Torat Chaim	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	76
„Torat-Emes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	172
„Tuszyja	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	75

B i b l j o t e k i

Rok 1927.

N a z w a	I l o ś ć d z i e ł i t o m ó w												Ilość korzystających			
	Ogółem		w t e m										Ogółem	w t e m		
			polskich		rosyjskich		żydowsk. i hebrajsk.	francuz.	niemiec.	innych	nauko- wych	pola- ków		ży- dów	in- nych	
	dziel	tomów	dziel	tomów	dziel	tomów	dz.	tom.	dz.	tom.	dz.		tom.			dziel
Razem . . .	31 130	43 731	13 115	15 209	12 322	19 566	1241 2668	679 1282	123 273	1521 1688	10461 17322	—	—	—	—	
Biblioteka Miejska	18 550	25 664	4 915	5 336	11 312	17 085	— —	679 1282	123 273	1521 1688	8 332 14277	—	—	—	—	
Bibl. Pol. Mac. Szk.	1 392	1 597	1 002	1 207	—	—	—	—	—	—	390 390	51	51	—	—	
Bibl. St. Urz. Poczti.	1 449	1 880	1 399	1 801	—	—	—	—	—	—	50 80	220	215	5	—	
Bibl. Biał. Krzyża	1 196	1 516	1 069	1 368	—	—	—	—	—	—	127 148	75	72	2	1	
Zw. Urz. Poczti. i T.	1 625	1 910	1 475	1 750	—	—	—	—	—	—	150 160	185	140	—	45	
Bibl. Gm. Żyd.	3 485	7 231	—	—	1 010	2 481	1241 2668	—	—	—	1 234 2 082	169	—	169	—	
Polski Kl. „Muza”	1 200	1 600	1 200	1 600	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Zw. Osadn. Wojsk.	785	785	665	665	—	—	—	—	—	—	120 120	130	130	—	—	
„Ognisko“	1 448	1 548	1 390	1 483	—	—	—	—	—	—	58 65	—	—	—	—	

Ruch czytelnictwa w bibliotece miejskiej

Miesiące	W y d a n o d z i e ł						Zapisa- no abonentów	Wykreślono abonentów	Ilość zgłoszeń
	Ogółem	w t e m							
		literatura piękna polska	literatura polska dla dzieci	literatura piękna francuska	literatura piękna niemiecka	literatura naukowa			
Razem	33 564	27 989	3 327	736	9	1 423	415	285	34 197
I	2 874	2 450	261	67	1	95	36	22	2 988
II	2 735	2 322	233	73	2	105	32	24	2 862
III	3 035	2 516	292	87	—	140	38	26	3 215
IV	2 644	2 177	278	58	—	131	24	18	2 762
V	2 664	2 267	225	42	—	130	18	27	2 765
VI	2 278	1 909	224	51	2	92	25	41	2 396
VII	2 598	2 100	352	66	—	80	47	21	2 579
VIII	2 785	2 346	279	41	—	119	10	2	2 447
IX	2 763	2 288	293	56	—	126	56	54	2 846
X	3 239	2 672	362	80	—	125	56	20	3 315
XI	2 934	2 468	266	68	1	131	34	16	3 044
XII	2 935	2 474	262	47	3	149	39	14	2 978

Teatr Miejski

Sprawozdanie z wpływów i wydatków miejskiego teatru w Grodnie za okres czasu od dnia 10 września do 31 grudnia 1927 r.

WPŁYWY.

WYDATKI.

W jakim miesiącu	Subwencja		Z wynajęcia sali		Ze sprzedaży biletów		Razem		Wyszczególnienie	Personalne		Gospodarcze		Inwentarz		Razem	
	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.		zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.
Wrzesień . . .	—	—	327	20	5 284	80	5 612	—	Pensja dyrektora i aktor.	31 528	—	—	—	—	—	—	—
Październik . . .	—	—	270	60	5 705	10	6 075	70	Pensja adm. i pers. tech.	10 153	—	—	—	—	—	—	—
Listopad . . .	—	—	762	20	4 624	90	5 387	10	Organizacja zespołu . .	—	—	876	39	—	—	—	41 681
Grudzień . . .	2 000	—	2 349	80	4 675	60	9 025	40	Reklamy i afisze . . .	—	—	778	20	—	—	—	—
Ogółem . . .	—	—	—	—	—	—	26 100	20	Koszta przyjazdów akt.	—	1 090	17	—	—	—	—	—
									Tantjemy	—	—	779	47	—	—	—	—
									Egzempl. i przepis. ról	—	—	963	29	—	—	—	—
									Drobny mat. i wyd. kanc.	—	1 221	74	—	—	—	—	—
									Światło	—	5 670	28	—	—	—	—	—
									Opał	—	2 347	30	—	—	—	—	—
									Asenizacja	—	—	31 50	—	—	—	—	—
									Orkiestra	—	1 995	—	—	—	—	—	—
									Wzmianki w gazetach	—	—	400	—	—	—	—	—
									Balet, statysci i muzyka za sceną	—	—	894	—	—	—	—	—
									Woda	—	—	8 40	—	—	—	17 055	74
									Kostjумы	—	—	—	7 852	73	—	—	—
									Dekoracje	—	—	—	12 814	14	—	—	—
									Mebłe	—	—	—	1 215	79	—	—	—
									Rekwizyty i peruki . .	—	—	—	3 985	66	25 868	32	—
									Ogółem	—	—	—	—	—	—	84 605	06

Sprawozdanie z repertuaru Teatru Miejskiego w Grodnie od dnia 10 września do dnia 31 grudnia 1927 r.

Wpływy ze sprzedaży biletów						
L. p.	Nazwa sztuki	A u t o r	Ilość przed- stawień	Liczba widzów	Wpływy ze sprzedaży biletów	
					Zł.	gr.
Autorzy polscy						
1	Dwór we Władkowicach	Zygmunt Przybylski	9	1 755	2 189	30
2	Kopciuszek	F. Gensówna	5	1 255	827	10
3	Papa się żeni	W. Rapacki	7	1 713	1 569	55
4	Moralność p. Dulskiej	Gabryela Zapolska	4	876	530	95
5	Czarodziejska fujarka	Janina Porazińska	3	715	411	85
6	Legjon	St. Wyspiański	3	779	732	25
7	Wesele Fonsia	B. Ruzkowski	6	1 817	1 600	40
8	Nietrzeba się niczemu dziwić	St. Kiedrzyński	7	1 898	1 700	75
9	Niewolnice z Pipidówki	M. Balucki	5	1 295	1 365	20
Autorzy zagraniczni						
10	Proboszcz wśród bogaczy	Andrie De Lord i Piere Chaine	10	2 361	2 356	70
11	Znak na drzewiach	Chauning Pellock	7	1 664	1 527	20
12	Figle wyborcze	Tristan Bernard i Alfred Afis	6	994	982	55
13	Niezwykły seans	Bernard Veller	8	2 233	2 095	40
14	Cierpki owoc	Robert Bracco	6	1 676	1 333	40
15	Córka króla czekolady	G. Gavault	3	1 179	1 067	80
Razem			89	22 240	20 290	40

Statystyka prywatnego ruchu budowlanego

Rozpoczęto budować w roku 1927

Nowe budowle					Przebudowy					Nadbudowy				
mieszkalne	przemysłowe i handlowe	użyteczności publicznej	inne	razem	mieszkalne	przemysłowe i handlowe	użyteczności publicznej	inne	razem	mieszkalne	przemysłowe i handlowe	użyteczności publicznej	inne	razem
37	11	3	19	70	3	—	1	—	4	1	—	—	—	1
Znajdowało się w budowie w grudniu 1927														
89	6	3	13	111	8	—	—	—	8	1	—	—	—	1

Zakończono budowę w roku 1927

Nowe budowle										Przebudowy										Nadbudowy					
mieszkalne		przemysłowe i handlowe	użyteczności publicznej	inne	Razem		mieszkalne		przemysłowe i handlowe	użyteczności publicznej	inne	Razem		mieszkalne		przemysłowe i handlowe	użyteczności publicznej	inne	Razem						
budynki	izb mieszkalnych				ogółem budynków	w tem izb mieszkalnych	budynki	izb mieszkalnych				ogółem budynków	izb mieszkalnych	budynki	izb mieszkalnych				ogółem budynków	izb mieszkalnych					
37	160	12	1	28	78	160	4	13	1	1	—	6	13	—	—	—	—	—	—						

P o ż a r n i c t w o

Rok 1927.

Straż ogniowa miejska w Grodnie

Straz ogniowa miejska w Grodnie

Mie- siące	Alarmy			Rodzaj pożarów i ich liczba			Przyczyny pożaru										Pora roku				Pora doby				
	rze- czy- wiste	fal- szy- we	ra- zem	ze- wnę- trzne	we- wnę- trzne	ko- mi- no- we	ra- zem	zapa- lenie się sadzy	nico- stroż- ność	mocne roz- grze- wanie pie- ców	zapró- szenie ognia	wadli- wa kon- struk- cja pie- ców	wadliwa kon- strukcja prze- wodów komin- owych	pe- knię- cie ko- mina i pieca	krót- kie spie- cie	pod- pale- nie	przy- czy- ny nie usta- lone	wio- sna	la- tem	jesie- nią	zima	dzień	wie- czór	noc	rano
Ogółem	35	1	36	2	18	15	35	16	4	8	—	3	—	1	1	—	2	9	5	5	16	17	10	6	2
I	6	—	6	—	3	3	6	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	2	3	—
II	3	—	3	—	3	—	3	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
III	6	—	6	1	3	2	6	2	1	2	—	1	—	1	—	—	—	—	6	—	—	3	—	1	2
IV	2	—	2	—	1	1	2	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	5	—	—
V	1	—	1	—	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—
VI	2	—	2	—	1	1	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
VII	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—
VIII	3	1	4	—	—	3	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
IX	2	—	2	—	2	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
X	1	—	1	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	1
XI	2	—	2	—	1	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
XII	7	—	7	1	4	2	7	2	—	3	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—	1	—	—

Ruch ludności więzienia w Grodnie w roku 1927

	K a r n i				Śledczy		N i e l e t n i				Administ.		Woj-sko-wi	Cudzo-ziemcy		C h o r z y				Ogółem	
	do 1 roku		ponad 1 rok				k a r n i		śledczy							w więzien.		poza więz.			
	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.		m.	k.	m.	k.	m.	k.	m.	k.
Stan na 1-go miesiąca stycznia 1927 r. . . .	87	13	134	19	288	14	2	—	—	—	—	—	—	—	—	34	4	—	—	509	46
W ciągu roku 1927 przybyło	946	316	212	9	657	70	11	4	17	2	83	4	—	—	—	150	55	—	—	1 815	395
W ciągu roku 1927 ubyło	905	308	169	12	621	66	8	3	13	1	70	4	—	—	—	146	54	—	—	1 695	386
Zostało na 1-go m-ca stycznia 1928 r. a . .	128	21	177	16	324	18	5	1	4	1	13	—	—	—	—	38	5	—	—	629	55

a Z tej liczby więźniów politycznych (komunistów) mężczyźni 205, kobiet 4.

U w a g a: Liczby szpalt, ujętych w ramce, są włączone w ogólne liczby.

Z jakich przyczyn więźniowie ubyli	Z w o l n i e n i				Z m a r l i				Uci-zeczki		Przeniesienie do innego więzienia	
	karni po ukończeniu kary	przez Sąd Okręgowy z art. 24 Przep. Przech. do kod. kar.	przez Prokur. i Ministra Sprawiedl. na mocy dekretu z 18 lutego 1919	przewencyjni na mocy rozporządzenia Władz Sądowych	ula-ska-wieni	od cho-rób za-kazanych (dur-plam., czerw. i t. p.)	od cho-rób chro-nicznych (gruźlica, syfilis)	od cho-rób innych oraz wypad-ków	z wyro-ków śmierci	karni pre-wencyj-ni	karni pre-wencyj-ni	pre-wencyj-ni
Razem	1 272	38	20	524	19	—	3	—	—	3	—	39
Mężczyźni	958	36	15	457	17	—	3	—	—	2	—	35
Kobiety	305	2	5	54	2	—	—	—	—	—	—	3
Nieletni mężczyźni	6	—	—	12	—	—	—	—	—	1	—	1
Nieletnie kobiety	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—

Wybory do Rady Miejskiej w Grodnie w r. 1927.

Reskryptem Województwa Białostockiego z dnia 3-go września 1927 r. L. S. M. 5203 wydanym na podstawie art. 3 rozp. Kom. Gen. Ziem Wschodnich z dn. 4. I. 1920 r. (Dz. Urz. Z. C. Z. W. № 7/51 poz. 108) oraz art. 2 rozp. Kom. Gen. Ziem Wschodnich z dnia 25. VI (Dz. Urz. Z. C. Z. W. № 7 poz. 48) — wyznaczony został, jako dzień zarządzenia wyborów do Rady Miejskiej dzień 8-go września 1927 r. i zgodnie z art. 29 regulaminu Wyborczego (Dz. Urz. Z. C. Z. W. № 7 poz. 48) — dzień głosowania 9-go października 1927 r.

Skład Głównego Komitetu Wyborczego

Przewodniczący: Onichimowski Mikołaj, Sędzia Sądu Okręg. w Grodnie.

Członkowie: 1) Daniłowicz Olgierd, adwokat; 2) Terlikowski Konstanty, adwokat; 3) Makal Jan, adwokat; 4) Malinowski Jan, przemysłowiec; 5) Pułjan Romuald, dyrektor Gimnazjum; 6) Chozę Samuel, właściciel domu i 7) Szulkies Aron, sekretarz Gminy Żydowskiej.

Miasto Grodno zostało podzielone na 20 obwodów głosowania

№ obwodu	Nazwa ulic wchodzących w skład obwodu	Skład Obwodowych Komisji Wyborczych	Zalud-nienie obwo-dów	Liczba upraw-nionych do gło-sowania	Liczba głosów oddanych			
					waż-nych	nieważ-nych	razem	% abstyn.
I	Majątek Stanisławów Cegielnia Stanisławowska Kresowa Ogrodowa Kirchowa Północna z-k Północny Dzielną Aleja 3 Maja	Przewodniczący: Czesnowski Władysław, ref. Wydz. Fin. Mag. m. Grodna Członkowie: 1) Cytarzynski Jerzy, inżynier 2) Myślicki Wacław, nauczyciel 3) Morozow Mikołaj, właściciel domu 4) Lubicz Benjamin, kupiec	2 182	1 065	682	9	691	35,12
II	Place: Tyzenhauza i Teatralny. Ulice: Szpitalna, Puszkina, Słowiańska, Mickiewicza, Pionerska, Grandzicka	Przewodniczący: Spaczyński Hipolit, komornik przy S. O. w Grodnie Członkowie: 1) Kontrym Wacław, urzędnik 2) Oettingen Aleksander, apl. Sądu Okr. 3) Wigdorowicz Ruwin, nauczyciel 4) Petelczyc Józef, zecer	2 584	1 369	927	19	946	30,98

(c. d.)

№ obwodu	Nazwa ulic wchodzących w skład obwodu	Skład Obwodowych Komisji Wyborczych	Zalud-nienie obwo-dów	Liczba upraw-nionych do gło-sowania	Liczba głosów oddanych			
					waż-nych	nieważ-nych	razem	% abstyn.
III	Rzeżnicka Górna Wileńska Zawierszczyzna Ceglana Piwna Wyzwolenia Św. Trójcy Magistracka Piekarska Narodowa Krzywa i Staromiejska	Przewodniczący: Szafalowicz Antoni, adwokat Członkowie: 1) Leonowicz Wincenty, lekarz weter. 2) Jastrzębski Roman, kupiec 3) Gożański Michał, inżynier 4) Chozę Jona, nauczyciel	4 838	2 266	1 594	42	1 636	27,82
IV	Rynkowa Szkołna Ciasna Jurydyka Koloża i Rybacka Szkołny Dwór	Przewodniczący: Pawłowicz Stefan, obrońca sądowy Członkowie: 1) Sawicki Adam, urzędnik 2) Weller Benjamin, przemysłowiec 3) Lipnik Juda, lekarz 4) Arcyszewicz Arkadiusz, ref. Mag. m. Grodna	2 547	1 327	921	11	932	29,85
V	Zamkowa Kręta Klasztorna Podzamcze Browarna Kamienna	Przewodniczący: Lobman Rafał, adwokat Członkowie: 1) Cyran Kazimierz, urzędnik 2) Gil Czesław, urzędnik 3) Karny Wincenty, kom. Straży Ogniowej 4) Jozę Abram-Lejba, urzędnik	2 415	1 161	814	33	847	27,05
VI	Orzeszkowej Pocztowa Bośniacka Garncarska	Przewodniczący: Rejtęnbajn Leon, przemysłowiec Członkowie: 1) De Virion Władysław, urzędnik 2) Korkuc Wojciech, piekarz 3) Kisielewicz Julian, urzędnik 4) Ruthen Isydor, adwokat	2 758	1 301	928	25	953	26,75
VII	Jagiellońska Piłsudskiego Napoleona Zielona Przeskok	Przewodniczący: Rosiński Czesław, pisarz hipoteczny Członkowie: 1) Sieniewicz Władysław, adwokat 2) Epszejn Natan, przemysłowiec 3) Aszkenazy Grzegorz, przemysłowiec 4) Stanicki Donat, urzędnik	2 081	1 297	813	27	840	29,87
VIII	Bankowa Ślepa Rydz-Smigłego Piaskowa Horodniczańska	Przewodniczący: Szyszkowski Jan, sędzia Członkowie: 1) Wolański Antoni, lekarz 2) Kaczmarczyk Mieczysław, urzędnik 3) Gitler Szwel, kupiec 4) Babiński Leopold, urzędnik	2 223	1 300	949	27	976	24,93
IX	Listowskiego Nowa Mistrzowska Złotarska Skarbowa	Przewodniczący: Gożański Izaak, adwokat Członkowie: 1) Wasilewski Edward, kupiec 2) Malinowski Dominik, kupiec 3) Badykies Szmerel, nauczyciel 4) Wysocki Władysław, urzędnik	2 306	1 175	931	14	945	19,58
X	Dominikańska Przechodnia Kolożańska Hoowera Plac Batorego	Przewodniczący: Horbaczewski Zygmunt, adwokat Członkowie: 1) Brzeski Stefan, nacz. Urz. Akc. 2) Chwilewicz Karol, maszynista 3) Abramowicz Ber, urzędnik 4) Doroszkiewicz Maurycy wł. domu	2 258	1 243	937	4	941	23,49
XI	Brygidzka Nazaretańska Mieszczańska	Przewodniczący: Arciszewski Józef, urzędnik Członkowie: 1) Neubauer Ożjasz, adwokat 2) Bohatyrewicz Karol, maszynista 3) Kulikowski Mieczysław, urzędnik 4) Trop-Kryński Becalel, lekarz-dentysta	2 235	1 222	975	22	997	19,42

(dok.)								
№ obwodu	Nazwa ulic wchodzą- cych w skład obwodu	Skład Obwodowych Komisji Wyborczych	Zalud- nienie obwo- dów	Liczba upraw- nionych do gło- sowania	Liczba głosów oddanych			
					waż- nych	nieważ- nych	razem	% abstyn.
XII	Mostowa Podgórna Podgórze Krótka Kamienny z-k	Przewodniczący: Sygal Berysz, adwokat Członkowie: 1) Staszewski Kazimierz, przemysłowiec 2) Nowicki Tadeusz, sekr. Sądu Okr. 3) Rubinsztejn Mejer, rzemieślnik 4) Gagman Borys, urzędnik	1 800	958	702	20	722	24,6
XIII	Bonifraterska Bernadyńska Sienny Rynek Kurhan	Przewodniczący: Firstenberg Wincenty, adwokat Członkowie: 1) Denkierowa Stanisława, właśc. domu 2) Kulig Emil, kupiec 3) Rubinraut Józef, ławnik Mag. 4) Chalecki Aleksander, urzędnik	1 809	977	794	19	813	16,89
XIV	Podolna z-k Podolny Prawa-Nabrzeżna	Przewodniczący: Leinwanhändler-Lewicki Joachim, apl. adw. Członkowie: 1) Szukiewicz Józef, przedsiębiorca 2) Kunda Edmund, nauczyciel 3) Karon Juda, przemysłowiec 4) Oszechakiewicz Stanisław, dyr. szkoły „Rzemiosł“	2 063	1 043	734	18	752	27,91
XV	Kolejowa Nowo-Artyleryjska Koszarowa Skidelska plac Skidelski Pohulanka	Przewodniczący: Doroszewski Andrzej, sędzia Członkowie: 1) Światłowski Ignacy, urzędnik 2) Waldman Mojżesz, właściciel domu 3) Narkiewicz Jan, organista 4) Janowski Eljasz, nauczyciel	1 800	888	540	14	554	37,62
XVI	Jerozolimka z-k Jerozolimski Prochowa Artyleryjska z-k Artyleryjski Folwark Druck	Przewodniczący: Carewski Leon, adwokat Członkowie: 1) Horbatowski Bolesław, urzędnik 2) Sołowiejczyk Izaak, kupiec 3) Zagórski Antoni, urzędnik 4) Jackiewiczowa Jadwiga, urzędniczka	2 166	1 207	811	14	825	31,65
XVII	Cmentarna Nowa-Kolonja Obozowa Wązka Przedmiejska	Przewodniczący: Majewski Aleksander, sekr. Zw. Rob. Chrz. Członkowie: 1) Tolłoczko Bronisław, sędzia śledczy 2) Sass Izrael, nauczyciel 3) Łaban Piotr, maszynista 4) Kowalewska Tatjana	1 288	668	406	9	415	39,18
XVIII	Lewa-Nadbrzeżna Zbożowa Rów Centralna Białostocka Furmańska Indurska Cerkiewna plac Cerkiewny z-k Cerkiewny	Przewodniczący: Walter Eugenjusz, obrońca sądowy Członkowie: 1) Gimmer Piotr, urzędnik 2) Nowakowski Feliks, urzędnik 3) Lewinson Akim, kupiec 4) Kantorówna Marja, urzędniczka	2 526	1 321	869	23	892	32,48
XIX	Bożnicza Ulańska Lipowa Nowe Osady Augustowska z-k Augustowski	Przewodniczący: Markowski Antoni, apl. sąd. Członkowie: 1) Gorbalski Owsiej, przemysłowiec 2) Stepszo Michał, urzędnik 3) Rozen Łazarz, kupiec 4) Cyronek Piotr, urzędnik	2 617	1 348	1 102	27	1 129	16,33
XX	Łososińska Franciszkańska z-k Franciszkański Młynarska z-k Młynarski Cmentarz	Przewodniczący: Górniak Ludwik, sekr. Sądu Pokoju Członkowie: 1) Bielicki Ludwik, inżynier 2) Gurwicz Szłoma, powroźnik 3) Orłowicz Lejba, przemysłowiec 4) Derszen Andrzej, buchalter	1 504	780	595	15	610	19,36
Razem . . .			46 000	23 916	17 024	402	17 426	27,56

Ilość oddanych głosów na poszczególne listy																
Obwody	№ № listy wyborczej										nie- ważne	Razem odda- nych głosów	Upra- wnio- nych do gło- sowania	Głos- wało	Liczba absty- nentów	% absty- nencji
	I	2	4	6	7	10	11	12	14	15						
głos- owania	Żyd. Soc. Partja Robotn. „Poale- Sjon“	P. P. S. i Rada Klaso- wych Żw. Zaw.	Ogólny żyd. Żw. Robotn. „Bund“	Zjedno- czony blok Robot- niczy	Żydow- ski blok Naro- dowy	Żyd. Zjedno- czenie Radyk. Demok.	Rossyj- sko- Białor. Rossyj- Bezpar- tyjna	Blok Białor. Rossyj- ski	Chrześ- ciański blok Polski	Zjedn. ludn. Polskiej na przedm.						
Ogółem	580	2 111	1 270	2 624	5 688	336	351	363	3 917	165	392	17 426	23 916	17 426	6 490	27,56
I	6	181	6	13	30	5	39	34	373	—	9	691	1 065	691	374	35,12
II	23	167	22	36	76	10	121	48	435	1	19	946	1 369	946	423	30,98
III	60	142	250	460	487	14	11	30	177	—	42	1 636	2 266	1 636	630	27,82
IV	27	133	89	266	286	5	5	32	88	—	11	932	1 327	932	395	29,85
V	37	29	112	210	353	9	11	10	72	—	38	847	1 161	847	314	27,05
VI	30	99	59	67	258	36	14	19	366	7	25	953	1 301	953	348	26,75
VII	7	136	37	40	107	16	40	25	428	3	27	840	1 297	840	457	29,87
VIII	44	39	56	48	385	60	20	12	310	—	27	976	1 300	976	324	24,93
IX	46	21	79	70	478	58	10	6	175	2	14	945	1 175	945	230	19,58
X	41	21	44	58	614	37	6	—	117	—	4	941	1 243	941	302	23,49
XI	58	36	78	72	530	34	6	13	170	—	22	997	1 222	997	225	19,42
XII	39	47	123	158	273	7	1	12	62	—	20	722	958	722	236	24,66
XIII	23	45	37	68	416	18	5	3	194	3	19	813	977	813	183	16,89
XIV	27	127	76	206	150	3	6	15	142	—	18	752	1 043	752	291	27,91
XV	14	129	73	117	76	7	2	29	115	—	14	554	888	554	334	37,62
XVI	12	202	27	98	152	11	20	24	252	17	14	825	1 207	825	382	31,65
XVII	—	208	2	85	21	—	10	17	70	—	9	415	668	415	253	39,18
XVIII	43	113	31	180	365	2	4	15	101	37	23	892	1 321	892	314	32,48
XIX	28	106	54	282	467	4	—	11	117	60	27	1 129	1 348	1 129	221	16,33
XX	15	122	15	92	158	—	7	4	162	35	15	610	780	610	170	19,36

Obwieszczenie

Zgodnie z art. 27 Zarządzenia Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich z dnia 25 czerwca 1919 r. (Dz. Urz. Z. C. Z. W. z r. 1919, Nr. 7, poz. 48) podaje do publicznej wiadomości niżej wyszczególnione, uznane za ważne, listy kandydatów do Rady Miejskiej m. Grodna:

Lista № 1 Żydowskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej „Poale-Sjon” (zjedn. z S. S. P.) KANDYDACY:

Numer kolejny	N A Z W I S K O I I M I Ę	Wiek lat	Z a w ó d	Dokładny adres
1	Amdurski Szejma	36	Rachmistrz	Brygidzka, 19
2	Braude Abram	28	Buchalter	Mieszczaniska, 3
3	Szulkin Noach	49	Mechanik	Skarbowa, 25
4	Rebejkow Abram	40	Biuralista	Mieszczaniska, 7
5	Lubicz Abram	40	Malarz-szkłarz	Pocztowa, 11
6	Janowski Ilja	30	Biuralista	pl. Skidelski, 14
7	Mechanik Aron	37	Buchalter	Jerozolimka, 16
8	Jacewlan Judel	31	Handlarz	Listowskiego, 26
9	Lider Chackiel	37	Malarz	Mostowa, 38
10	Duński Dawid	30	Tokarz	Lewa-Nadbrzeżna, 9
11	Jelin Szosza	30	Gosp. domowe	Św. Trójcy, 4
12	Lewaszewski Pejsach	32	Malarz	Dominikańska, 18

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniona jest Rachela Amdurska

Lista № 2 Polskiej Partji Socjalistycznej i Rady Klasowych Związków Zawodowych w Grodnie KANDYDACY:

1	Ulas Józef	33	Elektrotechnik	Podgórna, 36
2	Skowroński Stanisław	32	Robotnik	Podzamcze, 6
3	Mazurkiewicz Leon	35	Technik	Rydz-Smigłego, 10
4	Fil Maciej	37	Nauczyciel	Dzielnia, 6
5	Rudziński Michał	40	Zecer	Jerozolimka, 1
6	Podwiński Jan	35	Urzędnik	Puszkina, 9
7	Krauze Adam	52	Kolejarz	Młynarska, 19
8	Szabas Sergjusz	30	Robotnik	Nowa Kolonja, 8
9	Roszkowski Stanisław	33	Kancelista	3 maja, 2
10	Wasiukiewicz Jakób	43	Buchalter	Wileńska, 20
11	Waniszewski Bronisław	25	Robotnik	Jagiellońska, 58
12	Rudzińska Aniela	40	Akuszka	Jerozolimka, 1
13	Kulesza Leopold	52	Ślusarz	Orzeszkowej, 33
14	Moskwa Adam	29	Rolnik	Pilsudskiego, 17
15	Blinow Mikołaj	47	Maszynista	Listowskiego, 17
16	Szczorowski Tadeusz	29	Urzędnik	Lipowa, 37
17	Andrejew Szymon	38	Elektromonter	Podolna, 57
18	Czepiel Jan	26	Robotnik	Bankowa, 8

(c. d.)

Numer kolejny	N A Z W I S K O I I M I Ę	Wiek lat	Z a w ó d	Dokładny adres
19	Mieduniecki Adolf	29	Technik	Jagiellońska, 31
20	Puszkiewicz Adam	42	Robotnik	Z-k Wileński, 12
21	Harbuz Antoni	35	Urzędnik	Listowskiego, 5
22	Kwinto Roman	50	Zecer	Artyleryjska, 9
23	Trachimowicz Teodor	30	Szewc	Bernardyńska, 4
24	Zawadzki Andrzej	30	Robotnik	z-k Augustowski, 30
25	Klimowicz Ambroży	27	Robotnik	Ulańska, 16
26	Baliński Antoni	43	Maszynista	Młynarska, 11
27	Jurgielewicz Juljan	32	Strażak	Fabryczna, 3
28	Dzierżanowski Ludwik	35	Magazynier	Stanisławowska, 6
29	Babiński Leopold	43	Urzędnik	Piłsudskiego, 14
30	Fidukiewicz Justyn	35	Robotnik fryzjer	Jagiellońska, 20
31	Szarko Waczesław	40	Robotnik	Z-k Wileński, 20
32	Czarnocki Antoni	30	Poborca miejski	Rybacka, 15
33	Geniuk Wincenty	46	Robotnik	Przedmiejska, 4
34	Rajko Franciszek	35	Robotnik	Górna, 15
35	Czumaczenko Jan	47	Telegrafista	Orzeszkowej, 47
36	Stulgiński Piotr	40	Kolejarz	Dzielna, 3, m. 2
37	Gaponow Franciszek	41	Sanitariusz	pl. Teatralny, 4
38	Jon Wiktor	47	Stróż miejski	Ogród miejski
39	Siemieniczuk Włodzimierz	40	Kooperatysta	Kolejowa, 6
40	Matulewicz Franciszek	27	Robotnik rolny	majątek Stanisławów
41	Laban Piotr	36	Robotnik	Nowa Kolonia, 34
42	Kiryłuk Franciszek	32	Robotnik	Cegielnia „Stanisławów“
43	Bohatyrewicz Karol	59	Maszynista	Zawierszczyzna, 23
44	Tarnowski Aleksander	44	Ślusarz	Jerozolimka, 15
45	Chalecki Ludwik	35	Tokarz	Stanisławowska, 8
46	Swidnyowicz Antoni	43	Robotnik	Jerozolimka, 16
47	Mokrzycki Władysław	34	Elektromonter	Jagiellońska, 65
48	Tarasewicz Edward	34	Ślusarz	Prochowa, 4
49	Zdankiewicz Bronisław	41	Strażak	Zamkowa, 19
50	Sawko Stanisław	48	Strażak	Fabryczna, 88

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Jan Podwiński.

Lista № 4

Ogólny-Żydowski Związek Robotniczy „BUND“

K A N D Y D A C I :

1	Wajsman Łazar	43	Robotnik-ślusarz	Szkolna, 3
2	Lipnik Abram	40	Lekarz	Dominikańska, 5
3	Abramowicz Borys	33	Biuralista	Dominikańska, 18
4	Rosjański Owsiej	36	Zecer	Klasztorna, 2
5	Kagan Samuel	34	Zdun	Stanisławowska, 3
6	Gerszuna Raszal	49	Lekarz	Listowskiego, 24
7	Mański Dawid	30	Farmaceuta	Zielona, 4
8	Zomer Icko-Jankiel	42	Ślusarz	Górna, 37
9	Kaplan Michael	26	Biuralista	Mostowa, 38
10	Metłowski Icko-Nisel	54	Ślusarz	Podgórna, 40
11	Jelin Benjamin	36	Zecer	Jagiellońska, 44
12	Farberowicz Judel	44	Murarz	Browarna, 12
13	Sniadowski Chackiel	34	Subjekt	Kolejowa, 7
14	Rabinowicz Eljasz	29	Subjekt	Mieszczańska, 26
15	Buczyński Mejer	41	Robotnik	Browarna, 5
16	Luniewicz Jankiel	40	Stolarz	Podolna, 36
17	Farberowicz Jakób	39	Cieśla	Horodniczańska, 3
18	Grodziński Menachem	30	Drukarz	Browarna, 7

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Owsiej Rosjański.

Lista № 6

Zjednoczonego Bloku Robotniczego

K A N D Y D A C I :

1	Balicki Józef	34	Rolnik	Ulańska, 51
2	Fink Szmuel	31	Nauczyciel	Bośniacka, 8
3	Poczołut Wiktor	31	Robotnik	Ceglana, 11
4	Atlas Maika	26	Robotnica	Wileńska, 11
5	Kulakowski Dymitr	25	Dziennikarz	Dominikańska, 18
6	Szepiok Jan	37	Kolejarz	Jagiellońska, 65
7	Lis Eljasz	30	Ślusarz	Młynarska, 18
8	Kulakowski Michał	41	Robotnik	Brygidzka, 4
9	Niżnik Paweł	42	Robotnik	Nowa-Posiadłość, 23
10	Chobrowski Antoni	46	Hutnik	Białostocka, 47
11	Unczur Jan	40	Kolejarz	Jagiellońska, 38
12	Waserman Fiszal	30	Tragarz	Wyzwolenia, 47

(c. d.)

Numer kolejny	N A Z W I S K O I I M I Ę	Wiek lat	Z a w ó d	Dokładny adres
13	Boroda Jan	36	Robotnik	Pohulanka, 2
14	Gieniuk Wincenty	46	Ślusarz	Pohulanka, 4
15	Sidorowicz Grzegorz	45	Stolarz	Bonifraterska, 18
16	Frank Mikołaj	31	Elektromonter	Pohulanka, 36
17	Stolarski Szmuel	26	Cieśla	Franciszkańska, 2
18	Dzienis Mikołaj	42	Nauczyciel	Białostocka, 87
19	Lapysz Wasil	36	Maszynista	Prochowa, 14
20	Lisowicz Józef	31	Piekarz	Jerozolimka, 14

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Dymitr Kulakowski.

Lista № 7

Żydowski Blok Narodowy

K A N D Y D A C I :

1	Ruthen Izaak	36	Aplikant adwok.	Horodniczańska, 3
2	Rubinson Aron	68	Rabin	Brygidzka, 17
3	Zadaj Abraam	39	Adwokat	Hoowera, 1
4	Rubinraut Józef, Vel Josel	39	Ławnik Magistr.	Dominikańska, 19
5	Tarłowski Hirs	41	Biuralista	Listowskiego, 36
6	Suchowlański Owsiej	37	Ławnik Magistr.	Napoleona, 11
7	Berman Wolf	52	Kupiec	Telegraficzna, 14
8	Trop-Kryński Abraham	46	Aptekarz	Białostocka, 54 ^a
9	Markus Izrael	50	Inżynier	Listowskiego, 37
10	Rubinsztejn Mejer	34	Kamasznik	Mieszczańska, 18
11	Gitler Szwel	41	Kupiec	Rydzka Smigłego, 12
12	Efron Jakób	34	Kupiec	Skarbowa, 23
13	Chwilewicz Mark	33	Właściciel domu	Dominikańska, 14
14	Pomeranc Abram	56	Mosiężnik	Mostowa, 18
15	Adin Mozes	48	Kupiec	Brygidzka, 6
16	Tałkowski Judel	36	Handlowiec	Brygidzka, 19
17	Lubecki Mojżesz	57	Kupiec	Białostocka, 90
18	Lubiec Abram	56	Lekarz-dentysta	Dominikańska, 19
19	Jezierski Aron	33	Przemysłowiec	Hoowera, 2
20	Szulki Aron	42	Biuralista	Zamkowa, 7 ^b
21	Szylingow Girs	33	Handlarz	pl. Batorego, 7
22	Zdrojewicz Zelik-Lejbka	46	Handlarz	Kołozańska, 20
23	Poloński Lejzer	49	Krawiec	Listowskiego, 10
24	Sołowiejczyk Ruwin	35	Kupiec	Brygidzka, 19
25	Nejman Nesanel	37	Lekarz	Bankowa, 6
26	Załucki Lejb	28	Student	Dominikańska, 13
27	Draznin Samuel	47	Handlowiec	Zamkowa, 14
28	Palnic Naum	46	Handlowiec	Ogrodowa, 5
29	Sawicki Girs	47	Krawiec	Brygidzka, 1
30	Kamionski Ber	31	Krawiec	Listowskiego, 10
31	Burde Jakób	38	Drogista	Zamkowa, 10
32	Sklarewicz Beńjamin	42	Kupiec	Horodniczańska, 6
33	Ratner Lejzer	54	Właściciel domu	Dominikańska, 27
34	Onas Feliks	30	Student	Białostocka, 52
35	Sołowiejczyk Sarra	33	Lekarz	Bankowa, 17
36	Worobiejczyk Wolf	48	Szewc	Dominikańska, 24
37	Kryński Mordchaj	32	Kupiec	Zamkowa, 8
38	Marasz Mendel-Daniel	49	Handlarz	Orzeszkowej, 56
39	Brustin Abel	56	Kupiec	Kołozańska, 18
40	Frejd Szmul	28	Kupiec	Listowskiego
41	Szajkowski Szepesl	41	Stolarz	Mostowa, 7
42	Trop Fajwel	37	Handlarz	Łososiańska, 46
43	Lewin Dawid	48	Kupiec	Dominikańska, 19
44	Tkacz Mejer	56	Dozorca-relig. Rzeźni M.	Klasztorna, 2
45	Kaplan Gdajla	50	Kupiec	Bonifraterska, 13
46	Szafran Chaim	29	Handlarz	Mieszczańska, 24
47	Godkin Mordchel	47	Fryzjer	Brygidzka, 6
48	Berenson Kalmen	36	Ogrodnik	Augustowska, 21
49	Rypp Ber	38	Drogista	Brygidzka, 8
50	Kremer Józef	32	Kupiec	Brygidzka, 19
51	Serebrany Michel-Elja	52	Młynarz	Brygidzka, 9
52	Goniondzki Zusman-Aron	64	Właściciel domu	Listowskiego, 29

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Izrael Markus.

(c. d.)

Numer kolejny	N A Z W I S K O I I M I Ę	Wiek lat	Z a w ó d	Dokładny adres
------------------	---------------------------	-------------	-----------	----------------

Lista № 10**Bezpartyjnego Żydowskiego Zjednoczenia Radykalno-Demokratycznego****K A N D Y D A C I :**

1	Gożański Izaak	39	Adwokat	Kołożańska 7,
2	Ostryński Samuel	39	Ławnik Magistr.	Bankowa, 14
3	Neubauer Ozjasz	35	Adwokat	Horodniczańska, 3
4	Gordon Rubin	45	Inżynier	Brygidzka, 13
5	Chazan Samuel	67	Lekarz	Rydza Smigłego, 10
6	Rappoport Hersz	43	Urzędnik	Zielona, 4
7	Aleksandrowicz Daniel	32	Urzędnik handlowy	Piaskowa, 10
8	Binder Jakób-Hirs	40	Nauczyciel	Mistrzowska, 1
9	Chazan Teresa	59	Gosp. domu	Rydza Smigłego, 10

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Ozjasz Neubauer

Lista № 11**Rosyjsko-Białoruska Bezpartyjna.****K A N D Y D A C I :**

1	Bojarowski Mikołaj	47	Biuralista	Horodniczańska, 17
2	Dobrowolski Aleksander	52	Urzędnik	Grandzicka, 2
3	Swiderski Włodzimierz	40	Kowal	Północna, 17
4	Dulewicz Grzegorz	63	Zast. Notariusza	Pionierska, 13
5	Aplewicz Włodzimierz	40	Stolarz	Klasztorna, 13
6	Gagman Borys	53	Urzędnik	Rydza Smigłego, 16
7	Rymarczuk Mikołaj	53	Urzędnik	Słowiańskiego, 9

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Piotr Follendorf

Lista № 12**Białorusko-Rosyjskiego Bloku****K A N D Y D A C I :**

1	Fiedoruk Włodzimierz	41	Nauczyciel	Dzielna, 6
2	Bajraszewski Aleksander	34	Właściciel domu	Jagiellońska, 24
3	Wleżłow Włodzimierz	34	Technik-mechanik	Nowa Artyleryjska, 14
4	Lukaszyk Leonid	40	Kolejarz	Mostowa, 9
5	Oleszkiewicz Michał	41	Robotnik	Orzeszkowej, 27
6	Jureczko Piotr	39	Rzeźnik	Brygidzka, 4
7	Tawrel Józef	35	Robotnik	Skidelska, 27
8	Bielewicz Paweł	28	Robotnik	Pohulanka, 28
9	Rachunek Konstanty	41	Ślusarz	Z-k Artyleryjski, 3
10	Naumiuk Aleksander	47	Rachmistrz	Zielona, 5
11	Swiderski Paweł	27	Kolejarz	Północna, 17
12	Sawicki Antoni	42	Robotnik	Nowa Posiadłość, 48
13	Gołowacz Mikołaj	30	Szofer	Fabryczna, 74
14	Czykun Michał	52	Robotnik	Brygidzka, 1

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Aleksander Bajraszewski

Lista № 14**Chrześcijańskiego Bloku Polskiego****K A N D Y D A C I :**

1	Wolański Antoni	54	Lekarz	Bankowa, 9
2	Łaskiewicz Kazimierz	38	Posel na Sejm	Listowskiego, 5
3	Majewski Aleksander	27	Sekr. Chrz. Zw. Zawod.	Pohulanka, 10
4	Horbaczewski Zygmunt	37	Adwokat	Pocztowa, 1
5	Jeśman Czesław	37	Adwokat	Orzeszkowej, 20
6	Strupiński Edward	33	Naczelnik Zarządu Tech.	Słowiańska, 7
7	Puljan Romuald	33	Tg. i Tf. w Grodnie	Rydza Smigłego, 6
8	Biegański Józef	41	Dyrektor Gimnazjum	Dominikańska, 10
9	Ziemak Stanisław	31	Dyrektor Seminarjum	pl. Teatralny, 9
10	Choynowski Piotr	47	Urzędnik	Orzeszkowej, 20
11	Derszen Macul Andrzej	35	Notariusz	Z-k Młynarski, 6
12	Chrzanowski Aleksander	36	Buchalter	Kołożańska, 16
13	Wolski Leon	54	Urzędnik	Jagiellońska, 65
14	Higier Arkadiusz	40	Inżynier kolei	Rydza Smigłego, 3
15	Terlikowski Konstanty	32	Lekarz	Pilsudskiego, 13 a
16	Kulig Emil-Fryderyk	35	Adwokat	Brygidzka, 7
17	Jurkiewicz Stefan	40	Inwalida kupiec	Skarbową, 10
18	Tarasiewicz Konstanty	60	Kupiec	Brygidzka, 12
19	Rupp Jan	44	Kupiec	pl. Teatralny, 11
20	Mazowiecki Adam	36	Lekarz	Lipowa, 7
			Urzędnik	

(dok.)

Numer kolejny	N A Z W I S K O I I M I Ę	Wiek lat	Z a w ó d	Dokładny adres
------------------	---------------------------	-------------	-----------	----------------

21	Talhejm Aleksander	48	Lekarz	Napoleona, 16
22	Wojewnik Piotr	66	Właśc. nieruch.	Skidelska, 17
23	Mościcka Stanisława	57	Dyr. Szkol. Żeń. Zawod.	Pilsudskiego, 28
24	Doroszkiewicz Maurycy	51	Właśc. nieruch.	Wileńska, 1
25	Szuskiewicz Bronisław	47	Nauczyciel	Słowiańska, 2
26	Jundziłowa Eleonora	31	Czl. Nar. Org. Kob.	Kołożańska, 13
27	Mrozowski Stanisław	41	Nauczyciel	Bernardyńska, 13
28	Arciszewski Józef	35	Urzędnik	Bośniacka, 6
29	Komorowska Konstancja	40	Robotnica	Pocztowa, 4
30	Korkuć Wojciech	31	Piekarz	Bośniacka, 16
31	Wieruszewski Michał	32	Nauczyciel	Pilsudskiego, 4
32	Czapówna Wiktoria	40	Dyr. Seminarjum	Orzeszkowej, 22
33	Szule Mieczysław	42	Inżynier	Napoleona, 3
34	Zalwski Leon	49	Fryzjer	Pilsudskiego, 19
35	Jałoszewski Konstanty	47	Dozorca domowy	Brygidzka, 1
36	Kochanowski Jan	33	Nauczyciel	Jagiellońska, 40
37	Samujłowicz Leopold	50	Przeds. budowlany	Prawa Nabrzeżna, 53
38	Tarasiewicz Antoni	52	Kupiec	Jagiellońska, 20
39	Myslicki Wacław	37	Nauczyciel	Kościelna, 14
40	Benkien Gustaw	39	Technik	Zamkowa, 19
41	Sztrom Jan	42	Robotnik	Listowskiego, 5
42	Dudzik Józef	29	Buchalter	Lewa Nabrzeżna, 8
43	Wolaniuk Aleksander	30	Inwalida	Dzielna, 3
44	Manowiec Julian	32	Restaurator	Pocztowa, 9
45	Brylski Lucjań	29	Nauczyciel	Kościelna, 6
46	Stawski Sylwester	33	Urzędnik	Napoleona, 18
47	Szypowski Leonard	41	Handlowiec	Pocztowa, 11
48	Sawicki Józef	51	Urzędnik	Orzeszkowej, 38
49	Kwasiborski Mieczysław	37	Urzędnik kolejowy	Jagiellońska, 29
50	Redzko Jan	64	Drukarz	Białostocka, 12

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Bolesław Kozon.

Lista № 15**Zjednoczenia Ludności Polskiej na Przedmieściu****K A N D Y D A C I :**

1	Cyronek Piotr	55	Właściciel nieruchom.	Lipowa, 25
2	Panaszuk Michał	49	Przedsiębiorca budowl.	Lipowa, 13
3	Baliński Antoni	46	Ślusarz	Młynarska
4	Redzko Jan	64	Właściciel nieruchom.	Białostocka, 93
5	Jacurki Piotr	57	Właściciel nieruchom.	Zbożowa, 11

Pełnomocnikiem grupy wyborców z powyższej listy upoważniony jest Józef Głowiński.

Obwieszczenie

Na podstawie art. 45 i 46 Zarządzenia Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 25 czerwca 1919 r. (Dz. Urz. Z. C. Z. W. z r. 1919, Nr 7, poz. 48) podaje do publicznej wiadomości, że w wyniku przeprowadzonego w dniu 9-m października b. r. głosowania na listy kandydatów do Rady Miejskiej m. Grodna wybrane zostały na radnych i ich zastępców następujące osoby:

Z listy Nr. 1**Żydowskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej „Poale-Sjon“ (zjedn. z S. S. P.)**

Na radnych:

1. Amdurski Szejma

Na zastępców:

1. Braude Abram
2. Szulkin Noah
3. Rebejkow Abram
4. Lubicz Abram
5. Janowski Ilja
6. Mechanik Aron
7. Jacewan Judel
8. Lider Chackiel
9. Duński Dawid
10. Jelin Szosza
11. Lewaszewski Pejsach

Z listy Nr. 2**Polskiej Partii Socjalistycznej i Rady Klasowych Związków Zawodowych w Grodnie**

Na radnych:

1. Ulas Józef
2. Skowroński Stanisław
3. Mazurkiewicz Leon
4. Fil Maciej

Na zastępców:

1. Rudziński Michał
2. Podwiński Jan
3. Krauze Adam
4. Szabas Sergiusz
5. Roszkowski Stanisław
6. Wasiukiewicz Jakób
7. Waniszewski Bronisław
8. Rudzińska Aniela
9. Kulesza Leopold
10. Moskwa Adam

11. Blinow Mikołaj
12. Szczorowski Tadeusz
13. Andrejew Szymon
14. Czepiel Jan
15. Miedunicki Adolf
16. Puszkiewicz Adam
17. Harbuz Antoni
18. Kwinto Roman
19. Trachimowicz Teodor
20. Zawadzki Andrzej
21. Klimowicz Ambroży
22. Baliński Antoni
23. Jurgielewicz Julian
24. Dzierżanowski Ludwik
25. Babiński Leopold
26. Fidukiewicz Justyn
27. Szarko Wacław
28. Czarnocki Antoni
29. Geniuk Wincenty
30. Rajko Franciszek
31. Czumaczewski Jan
32. Stulgiński Piotr
33. Gaponow Franciszek

34. Jon Wiktor
35. Siemieniczuk Włodzimierz
36. Matulewicz Franciszek
37. Łaban Piotr
38. Kiryluk Franciszek
39. Bohatyrewicz Karol
40. Tarnowski Aleksander
41. Chalecki Ludwik
42. Swidynowicz Antoni
43. Mokrzycki Władysław
44. Tarasewicz Edward
45. Zdankiewicz Bronisław
46. Sawko Stanisław

Z listy Nr. 4

Ogólny-Zydowski
Związku Robotniczego „BUND“

Na radnych:

1. Wajzman Łazar
2. Lipnik Abram

Na zastępców:

1. Abramowicz Borys
2. Rosjański Owsiej
3. Kagan Samuel
4. Gerszuna Raszal
5. Mański Dawid
6. Zomer Icko-Jankiel
7. Kaplan Michael
8. Metłowski Icko-Nisel
9. Jelin Benjamin
10. Farberowicz Judel
11. Sniadowski Chackiel
12. Rabinowicz Eljasz
13. Buczyński Mejer
14. Luniewicz Jankiel
15. Farberowicz Jakób
16. Grodziński Menachem

Z listy Nr. 6

Zjednoczonego Bloku Robotniczego

Na radnych:

1. Balicki Józef
2. Fink Szmuel
3. Poczubut Wiktor
4. Atlas Malka
5. Kulakowski Dymitr
6. Szepsioł Jan

Na zastępców:

1. Lis Eljasz
2. Kulakowski Michał
3. Niznik Paweł
4. Chobrowski Antoni
5. Unczur Jan
6. Waserman Fiszal
7. Boroda Jan
8. Geniuk Wincenty

9. Sidorowicz Grzegorz
10. Frank Mikołaj
11. Stolarski Szmuel
12. Dzienis Mikołaj
13. Łapysz Wasyl
14. Lisowicz Józef

Z listy Nr. 7

Żydowskiego Bloku Narodowego

Na radnych:

1. Ruthen Jzaak
2. Rubinson Aron
3. Zadaj Abraam
4. Rubinraut Józef, vel Josel
5. Tarłowski Hirsch
6. Suchowlański Owsiej
7. Berman Wolf
8. Trop-Kryński Abraham
9. Markus Izrael
10. Rubinsztajn Mejer
11. Gitler Szwel
12. Efron Jakób
13. Chwilewicz Mark

Na zastępców:

1. Pomeranc Abram
2. Adin Mozes
3. Talkowski Judel
4. Lubecki Mojżesz
5. Lubicz Abram
6. Jezierski Aron
7. Szulkies Aron
8. Szylingow Girsz
9. Zdrojewicz Zelik-Lejbka
10. Poloniski Lejzer
11. Sołowiejczyk Ruwin
12. Nejman Nesanel
13. Załucki Lejb
14. Draznin Samuel
15. Palnic Naum
16. Sawicki Girsz
17. Kamionski Ber
18. Burde Jakób
19. Sklarewicz Benjamin
20. Ratner Lejzer
21. Onas Feliks
22. Sołowiejczyk Sarra
23. Worobiejczyk Wolf
24. Kryński Mordchaj
25. Marasz Mendel-Daniel
26. Brustin Abel
27. Freid Szmul
28. Szajkowski Szepsel
29. Trop Fajwel
30. Lewin Dawid
31. Tkacz Mejer
32. Kaplan Gdajla
33. Szafran Chaim
34. Godkin Mordchel
35. Berenson Kalmen

36. Rypp Ber
37. Kremer Józef
38. Serebrany Michel-Elja
39. Goniondzki Zusman-Aron

Z listy Nr. 14

Chrześcijańskiego Bloku Polskiego

Na radnych:

1. Wolański Antoni
2. Łaszkiewicz Kazimierz
3. Majewski Aleksander
4. Horbaczewski Zygmunt
5. Jeśman Czesław
6. Strupiński Edward
7. Puljan Romuald
8. Biegański Józef
9. Ziemak Stanisław

Na zastępców:

1. Chojnowski Piotr
2. Derszen-Macul Andrzej
3. Chrzanowski Aleksander
4. Wolski Leon
5. Higier Arkadiusz
6. Terlikowski Konstanty
7. Kulig Emil-Fryderyk
8. Jurkiewicz Stefan
9. Tarasewicz Konstanty
10. Rupp Jan
11. Mazowiecki Adam
12. Talhejm Aleksander
13. Wojewnik Piotr
14. Mościcka Stanisława
15. Doroszkiewicz Maurycy
16. Szuszkiewicz Bronisław
17. Jundziłowa Eleonora
18. Mrozowski Stanisław
19. Arciszewski Józef
20. Komorowska Konstancja
21. Korkuć Wojciech
22. Wieruszewski Michał
23. Czapowówna Wiktoria
24. Szulc Mieczysław
25. Zalewski Leon
26. Jąloszewski Konstanty
27. Kochanowski Jan
28. Samujłowicz Leopold
29. Tarasewicz Antoni
30. Myśliński Wacław
31. Benkien Gustaw
32. Sztrom Jan
33. Dudzik Józef
34. Wolaniuk Aleksander
35. Manowiec Julian
36. Brylski Lucjan
37. Stawski Sylwester
38. Szypowski Leonard
39. Sawicki Józef
40. Kwasiborski Mieczysław
41. Redzko Jan

Komunalna Kasa Oszczędności powiatu Grodzieńskiego

Grodno, ul. Orzeszkowej Nr. 3.

PRZYJMUJE WYSOKO-OPROCENTOWANE WKŁADY.
TERMÍNOWE I NA KAŻDE ŻĄDANIE. — OTWIERA
RACHUNKI CZEKOWE. — DYSKONTUJE WEKSLE,
WYDAJE POŻYCZKI POD ZASTAW PAPIERÓW WAR-
TOŚCIOWYCH. — INKASUJE WEKSLE, LISTY PRZE-
WOZOWE I RÓŻNE DOKUMENTY NA WSZYSTKIE
MIEJSCOWOŚCI W POLSCE.

ZA CAŁOŚĆ I BEZPIECZEŃSTWO WKŁADÓW ODPOWIADA POWIATOWY
SEJMIK GRODZIENSKI CAŁYM SWOIM MAJĄTKIEM I DOCHODAMI.

Chonon Goldberg

Grodno, ul. Orzeszkowej Nr. 18

Telefon 335.

ELEKTRO-RADJO

DZIAŁ OPTYCZNY

WYBÓR WSZELKICH SZKIEŁ,
OPRAW

I PRZYJMOWANIE REPERACJI

Ścisłe wykonanie — Ceny dogodne

Radjo na długo-
terminowe raty

za gotówkę — rabat

GRODNO, UL. HOOWERA 1
STEMPLE I PIECZĘCIE

wysła za pobraniem pocztowym
GRAWER

H. SOŁOWIEJCZYK

UL. HOOWERA 1

WYKONUJE: SZYLDY EMALJOWANE,
TRAFARETY, CECHÓWKI DO DRZEWA,
ODZNAKI DO ZWIĄZKÓW I SZKÓŁ

M. Kuczkowski i Syn

Grodno, ul. Dominikańska 2

TELEFON 314

POLECA:

KALOSZE I SNIEGOWCE
OPONY SAMOCHODOWE
„GOODYEAR“
LINOLEUM, CERATE

„ROLNIK” sp. z o. o. w GRODNIE

UL. JAGIELLOŃSKA 4. TELEFON 95.

Adres dla depesz: „ROLNIK” — Konto czekowe w P. K. O. № 80123.

Dostarcza rolnikom maszyny rolnicze, nawozy sztuczne, zboża siewne, nasiona, wapno, cement, blachę dachową, sól jadalną, węgiel, koks i części maszyn. Prowadzi skup ziemiopłodów.

HANDEL
WINNO-GASTRONOMICZNY I DELIKATESÓW
Dominikańska 18, Telefon 182

SPOŻYWCZO-KOLONJALNY

Pocztowa 18, Telefon 162

Istnieje od roku 1922

Józef Muchenberg

w GRODNIE

Poleca w wielkim wyborze, stale świeży, sprowadzany z pierwszych źródeł i najprzedniejszej jakości towar, jak to:
MASŁO ze dworów i sprowadzane — SERY oryginalne szwajcarskie, Emmenthalery, litewskie, francuskie — Roquefort, Parmezan, Camembert, ziołowe, Brie — KAWE pal. i sur. Plutona, Jankiewicza z firm najprzedn.: Fuchsa i innych — HERBATE w wysokim gatunku w opakowaniu i luzem — najwykwintniejsza — WINA, MIODY I PIWO: — RYBY świeże, mrożone i wędzone: LOSOŚ, SIOMGA, SANDACZE, MAKRELE i inne — KONSERWY, szproty, byczki, skumbrja, kilki, rolmopsy — SARDYNY francuskie, portugalskie i włoskie — ŚLEDZIE królewskie, pocztowe i szmalcowe

Wędliny litewskie i dworskie, owoce, cukry, pierniki oraz artykuły spożywcze

„OGNIKO”

Sp. z ogr. odp.

KSIEGARNIA I SKŁAD

PRZYBORÓW SZKOLNYCH

w GRODNIE ul. Dominikańska 18

Telefon 106 — P. K. O. 80,644.

P O L E C A:

wszelkie papiery, materiały piśmienne, przybory szkolne, malarskie i rysunkowe.

Beletrystykę, książki naukowe, podręczniki szkolne i książeczki dla dzieci.

Zabawki i gry dzieciinne, galanterię skórzaną, obrazy i ramy do obrazów.

WYPOŻYCZALNIĘ KSIĄŻEK
czynną cały dzień.

Zamówienia wykonywane są
w najkrótszym czasie!

PIEKARNIA I CUKIERNIA

Wojciech Korkuć

GRODNO,

ul. Orzeszkowej 11 — Bośniacka 2

Największy wybór pieczywa

PRZYJMUJĘ ZAMÓWIENIA

BANK LUDOWY

W GRODNIE

(dawn.: 1-sza Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa)

(Spółdz. z odpow. ogranicz.)

ul. Dominikańska 29, telefon 71

Rachunek żyrowy w Banku Polskim.

„ czekowy w P. K. O. 80298.

„ w Banku dla Spółdz. w Warszawie.

Liczba członków na dzień 1 stycznia 1928 r. — 1670

PRZYJMUJE WKŁADY, WY-
DAJE POŻYCZKI I ZAŁATWIA
WSZELKIE INKASA I INNE
OPERACJE BANKOWE

SOLIDNIE I PUNKTUALNIE

DOM BANKOWY

Bracia ZAKHEIM

Spółka firmowa

Grodno, Dominikańska № 8

TELEFON 127

Konto czekowe P. K. O. w Warszawie Nr. 80826.
Konto Żyrowe w Banku Polskim.

WSZELKIE OPERACJE BANKO-
WE I KOMISOWE. INKASO TO-
WARÓW WE WŁASNYCH WZO-
ROWO URZĄDZONYCH SKŁA-
DACH. WYMIANA WSZELKICH
WALUT ZAGRANICZNYCH

ORAZ

KOLEKTURA LOTERJI PAŃSTW.

Żądajcie wszędzie!

Wody „Raj”

Fabryka wód owocowych i gazowych

ZAPRAWY DO WÓDEK I LIKIERÓW.
SOKI OWOCOWE.

WSZYSTKIE WYROBY NA
RAFINOWANYM CUKRZE.

FABRYKA WODY „RAJ”

Grodno, Magistracka № 5

Żądajcie wszędzie!

Tartak parowy „LAS”

Grodno, ul. Młynarska Nr. 4. Telefon 150

Adres dla depesz: Grodno „LAS”

HEBLARKI

Wyrób specjalnych desek dla skrzynek

WYDZIAŁ

DLA WYROBU OKIEN I DRZWI

BANK KUPIECKI

W GRODNIE

SP. Z OGR. ODPOW.

ul. Brygidzka 1. ————— Telefon 35.

ADRES TELEGR.: „KUPIECKI” GRODNO

RACHUNEK ŻYROWY W BANKU POLSKIM
RACHUNEK CZEKOWY W P. K. O. 80610.

RACHUNEK BIEŻ. W B-KU DLA SPÓLDZ.
W WARSZAWIE.

Załatwia wszelkie operacje w zakres
bankowości wchodzące

SOLIDNIE I PUNKTUALNIE.

J. Reznikowicz i Syn

GRODNO,

Dominikańska 4—6, dom własny

Wielki wybór krajowy i zagraniczny

FARBA

ALINOWA — MALARSKA — CHEMICZNA

PĘDZLE

POKOST — BIEL CYNKOWA — LAKIERY

EMALJE

KLEJ — GLEJTA — SINY KAMIEŃ

ART. TECHNO-CHEMICZNE

BRONZA

ZAPRAWY DO PODŁÓG

„Wilbra” barwnik do skór i wszelkie
artykuły garbarskie

SZ. GERSZUNY

TARTAK PAROWY
I HEBLARNIA

GRODNO,

Lewo - Nadbrzeżna Nr. 2

TELEFON 130 i 250

GRODZIŃSKA

„WYTWÓRNIĄ KASZ”

GRODNO,

ul. Stanisławowska Nr. 10

Adres telegr. „KASZA” Grodno

POLECA SVOJE WYROBY:

Kasza gryczana Palona
Kasza gryczana Biała (cała)
Kasza gryczana Krakowska
Kasza grycz. Krakowska (Mączka)
Mąka gryczana
Otręby gryczane i opaliny,
jako dobry i tani pokarm dla świń i drobiu

WYTWÓRNIĄ ZAKUPUJE GRYKĘ
W DOWOLNYCH ILOŚCIACH
PO NAJWYŻSZYCH CENACH
RYNKOWYCH

E. KOPELMAN

GRODNO, ul. Brygidzka 1.

BIURO DO PISANIA PROŚB

W SPRAWACH HANDLOWYCH,

PODATKOWYCH I ADMINISTRACYJNYCH

Załatwia również wszelkie czynności, połączone
z wyjednaniami zezwoleń na wywóz i przywóz
towarów z zagranicy, wykupieniem świadectw
przemysłowych, składaniem zeznań o obrocie
i dochodzie, zaskarżaniem niesłusznych wymia-
rów podatkowych, posiada cenniki dla wszystkich
przedsiębiorstw, obowiązanych do ujawnienia cen.

PRENUMERUJCIE

KRONIKĘ

M. GRODŃSKA

ZAKŁADY GRAFICZNE

L. Mejlachowicza

GRODNO,

ul. Horodniczańska 3

TELEFON 149

PRZYJMUJĄ
WSZELKIE ROBOTY
W ZAKRES DUKARSTWA
WCHODZĄCE

TANIO — TERMINOWO — SOLIDNIE

8K SIEGARNIAx

